

Универзитет у Београду

Филозофски факултет

Одељење за историју

ЗАВРШНИ МАСТЕР РАД

Народна библиотека Србије (1832-1914)

Ментор:

проф. др Данко Леовац

Студент:

Катарина Крцић ИС 20/60

Београд, 2021.

Садржај

Предговор.....	3
Оснивање библиотеке у Београду.....	5
Премештање библиотеке у Крагујевац и поновно враћање у Београд.....	14
Милован Спасић – чиновник библиотеке у Београду.....	21
Народна библиотека 1853. године.....	26
Филип Николић.....	28
Ђура Даничић.....	32
Јанко Шафарик и пресељење Народне библиотеке у Капетан Мишино здање 1863. године.....	40
Стојан Новаковић.....	48
Јован Бошковић.....	54
Први Закон о Народној библиотеци 1881. године и делатност библиотекара Нићифора Дучића.....	57
Народна библиотека у последњој деценији 19. века.....	61
Други Закон о Народној библиотеци 1901. године.....	66
Библиотекар Јован Томић и Народна библиотека до 1914. године.....	71
Буџет Народне библиотеке.....	78
Књижевни фонд.....	87
Закључак.....	90
Списак коришћених извора и литературе.....	91

Предговор

Историја Народне библиотеке Србије представља важан сегмент историје културног живота у Србији, од њеног оснивања до данашњих дана. Народна библиотека има огроман значај у развоју науке и културе. Она је место где се чува литература неопходна за истраживања, као и историјски извори. У складу са значајем који ова институција има, њена историја била је тема одређеног броја научних радова и монографија. Међутим, већина радова се бави историјом Народне библиотеке после Првог светског рата, са краћим приказом историје ове институције током 19. века. Управо из овог разлога, као и због велике заинтересованости за културну историју, одлучила сам да обрадим ову тему.

У српској историографији, историји Народне библиотеке Србије посвећене су две монографије. Мираш Кићовић је 1960. године објавио *Историја Народне библиотеке у Београду*, у којој је представио развој ове институције до почетка Другог светског рата. Друга монографија резултат је истраживања Дејана Ристића и хронолошки покрива исти период као Кићовићева монографија, а објављена је под насловом *Кућа несагоривих речи. Народна библиотека Србије 1838-1941* у Београду 2016. године. Обе ове монографије имају важан допринос у разумевању значаја који је ова институција имала у ширем хронолошком оквиру. Ипак, у обе монографије су присутне празнине које је требало попунити новим истраживањима. Поред наведених монографија, објављен је и одређен број чланака, у којима су се аутори дотicali појединих сегмената из историје библиотеке, а чији се списак налази у библиографији коришћене литературе.

Основу овог рада представљају архивска документа из Архива Србије, која је прикупио и објавио Гаврило Ковијанић у тротомном делу *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*. Документи који се односе на период 19. и почетка 20. века објављени су у првој и другој књизи овог дела. Аутор ове збирке извора врло је исцрпно вршио истраживање и прикупљање грађе, тако да је највећи део архивских документа из Архива Србије, који се односе на Народну библиотеку Србије објављен, што је остављало врло малу потребу за истраживањем у Архиву Србије.

Мастер рад под насловом *Народна библиотека Србије (1832-1914)*, хронолошки је одређен тренутком од када се може пратити сама идеја о оснивању библиотеке у Кнежевини Србији, као и од првих конкретних потеза како би се она остварила. Горњу

хронолошку границу представља почетак Првог светског рата, који је успорио и одложио даље напоре на уређивању Народне библиотеке и ширењу њеног фонда, што ће се наставити после 1918. године. Рад је подељен тематско-хронолошки. На почетку рада је приказан историјат Народне библиотеке Србије од оснивања до именовања првог библиотекара, а затим је посебно приказана делатност сваког библиотекара. У одвојеним поглављима указано је на буџетска средства којим је располагала Народна библиотека током обрађеног периода, а на крају је дат табеларни приказ књижевног фонда током година.

У главном тексту датуми су дати по новом календару, док су у фуснотама упоредо наведени датуми старог и новог календара.

Оснивање библиотеке у Београду

Након дугогодишње турске владавине, Кнежевина Србија је кренула путем ка аутономији и враћању својих територија, уз велику помоћ Једренског мира, који је потписан 2. септембра 1829. године. Овим миром Порта се обавезала да ће испунити одредбе Акерманске конвенције из 1826. године, чији је члан 5. обећавао српску аутономију. Као последница свега наведеног, Кнежевина Србија је 1830. године хатишерифом добила пуну аутономију и независну државну управу. Уз хатишериф ишао је и берат, којим је османски султан кнезу Милошу дозволио оснивање династије.¹ Поново обновљена држава морала је врло брзо започети са јачањем унутрашње власти и уређења, укључујући и предан рад на образовању и ширењу писмености и њиховом инкорпорирању у свакодневни живот. Са тим у вези, одмах након ових догађаја разматра се успостављање неопходних културних и образовних институција, налик на остале развијене земље Европе. Међутим, вишевековно присуство османске власти на Балканском полуострву оставило је последице на културни живот српског народа. Тридесетих година 19. века Кнежевина Србија је имала искључиво основне школе, које су већински биле приватне, док су државне основане тек 1835. године. Упркос чињеници да је постојао велики број библиотека, „књижохранилница“ при манастирима, оне нису имале претерани утицај на ширу писменост.²

На власти у Кнежевини Србији налазио се кнез Милош Обреновић. Иако неписмен, кнез је био велики поборник образовања и културног уздизања свог народа. Кнез је показао интересовање за сакупљањем књига одмах по окончању Другог српског устанка. О природи тих првих кнежевих књига може се сазнати из писма које је секретар „Библијског друштва“ Н. Горчаков упутио поверенику кнеза Милоша у Русији, Михаилу Герману 23. октобра 1816. године. У писму се наводи да ће кнезу бити послато 10 примерака Библије и 100 примерака Новог завета. Ковијанић Гаврило претпоставља да је ове књиге кнез наручио за своју канцеларију, односно за своју библиотеку, па овај догађај објашњава као „почетак заснивања библиотеке Књажеске канцеларије, најстарије библиотеке у обновљеној Србији“.³ Јасно је да су први

---

¹ *Историја српског народа*, V-1 Од Првог устанка до Берлинског конгреса 1804-1878, Београд 1981, 118-119.

² М. Кићовић, *Историја Народне библиотеке у Београду*, Београд 1960, 5.

³ Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, књига 1: 1821-1881, Београд 1990, XVI.

покушаји набављања књига из Русије били ограничени у највећој мери на оне књиге које су биле потребне за црквену службу, док о световним књигама потребним за школе још увек није било говора. У годинама које су уследиле, приступило се и набављању књига које нису имале искључиво верску садржину. У прилог овој тврдњи најбоље сведочи списак књига које је оставио Јоаким Вујић у свом делу *Путешествје по Србији* из 1828. године, где су набројане неке од најзначајних књига које су у том тренутку чиниле скроман књижевни фонд кнежеве канцеларије. У питању су били претежно речници и законици као, на пример *Codex Napoleonis*.⁴ Кратак помен библиотеке која се налазила у оквиру Конака кнегиње Љубице оставио је и Ото Дубислав Пирх, који је 1829. године прошао кроз Србију. Описујући унутрашњост Конака, он запажа: „Један део те собе заузимала је библиотека; у њој су поглавито закони разних европских држава и пробрана српска и страна дела, поглавито правне и политично-економске садржине“.⁵

Други службени књижни фонд је такође настао деловањем кнеза Милоша. Он је у јуну 1830. године послао у Петроград своје секретаре Аврама Петронијевића и Цветка Рајовића код грофа Неселродеа, руског министра иностраних дела, како би се у кнежево име захвалили цару Николи I и другим великодостојницима за многа добротинства, али и измолили њихову подршку за будућа важна питања. Исте године турски султан је издао хатишериф, па је кнез желео да од Русије добије подршку у виду питања наследства књажевског достојанства, граница, статуса градова, седишта, повратка у државу извесних учесника устанака и др.⁶ Кнез је међутим захтевао да, када већ бораве у Петрограду, његови депутати тамо купе пресе, матрице и други прибор за оснивање штампарије, као и књиге за оснивање библиотеке у Србији. Изасланици су извршили свој задатак, а информацију о томе оставља гроф Неселроде у једном свом писму: „Њима је препоручио био врховни вожд Србије да купе овде књиге и типографске справе, што су они и учинили“.⁷ Такође, информације о овоме даје и Михаило Гавриловић у свом делу *Милош Обреновић*: „15-ог децембра Рајовић и Петронијевић крену се из Петрограда за отаџбину. Сем обећања, одличја и пријатних успомена они су понели и богату штампарију коју су купили и многе књиге које су им

---

⁴ Ј. Вујић, *Путешествје по Србији*, Будим 1828, 133-134.

⁵ О. Д. Пирх, *Путовање по Србији у години 1829*, превод Д. Мијушковић, Београд 2012, 144.

⁶ Д. Ристић, *Кућа несагоривих речи. Народна библиотека Србије 1838-1944*, Београд 2016, 22.

⁷ Г. Ковијанић, *Руска архивска грађа о мисији Аврама Петронијевића и Цветка Рајовића 1830. године у Петрограду*, Годишњак града Београда XXVI (1979), 47-64.

биле поклоњене за библиотеку коју је ваљало установити“.⁸ Очигледно је неслагање ова два извора и нејасноћа да ли су књиге биле купљене или поклоњене. Такође, није познат ни њихов број нити да ли су негде заведене, али оно што се са сигурношћу може тврдити, то је да су на путу покисле и оштећене, па су одмах дате код „књиговезца овдашњга, да њ љечи и поправи што се може“.⁹ Том приликом наметнуло се и питање смештаја. На Рајовићево питање кнез Милош је одговорио: „За место, за књиге опредѣлиће Вамъ моя Любица у старомъ Конаку момъ гди ћете дати нуждне рафове начинити, и књиге лепо сложити, да како одъ влаге тако и одъ прашине, колико могуће, сачуване буду.“¹⁰ Дакле, књиге које су стигле из Русије постале су саставни део библиотеке „Књажеске канцеларије“, која се налазила у оквиру Конака кнегиње Љубице. Поменути књиговезац звао се Григорије Возаревић. Он је отворио прву књижару у Србији и то 1827. године.¹¹ Возаревић је у својој књижари у близини данашње Саборне цркве у Београду имао велики број књига и часописа, претежно страних дела. Ту су се учени људи окупљали, како би позајмљивали књиге за читање.¹² Мираш Кићовић такође истиче да је Возаревићева књижара била место окупљања интелигенције, као што су били Вук Караџић, Димитрије Давидовић, Димитрије Исаиловић, Димитрије Тирол, Лазар Арсенијевић Баталака и други и да је баш у таквој средини дошло до првих идеја о неопходности осивања библиотеке, претече будуће Народне библиотеке у Београду.¹³ Због свега тога јавља се врло значајно и важно питање за историју Народне библиотеке, а то је да ли је Григорије Возаревић био заслужан за стварање ове значајне установе, па самим тим која година се узима као година њеног оснивања?

Оснивање Библиотеке је извршено у понедељак, 27. фебруара 1832. године.¹⁴ Чину отварања присуствовали су Јеврем Обреновић, као представник владајуће породице, који је даровао Библиотеци *Real-Encyclopädie*, тј. лајпцишку *Allgemeine Deutsche Real-Encyclopädie*. Црквени чин освећења извршио је београдски протопрезвитер Милосав Поповић.¹⁵ Како држава у ово време није имала своје званично законодавство, библиотека је основана по усменој одлуци владара, а не на

⁸ М. Гавриловић, *Милош Обреновић*, књига 3 (1827-1835), Београд 1912, 284.

⁹ Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, књига 1, док. 18, 17.

¹⁰ Исто, док. 18(1).

¹¹ М. Кићовић, *Историја Народне библиотеке у Београду*, 8.

¹² Љ. Дурковић-Јакшић, *Историја српских библиотека (1801-1850)*, Београд 1963, 97.

¹³ М. Кићовић, *Историја Народне библиотеке у Београду*, 9-10.

¹⁴ Исто, 11.

¹⁵ *Србска новина или Магазинъ за художество, књижевство и моду*, бр. 5 (15/27. јануар 1838), 23.

основу неке законске одредбе. О оснивању библиотеке пише и *Летопис Матице српске*. У њему се каже да је основана „Нова Библиотека Србска“, чији ће врховни покровитељ и приложник бити Јеврем Обреновић. *Летопис Матице српске* овај догађај назива „лепом новином“ и позива сваког родољубивог Србина да постане приложник и пошаље књиге на дар овој „мезимици Србској“, када крене у Београд или Пешту.¹⁶

Сачувано је усмено сведочанство индустријалца, штампара и новинара Миливоја М. Костића, који се сећао изгледа прве зграде у којој је наводно била смештена претеча Народне библиотеке, уједно и Возаровићева библиотека и књижара. По њему, у питању је била општинска кућа која се налазила уз саму порту данашње Саборне цркве у Београду. Како је та улица била стрма, зграда је имала у земљи дућан, око 5 метара у дужину и ширину, са магацином. Дућан је имао тешка гвоздена врата и прозор са црно обојеним гвозденим капцима. Ова зграда је порушена почетком 20. века.¹⁷ Истраживања која су спроведена после 1960. године, када је Мираш Кићовић објавио своје дело *Историја Народне библиотеке у Београду* у којем се налази записано ово усмено сведочење, дошла су до сазнања да је објекат, у којем је наводно била смештена Возаровићева библиотека, подигнут после 1840. године, што значи да се библиотека у периоду између 1831. и 1832. године овде није могла налазити.¹⁸

Постоје различита становишта о томе када је библиотека у Београду званично настала. Многи историчари су подељени између две године: 1832. и 1838, међутим треба скренути пажњу да сама Народна библиотека у Београду датум свог настанка обележава као 28. фебруар 1832. године.¹⁹ У овој проблематици битна су различита тумачења постојећих извора и полемисање о теми да ли је библиотека кнеза Милоша заправо била претеча данашње Народне библиотеке, или је она касније настала, као потреба за бољим и ефикаснијим радом Лицеја, који је те исте 1838. године основан. Такође, различито се гледа и на улогу Григорија Возаревића и његову умешаност, односно неумешаност у оснивање библиотеке.

Извор који најраније оставља информације о овоме јесте *Летопис Матице српске*, по којем је дошло до формирања библиотеке 27. фебруара 1832. године. Како је већ наведено, у листу се каже да је створена „Нова Библиотека Србска“, чији је

---

¹⁶ *Летопис матице Српске*, VIII, бр. 1 (1832), 137-138.

¹⁷ М. Кићовић, *Историја Народне библиотеке у Београду*, 12.

¹⁸ Д. Ристић, *Кућа несагоривих речи, Народна библиотека Србије 1838-1941*, 29.

¹⁹ Исто, 23-24.

покровитељ Јеврем Обреновић.²⁰ У часопису *Србска новина или Магазинъ за художество, књижевство и моду* из 1838. наводи се да је Григорије Возаревић за кратко време лепу намеру спровео у дело и да је „Књигохранилиште Београдско“ основано 15. фебруара 1832. године.²¹

Један од првих који је сматрао да је библиотека у Београду настала 1832. године био је њен библиотекар Јован Бошковић. Он је за часопис *Србадија* изнео мишљење да је установа настала 1832. а да је њен темељ постављен када се спојила са приватном библиотеком Лукијана Мушицког. За Бошковића, нешто касније основана је „библиотека са попечитељством просвештенија“.²²

Михаило Подољски сматра да је библиотека у Београду основана 1832. године, позивајући се на алманах *Србски родољубац* из исте године, у којем се наводи да је дошло до „заведенија Библиотеке јавне на дан Св. Онисима Апостола (тј. 15/27. фебруара) у дому родољубивог Г. Григорија Возаревића Пречестнејшим Гдн. Милосавом Поповићем Протопресвитером Београдским...“.²³ За Подољског, Возаревић је покретач идеје о библиотеци у Београду и њен оснивач. По његовом тумачењу, почетни фонд од 800 књига брзо се увећавао, па се библиотека из малог стана Возаревића преселила у „Правителствену Типографију“ у близини данашње Саборне цркве и од тада се назива „Књажеско-Типографијска библиотека“ и дели судбину са Типографијом до пресељења у Крагујевац.²⁴

Са Подољским се слаже и Мираш Кићовић, који тврди да је кнез Милош схватао значај стварања једне такве установе и да је Возаревић том приликом био од велике помоћи, па њега сматра једним од заслужних за стварање библиотеке.²⁵ Он истиче како, при оснивању 1832. године, библиотека није створена било каквом формалном кнежевом одлуком под бројем или датумом, нити је добила одређено руководство или буџет, особље или пропис, већ да је представљала само зачетак једне државне установе, којом су Возаревић и остали државни службеници управљали узгредно. По његовом тумачењу извора, Возаревићева библиотека није имала адекватне просторије, па је због тога убрзо пресељена у просторије Државне штампарије, „Типографије“, која се

²⁰ *Летопис матице Српске* VIII, бр. 1 (1832), 137-138.

²¹ *Србска новина или Магазинъ за художество, књижевство и моду*, бр. 5 (15/27. јануар 1838), 22-23.

²² Ј. Бошковић, *Народна библиотека и музеј, Србадија, часопис за забаву и поуку*, год. 1 (1881), 139-144.

²³ М. Подољски, *Народна библиотека у Београду*, Београд 1940, 3.

²⁴ Исто, 3.

²⁵ М. Кићовић, *Историја Народне библиотеке у Београду*, 11.

налазила прекопута. Ово пресељење се догодило пре 16. септембра 1833. године, када је заједно са Штампаријом библиотека пресељена у Крагујевац. Из овога Кићовић закључује да је Возаревић управљао првом београдском библиотеком од фебруара 1832. до септембра 1833. године. Возаревићев траг се губи после 1835. године, а београдска библиотека постаје 1837. „Књажеско-типографијска“ библиотека, која се 1838. године користи као основ за будућу библиотеку при Лицеју.²⁶

Већи је број оних историчара који сматрају да 1838. годину треба узети као годину настанка Народне библиотеке у Београду. Гаврило Ковијанић наводи да су, како је већ раније речено, 1831. године у Београд стигле књиге из Петрограда, које су донели Аврам Петронијевић и Цветко Рајовић. Кнез Милош је тада имао идеју да оснује библиотеку у Србији, за шта су му биле неопходне књиге које су у путу покисле, па су дате „књиговесцу Возаревићу да их суши и лечи од влаге“. Ковијанић сматра да је Возаревић само био задужен, као књиговезац, да наведене књиге осуши и опорави и да ту свака његова повезаност са књигама или библиотеком у Београду престаје. Ковијанић заступа становиште да је тачна година настанка 1838. и да је непосредни повод увећана потреба за литературом, како би се изводила настава у Гимназији и Лицеју.²⁷ Милован Спасић, чиновник Народне библиотеке почетком 1845. године поднео је извештај Попечитељству просвештенија о „књижници високославног Попечитељства просвештенија“ за претходну годину, казавши: „По ојој великој потреби и необходимности и у нашемъ е Отечаству, само јошъ пре неколико година, кое пожертвованѣмъ Правитѣлства, кое пакъ богатимъ прилозима единственї любителя народногъ просвештенија, неоцѣнимо заведеніе „Књижнице“ почето, и у Попечитељству Просвештенија, као правој клицы и лучи народнѣ просвѣте, основано“.²⁸

Са овим ставом слаже се и Дејан Ристић. Ристић потпуно одбацује идеју да је Возаревићева књиговезница била зачетак библиотеке у Београду, тврдећи да је она била „резултат искључиво хвале вредне иницијативе појединца, али не и реализације унапред осмишљене државне културне политике“.²⁹ Он сматра да је библиотека

---

²⁶ М. Кићовић, *Народна библиотека у Београду. Од оснивања до првог библиотекара (1832-1853)*, Годишњак Музеја града Београда III (1966), 221-238.

²⁷ Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, књига 1: 1821-1881, XVIII-XIX.

²⁸ Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, књига 1: 1821-1881, док. 59.

²⁹ Д. Ристић, *Кућа несагоривих речи, Народна библиотека Србије 1838-1941*, 27.

настала 1838. године, да је књижевни фонд који је постојао прикључен Типографији и налазио се уз њу до 1838. године, када је библиотека званично успостављена при Попечитељству просвештенија.³⁰ Он ово потврђује чињеницом да је Стојан Новаковић у свом делу *Die Serbische Nationalbibliothek in Belgrad* из 1871. године повезао оснивање Народне библиотеке са радом Министарства просвете.³¹ Значајан документ за ову проблематику оставља библиотекар Народне библиотеке Милан Милићевић. Он на самом почетку *Приступне беседе* на седници Српске краљевске академије 1888. године истиче како се почеци Народне библиотеке Кнежевине Србије могу пратити од времена када су настала прва попечитељства, која су имала своје посебне библиотеке. По величини фонда посебно се истицала библиотека Попечитељства просвештенија, која је велики број књига добила путем поклона. Такво стање је у наведеном Попечитељству остало све до 1844. године, када је Милован Спасић постављен за чиновника, како би уредио књиге и пописао их.³²

Милан Николић је заступао теорију да је Народна библиотека настала 1832. године у Београду, као и да је од свог успостављања била државна установа, која није имала додирних тачака са књиговезницом Григорија Возаревића.³³ Са овом теоријом се слагао и Љубомир Дурковић-Јакшић. Он је тврдио да се сваки помен речи „библиотека“ у изворима односио на Књажевску библиотеку кнеза Милоша у Крагујевцу, основану 1832. године и да је библиотека пратила судбину Књажевске канцеларије, па је пресељена у Београд после 31. маја 1839. године, затим враћена у Крагујевац и на крају после 25. априла 1841. године поново враћена у Београд.³⁴

Године 1832. Штампарија („Типографија“) започела је са штампањем књига, а њен управник, Димитрије Исаиловић, обратио се писмом Књажевско-придворној Цензури и затражио одобрење за штампање дела *Басне* Доситеја Обрадовића и *Српске историје* Милована Видаковића. Њему се потом писмом обраћа кнез Милош, који захтева да се шест примерака дају Цензури на коришћење, од којих ће један ићи за Београдску библиотеку.³⁵ Ово је прво спомињање обавезног примерка и из извора може се закључити да сама идеја потиче од кнеза Милоша. Након тога, у мају месецу 1833.

³⁰ Исто, 22.

³¹ Исто, 25.

³² Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, књига 2: 1881-1918, Београд 1991, док. 366.

³³ Д. Ристић, *Кућа несагоривих речи, Народна библиотека Србије 1838-1941*, 25.

³⁴ Љ. Дурковић-Јакшић, *нав. дело*, 132.

³⁵ Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, књига 1: 1821-1881, док. 20.

године Исаиловић шаље писмо Књажеско-придворној Цензури у којем истиче да је од три новоштампане књиге по пет примерака послао Цензури, а један примерак је задржан за Народну библиотеку.³⁶ Обавезни примерак се чувао у кнежевој штампарији, „Типографији“, а не у библиотеци Григорија Возаревића.³⁷ Увођењем обавезног примерка, држава је библиотеци омогућила стално богаћење њеног фонда. Основна разлика између Народне или Националне библиотеке и свих других библиотека јесте институција обавезног примерка. Народна библиотека Србије званично је основана тек 1853. године, али сама идеја о Народној библиотеци може се пратити управо од тренутка када је уведена обавеза Штампарије да од сваког примерка штампане књиге даје један примерак библиотеци.³⁸ Мишљења смо да се као година оснивања Народне библиотеке Србије мора узети 1832. година, када је наредбом кнеза Милоша уведена обавезни примерак, иако о овој години постоје различита мишљења, као што је у претходном тексту наведено.³⁹ Увођење обавезног примерка, који је богатио књижевни фонд библиотеке која се налазила у Типографији, временом ће постати основа њеног фонда.

Што се тиче имена ове установе при њеном оснивању, не зна се да ли јој је наметнут неки званичан назив. Иако библиотека није добила званично име приликом оснивања, свакако треба узети у обзир како су је називали званичници и они који су били њени службеници. Кићовић сматра да је оправдано узети име ове установе „Народна библиотека“ од прве године њеног оснивања, да је вероватно постојао страни утицај (Nationalbibliothek, Bibliothèque Nationale), али да је име Народна библиотека дало тадашње српско друштво, као најприкладније народном духу тог времена.⁴⁰ Савремена штампа је именује на различите начине: *Летопис Матице српске* назива је „Нова Библиотека Српска“,⁴¹ Јован Стејић у својој књизи *Соборъ науке и истине* из 1832. године истиче „новозаведену библиотеку вароши београдске“,⁴² а *Српски родољубац* је назива „библиотеком јавном“ међу пренумератима „библиотеком београдском“.⁴³ Следеће 1833. Димитрије Давидовић у свом *Забавнику* наводи да је

---

³⁶ Исто, док. 22.

³⁷ Д. Ристић, *Кућа несагоривих речи, Народна библиотека Србије 1838-1941*, 31.

³⁸ D. Simović, *Obavezni primerak prošlost i budućnosti*, *Glasnik Narodne biblioteke*, 1, br. 1 (1999), 104.

³⁹ Д. Ристић, *Народна библиотека Србије није настала 1832. године у Београду*, *Гласник Народне библиотеке Србије* 14, бр. 1 (2014), 163-174.

⁴⁰ М. Кићовић, *Историја Народне библиотеке у Београду*, 16.

⁴¹ *Летопис матице Српске* VIII, бр. 1 (1832), 137-138.

⁴² Ј. Стејић, *Соборъ науке и истине*, Београд 1832, Списак пренумерата.

⁴³ М. Кићовић, *Историја Народне библиотеке у Београду*, 13.

основана „српска библиотека.“⁴⁴ Године 1838, у Арнатовој *Српској новини* назива се као „књижохранилиште београдско“ и „београдске вароши библиотека“.⁴⁵ Такође, као што је већ наведено, у преписци кнеза Милоша и Димитрија Исаиловића, управника Типографије и уредника *Српских новина*, из 3. новембра 1832. пише да се предају на штампу *Басне* Доситеја Обрадовића и превод *Српске историје* Милована Видаковића. Кнез том приликом захтева да се шест примекa преда Цензури, од којих један примерак треба да се да на располагање „Београдској Библиотеци“.⁴⁶ Такође, Димитрије Исаиловић маја 1833. године шаље писмо Књажевско-придворној цензури у Крагујевац, у ком пише да му је Сима Милутиновић предао рукопис дела *Хисторическо описаније Зете земље*, тј. *Историја Црне Горе* на штампање „народной библиотеки Београдской“.⁴⁷ Неколико дана касније, истог месеца маја 1833. Димитрије Исаиловић писмом за Књажевско-придворну цензуру шаље по пет примерака *Историје Славено-србског народа* Милана Видаковића, *Живот и прикљученија* Доситеја Обрадовића и *Руководство к аритметику* од Зорића, а од сваке штампане књиге задржава по један примерак за „овдашню Народну Библиотеку“.⁴⁸ Нешто касније, фебруара 1840. године Попечитељство просвештенија послало је писмо Јеврему Обреновићу, у коме га моли да се захвали Михаилу де Ларију, који је своје дело поклатио „Народной Библиотеки“.⁴⁹ Године 1853. библиотека при Попечитељству просвештенија је добила званичан назив Народна библиотека, захваљујући Лазару Арсенијевићу Баталаки, попечитељу просвештенија.⁵⁰ Такође, у периоду 1857-1858. године када је Ђура Даничић био на месту управника, он се у писмима почео ослобљавати као „библиотекар“, а своју установу назива „Народна Библиотека“.⁵¹ Након уздицања државе на ранг краљевине 1882. године, у изворима из 1884. године може се пронаћи потписивање тадашњег библиотекара Нићифора Дучића као „библиотекар Краљевско-српске народне библиотеке“.⁵²

---

⁴⁴ *Забавник*, 1833, 200.

⁴⁵ М. Кићовић, *Историја Народне библиотеке у Београду*, 13.

⁴⁶ Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, књига 1: 1821-1881, док. 20.

⁴⁷ Исто, док. 21.

⁴⁸ Исто, док. 22.

⁴⁹ Исто, док. 44.

⁵⁰ Исто, док. 93, 93(1), 93(2).

⁵¹ Исто, док. 128, 131 и 132.

⁵² Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, књига 2:1821-1944, док. 341.

Премештање библиотеке у Крагујевац и поновно враћање у Београд

Од самог почетка свог рада, библиотека није имала довољно простора. По неким тумачењима, она се налазила у малој књиговезници Георгија Возаревића па је било немогуће на тај простор сместити једну јавну библиотеку. Због тога је, одмах по оснивању, премештена у просторије Штампариие (Типографије), која се налазила прекопута Возаровићеве књижаре. Убрзо је 28. септембра 1833. године Штампарииа, заједно са Возаровићевом књижаром пресељена у Крагујевац, а са њима је пошла и библиотека, пошто није постојала особа која би се о њој старала на адекватан начин.⁵³

О библиотеци, за време њеног боравка у Крагујевцу, мало се зна, осим да су књиге биле спаковане у сандуке и ту остале, без било каквог коришћења.⁵⁴ Библиотека је, потом, из Крагујевца поново враћена у Београд јуна 1835. године,⁵⁵ а затим још једном у Крагујевац 1838. године. На тај податак указује нам Јаков Јакшић, управник Типографије, у писму упућеном Попечитељству просвештенија, 4. септембра 1838. године. Попечитељство је од њега тражило да пошаље списак књига, приликом њиховог враћања у Крагујевац 1838. године, јер је сматрало да су у Типографији остале још неке књиге које су чиниле фонд ове библиотеке. Међутим, Јакшић у писму наводи да је он примио књиге приликом њиховог повратка из Крагујевца и да их је сложио на таван Типографије и онако „*како самъ и приміо онакои и шилѣмъ*“.⁵⁶ На основу овог писма видимо да су књиге биле враћене из Крагујевца поново у Београд, а затим су поново послате у Крагујевац 1838. године.

Библиотека се не спомиње у формалним списима све до доношења првог српског устава на Сретење, 14. фебруара 1835. године. У одељку под насловом *Особите дужности Попечитеља*, посебан део говори о дужности попечитеља црквених дела и под тачком 186. се каже да попечитељ мора „*Подићи и нагледати библијотеку*“.⁵⁷ Ово се може протумачити тако да је у надлежност Попечитељства просвете и црквених дела стављено оснивање библиотеке при том попечитељству за потребе образовања, што не оповргава постојање библиотеке при Типографији.

---

⁵³ М. Кићовић, *Историја Народне библиотеке у Београду*, 20.

⁵⁴ М. Подољски, *нав. дело*, 3.

⁵⁵ Исто.

⁵⁶ Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, књига 1: 1821-1881, док. 25(8).

⁵⁷ *Зборник закона и уредаба у Књажеству Србији у досадањим зборницима нештампаних а изданих од 2. фебруара 1835. до 23. октобра 1875. год.*, бр, 30, Београд 1877, 48.

Године 1838. Крагујевачка гимназија је уздигнута на ранг Лицеја, па је било неопходно формирати и библиотеку која ће пратити нову установу. Попечитељство просвештенија се у том циљу писмом обраћа кнезу Милошу 12. јула 1838. године. Попечитељство у свом писму истиче да је неопходно да новоформирани Лицеј прати библиотека којом ће се служити како професори, тако и ученици школе и моли кнеза Милоша да дозволи да се мала библиотека, која се налази при Типографији у Београду, пренесе у Крагујевац.⁵⁸ Кнез је одобрио ову молбу 12. јула 1838. године и поручио Попечитељству да се око тог питања обрати Јакову Јакшићу, инспектору Типографије.⁵⁹ Попечитељство то чини, шаље писмо Јакову Јакшићу и тражи да се по одобрењу кнеза Милоша пошаље мала библиотека при Типографији у Крагујевац.⁶⁰ Јаков Јакшић је 16. августа 1838. године обавестио Попечитељство да Типографија по рабацији Марку шаље један сандук књига из „бивше Библиотеке“.⁶¹ Попечитељство му одговара да је примило један сандук књига и напомиње да нису све књиге послате, као ни списак, истичући да је остало још српских, немачких, словенских и руских књига при Типографији и да их треба послати заједно са списком послатих и заосталих књига. Јаков Јакшић је одговорио писмом 22. августа у којем оставља значајне информације о библиотеци у време њене селидбе у Крагујевац. Јакшић каже да су библиотеком руководили „Возаровић, Гд. Тврол, Гд. Иссаиловић, Берманџ Валтерџ, Гд. Рајовић“ и да су књиге нестајале јер их је „Берманџ млоге пораздавао кое коме“.⁶² Крајем септембра месеца Попечитељство ће поново писати Јакову Јакшићу, опомињући га да је прошло месец дана, а да он још увек није послао све књиге које су остале при Типографији, па захтева да се пошаљу што пре, као и по један примерак од сваке штампане књиге у Типографији.⁶³

Било је неопходно обогатити библиотеку и знатно проширити постојећи библиотечки фонд. Попечитељство просвештенија због тога шаље писмо Панци Стоилу, књажевском конзулу у Београду, 9. јула 1838. године и од њега тражи да набави каталоге – *Bücherverzeichniss*, од најбољих бечких књигопродаваца за потребе Попечитељства и како би се обогатила будућа библиотека при Лицеју.⁶⁴ Пар дана након

---

⁵⁸ Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, књига 1: 1821-1881, док. 25.

⁵⁹ Исто, док. 25(1).

⁶⁰ Исто, док. 25(2).

⁶¹ Исто, док. 25(6).

⁶² Исто, док. 25(8).

⁶³ Исто, док. 25(10).

⁶⁴ Исто, док. 24.

овог писма, 18. јула 1838. године, Попечитељство шаље Панту Стоилу списак књига које треба да набави и чију исплату треба сâм да изврши, али ако није у стању да плати, треба да се обрати Попечитељству.⁶⁵ На списку се налазило преко петнаест немачких наслова. Панта Стоило извештава попечитеља Стефана Стефановића Тенку да је наручио каталоге и књиге са списка и да ће им послати рачун чим га буде добио.⁶⁶ У септембру Стоило поново пише попечитељу и извештава га да је стигао један сандук са различитим књигама из Беча, који ће послати по кочијашу.⁶⁷ Стоило шаље један сандук књига из Беча по рабацији Аранђелу Стефановићу, заједно са рачуном.⁶⁸ Попечитељство му затим одговара да је примило књиге и рачун и да преко београдске општине шаље суму од 142 форинте и 50 крајцара сребра, али примећује да су књиге прескупе, па захтева од Стоила да убудуће заједно са књигама шаље и рачун. Том приликом Попечитељство је наручило и 500 немачких буквара.⁶⁹ Панта Стоило је имао великог успеха при набављању књига у будућности, па је успео да набави три сандука књига из Беча од Теодора Тирке,⁷⁰ затим још пет сандука књига: два од почасног епископа Лукијана Мушицког која су бројала 1.066 књига, два са књигама из Беча и један сандук са „10 ризми беле Арте“. ⁷¹ Стоило је за Попечитељство набавио и сандук књига трговца Георгија Кирјаковића: *Конверзацијски лексикон*, сва дела Шекспира, дела Шилерова и Енгелова дела.⁷²

На овај начин број дела које је библиотека имала у свом фонду постепено је почео да се повећава. Међутим, ускоро је још значајније увећан, преузимањем читаве приватне библиотеке епископа Лукијана Мушицког. Његова библиотека је бројала око 1.066 дела из различитих области и на различитим светским језицима. Нека од значајнијих дела била су: Хегелова *Енциклопедија филозофских наука*, Хердерови *Хришћански списи*, *Читанка религије* доктора Нимајера, Шнелова студија о филозофском критицизму, *Религија у границама чистог разума* и *Критика чистог разума* од Канта. Од класичне књижевности библиотека је била пуна дела Пиндара, Исократа, Калимаха, Лукијана Самићанина, Вергилија, Цезара, Хомера, Плутарха. Од осталих дела класичне књижевности могао се наћи Гете и његова *Ифигенија*, Дантеова

---

⁶⁵ Исто, док. 25(3).

⁶⁶ Исто, док. 25(4).

⁶⁷ Исто, док. 25(9).

⁶⁸ Исто, док. 27.

⁶⁹ Исто, док. 27(1).

⁷⁰ Исто, док. 27(5).

⁷¹ Исто, док. 27(8).

⁷² Исто, док. 27(9).

Божанствена комедија, Бокачо, Шекспир, Шафарик, Копитар.⁷³ Било је и доста српских дела из 18. века, али и оних савремених. Библиотеку епископа Лукијана Мушицког откупио је кнез Милош од његовог синовца, доктора Ђорђа Мушицког, али не целу јер је један део пропао у поплави у Пешти из 1838. године. Што се тиче самог процеса куповине ове приватне библиотеке, Попечитељство септембра месеца пише Панти Стоилу да је библиотека Лукијана Мушицког пребачена у Београд, да броји преко 1.000 књига и да је његов задатак да је пронађе и да их о томе обавести.⁷⁴ Стоило одговара неколико дана касније да се библиотека Мушицког налази код њега у два сандука и да је каталог књига предао Књажевској канцеларији.⁷⁵ Убрзо након тога, Попечитељство пише кнезу Милошу и моли га да им преда списак књига и да им саму библиотеку уступи на располагање, због великог броја драгоцених књига који садржи.⁷⁶ Кнез Милош одобрава ову молбу⁷⁷ и Попечитељство просвештенија обавештава Стоила да пошаље два сандука са књигама Мушицког.⁷⁸ На ове начине фонд библиотеке је почео значајно да расте и у њега су почела да пристижу важна дела класичне књижевности, али и савремених научника, што је било значајно за упознавање са савременим научним токовима тог периода и омогућавало њихов постепени развој у Кнежевини Србији.

Године 1839. библиотека се поново преселила у Београд. То се може видети из писма попечитеља просвештенија упућеног канцеларији Попечитељства правосуђа и просвештенија. У писму из месеца маја јасно се налаже да се због нових земаљских закона, обе канцеларије заједно са рачуноводством преселе у Београд и да са собом понесу нужна акта, неопходне протоколе, регистре и касу. Једино је у Крагујевцу морао остати Петар Радовановић, секретар Попечитељства просвештенија.⁷⁹ Крајем истог месеца Попечитељство директно шаље писмо Петру Радовановићу и обавештава га да му шаљу двоја кола на којима он треба добро да сложи све књиге и рукописе из библиотеке, али и столове, столице, рафове и да их пошаље за Београд. Попечитељство је затим, четири дана касније, писало професору Лицеја Исидору Стојановићу кога је Радовановић поставио као заменика и оставио му кључ од библиотеке. Попечитељство

---

⁷³ М. Кићовић, *Историја Народне библиотеке у Београду*, 25-26.

⁷⁴ Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, књига 1: 1821-1881, док. 28.

⁷⁵ Исто, док. 28(1).

⁷⁶ Исто, док. 28(2).

⁷⁷ Исто, док. 28(3).

⁷⁸ Исто, док. 28(4).

⁷⁹ Исто, док. 37.

у писму каже како Радовановић није извршио ниједан задатак, између осталог слање библиотечких књига за Београд, па Стојановићу дозвољава да отвори сва званична писма Попечитељства која су била намењена Радовановићу и да изврши све налоге, посебно да покупи све књиге које су биле издате на реверс, осим оних које су се налазиле код професора Лицеја.⁸⁰ Исидор Стојановић је све књиге библиотеке и све остало што се налазило у канцеларији и библиотеци спаковао у седам сандука и три сандучића. Он, међутим, истиче да књиге које су узете на реверс није успео да покупи, јер је реверсе претходно већ спаковао у један сандук, а и јер је већина оних који су изнели књиге на реверс живела у Београду.⁸¹

Библиотека се сада налазила у Београду под Попечитељством просвештенија, као формално организована државна установа и била је позната као „Библиотека при Попечитељству просвештенија“.⁸² Број библиотека у Србији се од 1839. године повећао, са настанком посебне библиотеке при Лицеју и још једне, настале за потребе Гимназије у Крагујевцу.⁸³ Проблем библиотеке у Београду био је недостатак стручног кадра који је могао организовано и успешно водити установу. Овај недостатак се примећује из писма Попечитељства просвештенија, од 27. фебруара 1840. године, послатог школским директорима Георгију Зорићу и Симеону Милутиновићу. Од њих се захтевало да попишу и прегледају књиге библиотеке Попечитељства, да их ставе у каталоге и да посебно обрате пажњу да ли се међу књигама налазе стране књиге које би се могле користити за наставу у школама, ако се претходно преведу на српски језик.⁸⁴ Дан касније Георгије Зорић одговара Попечитељству да њему, као директору нормалних (народних) школа не спада у дужност пописивање књига библиотеке и пошто би му састављање каталога одузело много времена, моли Попечитељство да га ослободи овог задатка.⁸⁵ Симеон Милутиновић, директор основних школа, такође је истог дана, 28. фебруара одговорио Попечитељству. Он истиче да још увек нема додељена опредељења његове директорске дужности и моли Попечитељство да му се она прво припишу.⁸⁶ Слободно се може закључити да су и Милутиновић и Зорић желели да избегну ову обавезу коју им је наметнуло Попечитељство. Попечитељство

---

⁸⁰ Исто, док. 37(2).

⁸¹ Исто, док. 37(3).

⁸² М. Подољски, *нав. дело*, 4.

⁸³ Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, књига 1: 1821-1881, док. 41(2).

⁸⁴ Исто, док. 43.

⁸⁵ Исто, док. 43(1).

⁸⁶ Исто, док. 43(2).

ће, међутим, опоменути још једном оба директора, подсетивши их да је обавеза директора да по завршетку испита на полугодишту, када немају посла у школама, дођу у канцеларије Попечитељства просвештенија и помогну уређивању библиотеке која се, због пресељења из Крагујевца, налази у нереду.⁸⁷

Библиотека ће, иако неорганизована, успети да још мало прошири свој фонд, када је под своје окриље ставила личну библиотеку Атанасија Стојковића, доктора филозофије и професора физике, који ју је поклатио Кнежевини Србији. Попечитељство се, са тим циљем, обраћа Намесништву⁸⁸ и моли га да се читава библиотека Атанасија Стојковића, која се тада налазила код члана Окружног суда у Београду Лазе Поповића, заједно са каталогом, поклати библиотеци Попечитељства као народно добро.⁸⁹ Намесништво одобрава ову молбу Попечитељства,⁹⁰ те јавља Лазу Поповићу да сада треба присајединити библиотеку Попечитељства и Стојковићеву библиотеку, као и каталог књига.⁹¹

Пресељеној библиотеци у Београду било је неопходно наћи смештај. Попечитељство просвештенија у мају 1841. године тажи од Совјета уступање књажевске зграде на Сави, у Конаку кнегиње Љубице, за смештај канцеларије Попечитељства просвештенија.⁹² Крајем истог месеца, Попечитељство просвештенија ће још једном преточити Совјету проблем смештаја библиотеке, јер није било лако сместити сада већ значајан фонд који је библиотека поседовала. Тражили су додатни смештај у виду две магазе,⁹³ међутим Совјет је сматрао да је цео горњи спрат Конака кнегиње Љубице био довољан за све канцеларије Попечитељства, те одбија њихову молбу.⁹⁴

Рад библиотеке у Београду почетком четрдесетих година 19. века био је веома лоше организован. Није постојала личност која је могла да уведe обиман књижевни фонд у ред. Због тога се започело са озбиљнијим размишљањем о њеном уређењу. На трећем редовном заседању Друштва српске словесности 23. јула 1842. године

---

⁸⁷ Исто, док. 43(3).

⁸⁸ Прво намесништво (1839-1840); управљало је државом у име малолетног кнеза Михаила Обреновића, а чинили су га Аврам Петронијевић, Тома Вучић-Перишић и Јеврем Обреновић.

⁸⁹ Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, књига 1: 1821-1881, док. 39.

⁹⁰ Исто, док. 39(1).

⁹¹ Исто, док. 39(2).

⁹² Исто, док. 47.

⁹³ Исто, док. 47(1).

⁹⁴ Исто, док. 47(2).

Атанасије Николић, тадашњи ректор Лицеја, поново је довео у први план питање библиотеке. Предложио је Правитељству да се „једна народна Библиотека установи“ која би била под управом Друштва српске словесности, да се библиотека при Попечитељству просвештенија сједини са овом библиотеком, да се установи звање библиотекара са платом, који ће библиотеку одржавати, да се подигне посебна зграда за библиотеку, да сви љубитељи народног образовања помогну библиотеци у виду новца или књига и да штампарија од сваке одштампане књиге да библиотеци по два примерка.⁹⁵ Друштво је прихватило ове предлоге и предало их редовном члану Петру Радовановићу да састави предлог о Народној библиотеци. О овом заседању извештавају и *Новине српске*, које кажу да је Друштво српске словесности одлучило да се створи једна, али знаменита библиотека.⁹⁶ Међутим, још није било организаторске могућности да се ово изврши, па је остало само на предлогу.⁹⁷ Неогранизованост библиотеке временом је постајала све већи проблем, па због тога Гаврило Поповић, ректор Лицеја 16. јануара 1843. године шаље писмо Попечитељству просвештенија у ком наводи да је професорима при Лицеју за рад на новинама *Подунавка* неопходан приступ свим новинама и књигама, па моли да библиотека постане свима приступачна,⁹⁸ на шта је Попечитељство просвештенија одговорило да она већ то јесте.⁹⁹ Међутим, готово сигурно да је постојала извесна неприступачност библиотеци, чим је ректор Лицеја упутио Попечитељству писмо оваквог садржаја. У не претерано добром стању, библиотека је дочекала свог новог чиновника, који је успео да изврши попис свих дела и да започне организацију ове установе.

---

⁹⁵ *Записници седница Друштва српске словесности 1842-1863*, књ. 2/1, приредили В. Крестић, М. Станић, Београд 2011, 58.

⁹⁶ *Новине српске*, бр. 30, 25. јул 1842.

⁹⁷ М. Кићовић, *Историја Народне библиотеке у Београду*, 29.

⁹⁸ Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, књига 1:1821-1881, док. 53.

⁹⁹ Исто, док. 53(1).

Милован Спасић – чиновник библиотеке у Београду

Милован Спасић, дугогодишњи стипендиста школован у Немачкој, постављен је за првог чиновника библиотеке у Београду, 25. априла 1844. године.¹⁰⁰ Министарство је успело да пронађе особу која је имала прилике да се упозна са светским библиотекама и Спасић је добио задатак да уреди библиотечки фонд. Он у писму Попечитељству просвештенија из фебруара 1845. године опширно говори о тренутном стању библиотеке.¹⁰¹ Након импозантног увода у којем истиче значај и вредност образовања и храћења ума, он посвећује пажњу проблемима на које је наишао. Наиме, Спасић истиче да претходни чиновници нису марили што су се књиге свуда разносиле, што су свима давали књиге на реверс или без њих, а реверсе нису чували. Даље истиче да није постојао било какав каталог који би могао да да увид у број књига које су се налазиле у библиотеци. Такође, многе књиге су се налазиле код чиновника који их нису враћали. Спасић истиче како није успео да библиотеку потпуно доведе у ред, али је учинио извесни напредак. Он пише о броју књига које је затекао у фонду – библиотека је 1845. године имала 202 српска дела, 238 руских и других словенских дела (заједно у 773 свеске), 638 немачких у 973 свезака, 343 руских и енглеских дела у 537 свезака, што је све заједно чинило 1.421 дело у 2.283 свеске.¹⁰² Из овога се може закључити колико је заправо библиотечки фонд био оштећен, јер је при оснивању садржао преко 800 књига, а са прикључењем библиотеке Лукијана Мушицког од 1.066 дела и многобројних поклона које је библиотека добијала, њен фонд је 1845. године морао бити знатно већи. Спасић истиче како међу овим делима има оних која нису потпуна, а да нека дела постоје у више примерака, па предлаже Попечитељству да то поклоне библиотеци Лицеја. Он затим истиче да је поделио књиге на три главна језика – словенски, немачки и римски са грчким и осталим језицима и да су оне према овој подели уведене у три различита каталога. Такође, да би лакше уредио наслове дела, за сваку књигу је на листићу исписао име аутора, наслов дела, број свезака, издање и место штампања, а затим је те листиће средио по азбучном реду. На самом крају наводи одређена правила која би требало поштовати, како би се библиотеци омогућила успешна будућност и опстанак. Сматра да књиге треба чувати затворене док се за библиотеку не пронађе адекватан простор, да се посвети пажња увећању самог фонда библиотеке, која је

¹⁰⁰ М. Подољски, *нав. дело*, 4.

¹⁰¹ Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, књига 1: 1821-1881, док. 59.

¹⁰² М. Кићовић, *Историја Народне библиотеке у Београду*, 32.

уједно и државна, да се једном чиновнику повери обавеза управљања и одржавања библиотеке и да му се омогуће средства за њено управљање и упутства која би следио.¹⁰³ Спасић у каталог није уврстио старе и ретке књиге под њиховим именом, већ само као „старе словенске“ или „старе црквене“, па се не зна тачно које су то књиге биле у питању. Такође, новине није увео у каталог. Сви ови Спасићеве каталози су се чували у Народној библиотеци до 1941. године када су нажалост изгорели приликом бомбардовања у Другом светском рату,¹⁰⁴ па се о њима зна само на основу дела *Народна библиотека у Београду* Михаила Подољског из 1928. године.

Спасић, поред тога што је био чиновник библиотеке, био је и члан Одбора просвештенија. Одбор је настао на његов предлог 15. јула 1845. године¹⁰⁵ и имао је задатак, између осталог, да израђује школске уџбенике. До њих се тешко долазило, јер није постојало довољно литературе. Библиотека Попечитељства просвештенија није била довољна за овакав један подухват, па је Спасић 14. новембра 1845. године поднео Одбору предлог како би требало да изгледа библиотека при Попечитељству. По Спасићевом мишљењу, Одбор је требало да поднесе Попечитељству захтеве да се набаве школске књиге оних држава које стоје на вишем степену просвећености него Србија, да се почну набављати књиге које се тичу Словена и посебно Срба и да се донесе наредба како би се књиге постојеће библиотеке могле користити, без штете.¹⁰⁶ Одбор просвештенија је на основу Спасићевих предлога писао Попечитељству просвештенија 24. априла 1846. године и између осталог нагласио да „код нас не само народна чест и полза налажу, него већ и крајња нужда захтева да се једанпут јавна књижница подигне“,¹⁰⁷ јер се страни књижевници у Србији највише изненађују недостатку библиотеке. Библиотека би требало да буде јавна и народна, у правом смислу те речи, која би имала све српске књиге, све књиге које се тичу Срба и Словена уопште, па даље све књиге за државна надлештва и за различите струке.¹⁰⁸ Попечитељство просвештенија је ове предлоге пренело даље Совјету писмом од 15. маја 1846. године. На почетку писма се говори како је члан Одбора просвештенија Милован Спасић предложио да би народно образовање било знатно боље када би школе самостално штампале књиге, о свом трошку. Значајнији део писма, на самом

¹⁰³ Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, књига 1: 1821-1881, док. 59.

¹⁰⁴ М. Кићовић, *Историја Народне библиотеке у Београду*, 33.

¹⁰⁵ Г. Г. Петровић, *Аутобиографија др Милована Спасића*, Мешовита грађа XXIX (2018), 121.

¹⁰⁶ М. Кићовић, *Историја Народне библиотеке у Београду*, 33.

¹⁰⁷ Исто.

¹⁰⁸ Исто, 34.

крају садржи предлог Одбора о установљењу општенародне библиотеке за коју би, макар, могла да се изнајми једна соба за кирију. Попечитељство додаје да оно сматра да се о томе не може мислити све док се не пронађе зграда где би се сместила библиотека, јер она није ствар па да се толико често сели.¹⁰⁹ Тек 1848. године јануара месеца Совјет обавештава кнеза Александра о садржају овог писма и на самом крају додаје како Попечитељство просвештенија сматра да још увек није адекватно време за стварање опште и јавне библиотеке, док се не пронађе зграда адекватна за то.¹¹⁰ Кнез Александар такође потврђује одлуку Совјета о одлагању оснивања библиотеке.¹¹¹

Иако је била још увек неорганизована, без сопствене зграде, библиотека је успела да значајно повећа свој фонд одмах по доласку Спасића на место њеног чиновника. Априла 1845. године Попечитељство просвештенија моли Попечитељство иностраних дела да се откупи библиотека преминулог Михаила Германа од његове удовице која се налазила у Влашкој.¹¹² Попечитељство затим шаље писмо Совјету и обавештава га да удовица Михаила Германа у Букурешту продаје библиотеку свог супруга за 200 дуката цесарских, у којој се налазе веома значајне и лепе књиге на руском и немачком језику.¹¹³ Совјет обавештава кнеза Александра,¹¹⁴ а он затим одобрава откуп ове значајне приватне колекције.¹¹⁵ Убрзо ће Агенција Влашке и Молдавије обавестити Попечитељство иностраних дела да је удовица Михаила Германа спаковала библиотеку у два сандука и послала до Радујевца, одакле даље треба да се транспортује за Београд. Они у писму још додају да у каталогу, међу руским књигама недостају три дела књиге *Свеопште историје* и пет карата Европске Турске, а да је уместо тога удовица уступила четири дела *Персијске историје* на француском и један класични и универзални *Атлас* такође на француском језику.¹¹⁶

Поред личне библиотеке Михаила Германа, Попечитељство просвештенија је покушало да откупи и библиотеку Јернеја Копитара 1845. године. Оно пише Совјету у мају месецу и обавештава га како је сазнало да је библиотека покојног царског библиотекара у Бечу Јернеја Копитара на продају. Попечитељство сматра да је његова

---

¹⁰⁹ Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, књига 1: 1821-1881, док. 70.

¹¹⁰ Исто, док. 70(1).

¹¹¹ Исто, док. 70(2).

¹¹² Исто, док. 60.

¹¹³ Исто, док. 60(1).

¹¹⁴ Исто, док. 60(2).

¹¹⁵ Исто, док. 60(3).

¹¹⁶ Исто, док. 60(7).

коллекција књига веома значајна, због чега је неопходно откупити је.¹¹⁷ Совјет затим, крајем јула месеца, обавештава кнеза Александра да је одлучио откупити Копитареву библиотеку, али тражи да се једно одговорно лице пошаље у Беч, како би се видело из којих књига се састоји ова библиотека и да ли заиста вреде онолико колико се за њих тражи.¹¹⁸ Тимотије Кнежевић је изабран за овај задатак. Убрзо ће поднети извештај и навести да библиотека садржи 1.078 дела, у 2.137 књига, међу којима има и 524 исте књиге и све су процењене на 800 форинти сребра. Доктор Бах, старатељ Копитареве заоставштине, тражи за читаву библиотеку 5.000 форинти сребра до краја августа, а ако је не прода до тада, онда ће крајем септембра месеца организовати јавну лицитацију, на којој ће продавати књигу по књигу. Кнежевић истиче да је, кроз разговор са раличитим ученим људима, закључио да др Бах више продаје име и значај покојника, него саму вредност књига које се налазе у овој приватној библиотеци. Он саветује да је најбоље прегледати каталог књига и купити на лицитацији оне значајније, које библиотека нема у свом фонду.¹¹⁹ Совјет и кнез Александар се слажу са одлуком да се напишу само оне најбитније књиге и да се откупе на лицитацији.¹²⁰ Ипак, српска библиотека није добила књиге из Копитареве заоставштине, јер је др Бах, из родољубља, за 1.400 форинти сребра библиотеку продао Љубљанском Лицеју.¹²¹

Председник Друштва српске словесности Исидор Стојановић почетком 1848. године предлаже Попечитељству просвештенија да купи руске књиге, 92 дела у 265 свезака од Павла Јосифа Шафарика за 643 форинти сребра. Стојановић истиче да су на списку ретка дела, веома значајна и да би било пожељно откупити у целости библиотеку краљевског библиотекара у Прагу и веома утицајног слависте.¹²² О томе Попечитељство просвештенија обавештава Совјет и додаје списак свих књига које су на продају. Попечитељство истиче да се већ неке књиге са списка налазе у фонду библиотеке и обележава их црвеном бојом, али сматра да се те књиге свакако могу купити и предати на коришћење некој другој библиотеци, Лицеју или Гимназији.¹²³ Совјет сматра да не треба куповати ова дела,¹²⁴ а одлуку да књиге не треба купити док

---

¹¹⁷ Исто, док. 61.

¹¹⁸ Исто, док. 61(1).

¹¹⁹ Исто, док. 61(6).

¹²⁰ Исто, док. 61(7) и док 61(8).

¹²¹ М. Кићовић, *Историја Народне библиотеке у Београду*, 36.

¹²² Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, књига 1:1821-1881, док. 79.

¹²³ Исто, док. 79(1).

¹²⁴ Исто, док. 79(2).

се не нађе одговарајућа зграда за библиотеку и вешт библиотекар који би управљао њоме, кнез Александар саопштава Попечитељству просвештенија.¹²⁵

Неколико година касније, библиотека је још једном обогатила свој фонд. Године 1850. у јануару месецу попечитељ иностраних дела Аврам Петронијевић преноси Попечитељству просвештенија своју преписку са Костом Цукићем, тадашњим професором Лицеја, о важности личне библиотеке покојног професора Морштата. Цукић, у свом писму Петронијевићу пише како је имао прилике упознати се са богатом библиотеком професора Морштата и сматра да библиотека броји између 15 и 20.000 књига, а да је процењена између 3 и 5.000 талира, што је доста ниска цена. Библиотека је богата делима из филозофије, историје, политичке економије, јавног, грађанског и кривичног права. Цукић истиче и значајне личне рукописе професора, поготову оне из 1815. године са разних конгреса, на којима је он учествовао као секретар.¹²⁶ Попечитељство просвештенија због тога пише Јовану Ристићу, државном стипендисти у Хајделбергу, да 15. августа по новом календару, откупи на лицитацији 100 књига, које је Попечитељство навело у писму под редним бројевима из каталога. Такође, омогућена му је сума од 200 форинти.¹²⁷ Ристић, затим подноси извештај након лицитације. Он је успео да купи само 52 књиге са списка, што због превелике цене, што због лошег стања самих књига. Од остатка новца, по свом нахођењу купио је још 41 књигу. Ристић је књиге послао 11. фебруара 1851. године.¹²⁸

Међутим, и поред значајног увећања фонда Попечитељство просвештенија је приметило да је доста књига из библиотеке нестало. Из тог разлога, оно се посебним писмима обратило другим Попечитељствима,¹²⁹ главном секретару Совјета Јовану Стејићу¹³⁰ и ректору Лицеја и управи Београдске Гимназије.¹³¹ Садржај ових писама је безмало идентичан – Попечитељство просвештенија истиче да је велики број књига нестао и захтева да сви званичници и професори врате књиге које су узимали на реверс или без њега, како би Попечитељство просвештенија направило тачан списак књига, самим тим уредило и целу библиотеку, јер се ускоро планирало њено одвајање од

---

¹²⁵ Исто, док. 79(3).

¹²⁶ Исто, док. 88.

¹²⁷ Исто, док. 88(1).

¹²⁸ Исто, док. 88(5).

¹²⁹ Исто, док. 82.

¹³⁰ Исто, док. 82(1).

¹³¹ Исто, док. 82(2).

Попечитељства просвештенија и претварање у засебну институцију Народну библиотеку.

Народна библиотека 1853. године

Милован Спасић, први чиновник библиотеке при Попечитељству просвештенија остао је на овом положају до 6. марта 1845. године, када је постављен за директора западног школског округа. Библиотеком су сада поново управљали чиновници Попечитељства просвештенија, који нису имали много искуства о вођењу исте, па је она поново постала потпуно неорганизована и занемарена установа.¹³² Потреба за једном заједничком, општом, јавном и народном библиотеком временом је постајала све јача. Образовни и културни живот у Србији је јачао, било је све више учених људи, од којих се велики број школовао у иностранству. Све ово је утицало да Попечитељство просвештенија коначно званично затражи оснивање библиотеке.

Године 1853. библиотека при Попечитељству просвештенија је добила назив Народна библиотека, захваљујући Лазару Арсенијевићу Баталаки, попечитељу просвештенија. Он 24. јануара 1853. године шаље писмо Совјету, у ком каже да библиотеке морају бити доступне и лако приступачне свакоме, или бар ученом делу грађанства, иначе се могу сматрати само као драгоцености скривене у земљи. Арсенијевић наставља о томе да су књиге библиотеке смештене по разним канцеларијама Попечитељстава, а нарочито у Попечитељству просвештенија и да их је веома тешко уредити због честе селибде библиотеке. Није постојао никакав каталог књига, било је тешко „при постоећемъ нередѹ“ пронаћи их и изнајмити их, а њихов број је био велики и износио је 15.000 дела. Арсенијевић сматра да је крајње време библиотеку довести у ред, као и нумизматички Музеј и створити Народну библиотеку и Народни Музеј. Због свега овога, он саветује да се скупе све књиге, стари рукописи, старе монете или друге важне научне реткости и да се предају Попечитељству просвештенија. Такође предлаже да се при Попечитељству уведе звање библиотекара, са годишњом платом од 300 талира (1.516 динара),¹³³ који ће руководити Библиотеком и Музејем.¹³⁴

---

¹³² М. Подољски, *нав. дело*, 5.

¹³³ *Србадија, часопис за забаву и поуку*, год. 1, 1881, 139.

¹³⁴ Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, књига 1:1821-1881, док. 93.

О овоме Совјет обавештава кнеза Александра и додаје да је одобрило предлог попечитеља просвештенија.¹³⁵ Кнез Александар 28. фебруара шаље Указ Попечитељству просвештенија, одобрава његове предлоге и званично успоставља звање библиотекара са годишњом платом од 300 талира, који ће управљати Библиотеком и Музејем.¹³⁶ Попечитељство просвештенија, затим, тражи од Совјета да му преда све старе рукописе, књиге, монете и друге вредне предмете који су се налазили у њиховим канцеларијама,¹³⁷ на шта је Совјет одговорио да ће то учинити преко библиотекара којег Попечитељство просвештенија буде послало.¹³⁸

Први који се јавио за место библиотекара 22. октобра 1853. године био је Милан Миловук, бивши професор Економске школе на Топчидеру. О његовој пријави Попечитељство просвештенија обавештава Совјет следећег дана и нада се да ће одобрити молбу Миловука и поставити га за библиотекара, али по обичајима за странце, будући да је он био аустријски поданик.¹³⁹ Совјет затим пише кнезу Александру како је већином гласова изабрало Миловука за библиотекара,¹⁴⁰ међутим он то ипак није постао, јер кнез овај предлог није усвојио.

---

¹³⁵ Исто, док. 93(1).

¹³⁶ Исто, док. 93(2).

¹³⁷ Исто, док. 93(4).

¹³⁸ Исто, док. 93(5).

¹³⁹ Исто, док. 99.

¹⁴⁰ Исто, док. 99(1).

Филип Николић

До промене ће доћи децембра месеца 1853. године, када се будући библиотекар Народне библиотеке, Филип Николић, писмом обратио Совјету са молбом да он буде постављен на ово место. Николић тврди да познаје важан задатак библиотекара и дужности и да се не би усудио тражити ово место, да није уверен да ће моћи испунити све неопходне задатке и послове.¹⁴¹ Попечитељство просвештенија и Совјет послали су молбу кнезу Александру да се Филип Николић постави за „контрактуалног библиотекара“¹⁴² и кнез то одобрава 28. децембра 1853. године.¹⁴³ Николић је, као и Миловук, био странац, водио се као становник Аустрије, одакле је у Србију побегао 1852. године. Он је, међутим, био веома образован, говорио је више страних језика, радио је као привремени професор у Послено-трговачкој школи, али је и иза себе имао велику помоћ у лику Платона Симоновића, чији је, својевремено био секретар. Он је затражио српско држављанство и добио га 8. марта 1854. године.¹⁴⁴ Николићевим доласком на ову позицију започиње просец сређивања Народне библиотеке, који ће трајати до 1869. године, за шта су велику заслугу однели, поред Николића, каснији библиотекари Ђура Даничић и Јанко Шафарик.

При ступању на положај библиотекара, Николић је склопио уговор са Попечитељством просвештенија. Уговор се састојао од четири тачака: 1. – поставља се Филип Николић на место библиотекара, са годишњом платом од 300 талира, коју ће примати месечно; 2. – Николић се обавезује да ће се ревносно старати о библиотеци, да ће је довести у ред, да ће мотрити на појаву нових и значајних дела у свим областима образовања и њих препоручивати Попечитељству, да би их оно потенцијално купило; 3. – дужан је да издаје књиге на реверс, како би се што више читало и образовало; 4. – ако дође до отпуштања из службе или напуштања службе, обе стране то морају најавити три месеца унапред. Уговор је написан и потписан у два примерака.¹⁴⁵ Николић је такође положио и заклетву на верност кнезу и исправност у служби.¹⁴⁶

---

¹⁴¹ Исто, док. 100.

¹⁴² Исто, док. 100(1), 100(2).

¹⁴³ Исто, док. 100(3).

¹⁴⁴ М. Кићовић, *Историја Народне библиотеке у Београду*, 44.

¹⁴⁵ Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, књига 1:1821-1881, док. 100(4).

¹⁴⁶ Исто, док. 100(5).

Филип Николић је поветио велику пажњу уређењу Народне библиотеке. Од самог почетка његовог рада, он покушава да изгубљене књиге врати у библиотеку¹⁴⁷ и успостави ред. Наставља се, такође, рад на ширењу фонда, па са тим у вези Друштво српске словесности обавештава Попечитељство просвештенија да је библиотека бившег словенског списатеља из Прага, Јунгмана на продају и предлаже да се за 2.500 форинти сребра откупи за библиотеку при Попечитељству.¹⁴⁸ Филип Николић је прегледао списак књига ове библиотеке, закључио да је мали број књига које се могу купити, па саветује Попечитељство просвештенија да ипак не купује дела,¹⁴⁹ што ће оно и урадити и о томе обавестити Друштво српске словесности.¹⁵⁰

Николић је успео да пронађе шест књига стране литературе, које су му помогле при уређењу књига и фонда. Саставио је све разбацане и неорганизоване књиге и уредио их у *Главни каталог*, који је изгорео за време бомбардовања 1941. године. Каталог је садржао редни број књиге, име писца (издавача, преводиоца или коментатора), потпун наслов, место и годину издања, број свезака, *спољашњу форму*, тј. да ли је дело повезано или не и „примјечаније“, тј. да ли је дело потпуно или не.¹⁵¹ Поред овог, Николић је створио још два каталога – *Азбучни* и *Систематически*. *Азбучни каталог* се састојао из листића од картона, на којима је писало име писца, кратак наслов књиге и њен број из Главног каталога, листићи су постављени по азбучном реду писаца, а уколико је писац био анониман или непознат, онда по почетном слову наслова дела. Овај каталог библиотекар је наменио читаоцима, да би могли видети да ли библиотека поседује извесно дело или не. Што се тиче *Систематическог каталога*, Николић је груписао књиге по предмету науке о којој говоре и у њему за сваку књигу назначио број из Главног каталога, издање, име писца, наслов, формат и примедбу.¹⁵²

Када је уредио књижни фонд, Николић је избројао 3.314 књига у 8.309 свезака.¹⁵³ Он је имао замисао да Народну библиотеку уреди према европским стандардима, па је 9. марта написао *Правила за Библиотеку*. Ова правила су предвиђала да се ван библиотеке издају само повезане књиге, на реверс, на месец дана, након чега

¹⁴⁷ Исто, док. 101.

¹⁴⁸ Исто, док. 104.

¹⁴⁹ Исто, док. 104(1).

¹⁵⁰ Исто, док. 104(2).

¹⁵¹ М. Кићовић, *Историја Народне библиотеке у Београду*, 47-48.

¹⁵² Исти, *Први руководиоци Народне библиотеке у Београду*, Годишњак Музеја града Београда IV (1957), 266.

¹⁵³ М. Подољски, *нав. дело*, 5.

би требало обновити реверс ако књигу нико не тражи. За оштећену књигу требало би да се плати њена пуна цена. Николић је замислио да се рукописи, скупоцене књиге, приручници, мапе, атласи, новине, збирке од десет и више књига и белетристичке књиге не износе из библиотеке, већ се читаоци њима могу користити на „час-два“. По његовој замисли, књиге не би могао добити свако, већ одређене групе, као што је кнежева породица, професори Лицеја, гимназије, семинарије, вође академије и послено-трговачке школе, затим чиновници и лица која примају плату из државне касе, свештеници и учитељи основних школа, „отменији и познатији“ грађани, ученици Лицеја на јемство лицејског професора, државна надлештва за званичну употребу, чиновници страних мисија у Београду, страни научници и уопште страни поданици. Николић је такође сматрао да све мање библиотеке, као што је она при Лицеју, затим библиотека Друштва српске словесности, библиотека Војне академије, библиотеке Попечитељстава и гимназија, треба да садрже искључиво стручну литературу која им је неопходна, како би на тај начин постале стручне библиотеке, а да остале књиге дају Народној библиотеци, како би она постала велика централна библиотека. Новине би набављала једино библиотека при Попечитељству и то само оне које садрже податке за савремену историју. Такође, библиотека у Београду би требало да направи дупликат сваке књиге, како би се дело сигурније чувало за будућност. Попечитељство просвештенија је одредило комисију како би ова правила прегледала и прерадила, али је она ипак све Николићеве „европске“ мере одбила.¹⁵⁴ На Николића је ово утицало негативно, сматрао је да није имао моралну подршку да од библиотеке у Београду направи оно што је желео. Такође, сматрао је да нема много посла као библиотекар и пошто његов активан дух не може да одмара у нераду, тражио је да поред библиотекара обавља дужност Протоколисте, архивара и регистратора, међутим ни ова молба му није услишена.¹⁵⁵

Николић је убрзо тражио одсуство од две недеље, како би отишао у Беч ради здравља и како би обишао тамошње библиотеке. Он је као своје заменике именовao Јована Гариловића и Јанка Шафарика, под условом да никоме не дају библиотеку на чување када је напуштају. Одсуство му је одобрено, али се у току лета озбиљно разболео, па 19. октобра тражи још једно одсуство и добија месец дана. Отишао је

---

¹⁵⁴ М. Кићовић, *Историја Народне библиотеке у Београду*, 51-52.

¹⁵⁵ Исто, 44-45.

поново у Беч, где се лечио код најбољих лекара. Уколико му се здравље не поправи, планирао је да оде у Грчку и упозна православне земље.¹⁵⁶

Николић је био доста узнемирен обављајући звање библиотекара, што је све очигледније како се приближава тренутак његовог напуштања библиотеке у Београду. Сачуван је велики број његових предлога о уређењу библиотеке, како би се она по уређењу и организацији приближила библиотекама Европе, а један од њих, поред *Правила за библиотеку*, био је набављање свих српских књига које су објављене.¹⁵⁷ Међутим, Николић није имао подршку Попечитељства просвештенија, па је већина његових идеја остала само то, идеја. Он се нешто касније, исте 1855. године, у још једном писму упућеном Попечитељству просвештенија жали да, и поред свих задужења које је добио као библиотекар, нема много посла и истиче да по многим европским библиотекама библиотекар такође немају пуно посла, па због тога обављају по још једну дужност, на пример професорску или свештеничку. Он даље истиче да је то лето од Попечитељства већ тражио да му одобре још једно занимање на упражњено место Протоколисте, архивара и регистратора и да задржи посао библиотекара, али пошто му то није одобрено, он сада тражи слободно место Редактора *Српских новина*. Предлаже да задржи посао библиотекара и да звање Редактора обавља упоредо, или за награду, или без ње, или да само буде Редактор чак и за мању плату од претходног.¹⁵⁸ Ни ову молбу Попечитељство му није одобрило.

Филип Николић ће остати на месту библиотекара до 25. јануара 1856. године. Тог датума он обавештава Попечитељство просвештенија о својој одлуци да се замонаши, па је тако принуђен да се удаљи и од своје дужности. Он се захваљује Попечитељству и нада се да је успео да испуни све своје дужности као библиотекар и бар мало уреди унутрашњу организацију библиотеке.¹⁵⁹ Његови планови о замонашењу се, међутим, нису остварили. Николић о томе обавештава Попечитељство пар месеци касније, каже да му је духовно звање осујећено па моли да му се врати старо звање библиотекара, које још увек нико није добио,¹⁶⁰ што ту такође није одобрено.

---

¹⁵⁶ Исто, 45.

¹⁵⁷ М. Подољски, *нав. дело*, 5.

¹⁵⁸ Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, књига 1:1821-1881, док. 108.

¹⁵⁹ Исто, док. 109.

¹⁶⁰ Исто, док. 111.

Ђура Даничић

Филипа Николића ће на месту библиотекара Народне библиотеке заменити Ђорђе Ђура (Поповић) Даничић. Он је замолио Попечитељство просвештенија да буде постављен на упражњено место 23. фебруара 1856. године, док је боравио у Бечу.¹⁶¹ Попечитељство тражи дозволу Совјета да ово изврши, наглашавајући да га може поставити под обичним условима уговора на три године.¹⁶² Кнез Александар, а затим и Совјет ово одобравају¹⁶³ и Даничић постаје нови библиотекар маја месеца 1856. године. О постављању новог библиотекара са великим узбуђењем пишу *Српске новине*. У њима се каже да је учињена велика услуга што ће Даничић дуже време остати у Београду. Он је постављен за библиотекара „наше Народне Библиотеке – башњ на оно место, одакле ће овај одлични раденик нашу књижевност, најболѣ своимъ умнимъ производима богатити моћи“.¹⁶⁴

Даничић је имао страно држављанство и он је 18. јуна преко Попечитељства унутрашњих дела поднео захтев за српско држављанство.¹⁶⁵ Због тога Попечитељство унутрашњих дела предлаже Совјету да Даничићу ово омогући, када он буде тражио отпуст из Аустрије.¹⁶⁶ Међутим, Совјет је сматрао да је Даничић кратко у Србији да би добио држављанство и да тек након неког времена, уз добро понашање, може постати држављанин Србије.¹⁶⁷ Неколико година касније, 1858. маја месеца Попечитељство унутрашњих дела ће тражити од Попечитељства просвештенија мишљење да ли је Даничић заслужио да званично постане поданик Кнежевине Србије,¹⁶⁸ оно се сложило да јесте,¹⁶⁹ па Попечитељство унутрашњих дела сада тражи од Совјета да му омогући добијање држављанства, али истиче да није прошло законско време, па даље моли да се Даничић изузме из 44. члана Грађанског законика.¹⁷⁰ Кнез Александар је одобрио ово¹⁷¹ и Даничић у јуну 1858. постаје српски држављанин. Даничић је, захваљујући својој молби, указом од 13. децембра 1858. постављен од контрактуалног за правог

¹⁶¹ М. Кићовић, *Историја Народне библиотеке у Београду*, 53.

¹⁶² Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, књига 1:1821-1881, док. 112.

¹⁶³ Исто, док. 112(2).

¹⁶⁴ *Српске новине*, бр. 105, 25. мај/7. јун 1856.

¹⁶⁵ М. Кићовић, *Историја Народне библиотеке у Београду*, 55.

¹⁶⁶ Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, књига 1:1821-1881, док. 115.

¹⁶⁷ Исто, док. 115(1).

¹⁶⁸ Исто, док. 138.

¹⁶⁹ Исто, док. 138(1).

¹⁷⁰ Исто, док. 138(2).

¹⁷¹ Исто, док. 138(4).

„дјејствителног“ библиотекара.¹⁷² Он је затим седам дана касније положио заклетву.¹⁷³ Међутим, у Србији 23. децембра долази до смене на престолу и кнез Милош поново ступа на власт.¹⁷⁴ Кнез је потврдио постављање Даничића, некадашњег контрактуалног, за „дѣјствителног“ библиотекара и тиме је он сада имао право на додатних 50 талира, које су чиновници друге класе добијали поред плате.¹⁷⁵

Чим је ступио на место библиотекара, Ђура Даничић је своју пажњу усмерио ка ширењу фонда. У августу тражи да се купи за 600 форнти 211 веома важних књига, које су значајан извор за историју и живот српског народа.¹⁷⁶ Пар месеци касније, Даничић од Попечитељства просвештенија тражи десет различитих новина, од којих су неке њему биле неопходне за његову службу, а друге библиотеци, јер она треба имати све српске књиге. Он том приликом напомиње да је Типографија у обавези да шаље библиотеци по два примерка свих новина које се штампају у Београду.¹⁷⁷ Даничић се поново жали на Типографију, позивајући се на одлуку из 1850. године по којој је Типографија у обавези да Попечитељству предаје по два примерака дела у „свое време“. Он сматра да је управо ова временска одредница проблем и наводи неколико значајних књига које су објављене, а библиотека их још увек није добила. Због тога тражи да се све што се штампа у Типографији прво пошаље у два примерка библиотеци, такође истиче да Типографија шаље дела у slabим повезима којих се библиотека стиди, па захтева да сви примерци буду прошивени. Још једном опомиње инспектора Типографије да се библиотеци шаљу по два примерка свих новина.¹⁷⁸

Неспоразум са Типографијом решиће Попечитељство просвештенија марта месеца 1858, две године касније. Оно је донело одлуку да, с обзиром на то да је број библиотека у Кнежевини Србији порастао, Типографија од сваке одштампане књиге да на располагање по пет примерака Попечитељству просвештенија. Од тих пет примерака, један ће припасти библиотеци Лицеја, један библиотеци Семинара, а остала три примерка задржава библиотека Попечитељства, до даљих наредби.¹⁷⁹

---

¹⁷² Исто, док. 141 и 141(1).

¹⁷³ Исто, док. 141(3).

¹⁷⁴ На Светоандрејској скупштини долази до збацивања кнеза Александра Карађорђевића са престола и враћања на престо Милоша Обреновића.

¹⁷⁵ Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, књига 1:1821-1881, док. 141(2).

¹⁷⁶ Исто, док. 117.

¹⁷⁷ Исто, док. 121.

¹⁷⁸ Исто, док. 122.

¹⁷⁹ Исто, док. 134.

Са идејом да број књига у библиотеци постане још већи, Даничић јануара месеца 1857. године тражи од Попечитељства просвештенија да откупи 99 књига из Каталога школских књига које се издају у Бечу и из Каталога Задарског књижара Батаре. Напомиње да је куповина неопходна, ако Народна библиотека жели да има сваку српску књигу.¹⁸⁰

Даничић је, у исто време када је вршио дужност библиотекара Народне библиотеке био и секретар Друштва српске словесности. Ову дужност обављао је од јануара месеца 1857. године.¹⁸¹ Преко Друштва је такође успевао да утиче на проширење библиотечког фонда. Оно је тражило од Попечитељства просвештенија новчану помоћ у износу од 15 дуката цесарских, како би откупило једну стару српску рукописну књигу, у којој се налазе важни списи још из времена архиепископа Данила, као што су *Служба св. Стефана Дечанског* из 1538. године, *Житије Стефана Дечанског*, *Житије Стефана Дечанског* од Григорија Цамблака, *Служба св. краља Милутина* из 1538. године, *Житије св. краља Милутина* од архиепископа Данила, *Житије краља Стефана Драгутина* из родослова архиепископа Данила, *Житије монахиње Јелене* и још пар веома значајних докумената и извора.¹⁸² Ова значајна књига је убрзо откупљена за библиотеку.¹⁸³ Ђура Даничић је још једном као секретар Друштва српске словесности тражио од Попечитељства просвештенија да откупи библиотеку једног „родољубца“, који је спреман да по врло ниској цени прода своју библиотеку било којој српској установи. У његовој колекцији се налазило 340 књига, од којих су неке биле веома ретке, а било је и оних на другим језицима. Даничић предлаже да се књиге откупе или за Народну библиотеку или за Друштво српске словесности, а затим наводи списак свих књига које су се налазиле у овој приватној библиотеци.¹⁸⁴ Попечитељство му налаже да ступи у контакт са продавцем књига, како би се оне откупиле за Народну библиотеку.¹⁸⁵

Фонд библиотеке је проширен и захваљујући др Јанку Шафарику, професору Лицеја. Он, преко Даничића, Попечитељству просвештенија шаље импозантан списак од преко 200 својих књига и нада се да ће неке од њих бити откупљене за библиотеку.

---

¹⁸⁰ Исто, док. 124.

¹⁸¹ М. Кићовић, *Историја Народне библиотеке у Београду*, 55.

¹⁸² Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, књига 1:1821-1881, док. 127.

¹⁸³ Исто, док. 127(1).

¹⁸⁴ Исто, док. 129.

¹⁸⁵ Исто, док. 129(1).

Њихова куповина је одобрена и Шафарику је исплаћено 200 форинти сребра одмах, а остатак од 125 форинти до краја године.¹⁸⁶

Даничић је успео да увећа број књига које је имала библиотека традиционалним начином, а то су били поклони. Он је у новинама објављивао имена људи који су библиотеци поклањали књиге и јавно им се захваљивао. На првој страни *Званичних новина*, само три месеца након што је ступио на место библиотекара, објављивао је имена дародаваца и ово је чинио редовно, све до краја 1857. године. Наводио је име онога ко је поклонио књиге и њихов број, а уколико су биле значајне или ретке, додавао је и називе дела.¹⁸⁷

За време свог рада у библиотеци, Даничић је водио извештаје преко којих се може видети како се повећавао број књига за три и по године, колико је он провео на овом месту. Крајем прве половине 1856. године библиотека је имала 3.360 књига, читалаца је било 63, а библиотека је била отворена сваког дана, осим недељом и за празнике, од 8 до 12 часова. Крајем 1858. године библиотека је имала 4.763 књиге, број читалаца се такође повећао и сада је износио 74, а радно време је било исто као и претходних година.¹⁸⁸

Поред тога што је значајно радио на увећању фонда библиотеке, Даничић је свим напорима покушавао да Народну библиотеку доведе у потпуни ред, па јануара 1858. године моли Попечитељство да успостави одређена правила, која даље наводи. Прва група правила се односила на набављање књига и Даничић наводи које су те књиге које се морају набављати – свака српска књига, свака књига која се тиче српског народа, на било ком језику. Следеће правило се односило на дужности самог библиотекара, а то је да он мора наручивати књиге и потписивати се на добијене рачуне за те наручене књиге. Поред тога, још нека од правила која је навео, а која су за њега била од велике важности, јесу та да свака три месеца треба да се исплате рачуни за набављене књиге, библиотекар је дужан да води рачуна да не набави више књига него што се може исплатити, библиотека не сме ништа потрошити преко планиране суме без знања библиотекара и да Попечитељство просвештенија почетком сваке године треба

---

¹⁸⁶ Исто, док. 123.

¹⁸⁷ М. Кићовић, *Историја Народне библиотеке у Београду*, 62.

¹⁸⁸ Исто, 69.

да шаље комисију, која ће утврдити да ли су стварно набављене све књиге које су написане на рачунима.¹⁸⁹

Због ових Даничићевих идеја, Попечитељство просвештенија ће 8. јануара 1858. године донети Привремена правила за библиотеку. На првом месту, одлучено је да библиотека мора набављати сваку српску књигу и сваку књигу која се тиче српског народа, на било ком језику. Затим, библиотекар има дужност да наручује књиге и да поднесе рачуне тих књига на исплату. Такође, библиотекар треба да набавља и оне књиге, које се баве српским народом и српском тематиком, а то се не може закључити из наслова, и да о томе обавести Попечитељство. Свака три месеца треба да се исплате рачуни за набавку књига. Повезивање књига ће се исплаћивати из суме која је буџетом одређена за библиотеку. Библиотекар такође мора да води рачуна да се не набави више књига него што је предвиђено сумом, али и без његовог знања не може се ништа куповати. На крају, почетком сваке године Попечитељство ће одређивати комисију која ће прегледати да ли су претходне године стварно набављене све књиге које су планиране, да ли су повезане и уколико је могуће сазнати, да ли је њихова цена стварно иста оној која пише на рачуну.¹⁹⁰

Библиотекар Ђура Даничић је такође инсистирао на увођењу званичног имена установе при којој је био запослен. Са тим у вези, он априла 1858. године пише Попечитељству просвештенија и у уводној речи га моли да нареди како ће се звати библиотека чији је он библиотекар. Даничић сматра да свака ствар треба да има своје име, а да до сада није донешен било какав званични документ о називу библиотеке и да се библиотека различито звала, због чега би могле настати неприлике у будућности. Он даље у писму истиче четири назива: „Библиотека при Попечителству Просвештенија“, „Библиотека Попечителства Просвештенија“, „Правителствена библиотека“ и „Народна библиотека при Попечителству Просвештенија“. Након детаљније анализе сваког појединачног назива установе, Даничић долази до закључка да је најбољи назив за библиотеку „Народна библиотека при Попечителству Просвештенија“. Он додаје да би се библиотека могла још назвати „земалска“ или „државна“. Код назива „земалска“ види проблем у томе што се у библиотеци чувају све књиге које се тичу српског народа, а не само српске земље и наводи да појам *земля* код нас није исти као, на пример код

¹⁸⁹ Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, књига 1:1821-1881, док. 132.

¹⁹⁰ Архив Србије (=АС), Министарство просвете – Просветно одељење (МПс-П), 1858, ф. 1, 5, *Привремена правила за библиотеку Попечителства просвештенија* 8/20. јануар 1858.

Немаца. Сматра да је епитет „државна“ добар, али се плаши да би могло звучати поносито.¹⁹¹

Када је проблематику назива установе изнео Попечитељству просвештенија, Даничић је сматрао да је идеално време да истакне још један проблем у раду библиотеке, а то је било питање кауције за књиге. Пре његовог постављања, донета су два предлога за решење овог питања – предлог бившег библиотекара Филипа Николића и предлог Комисије, која је састављена са циљем доношења решења, чији је предлог Даничић сматрао бољим. Међутим, он је истакао преступе у предлогу Комисије и сам је сматрао да кауцију за наручене књиге из библиотеке не треба тражити од читалаца из више разлога. На првом месту, постојање кауције може само умањити број читалаца и корисника библиотеке, никако увећати. Затим, по идеји Комисије, чиновници би били изузети плаћања кауције, али скоро нико други није ни био уживалац установе, па „не би било вредно кауциомъ износити библиотеку на гласъ да ние доста либерална“. Такође, висина кауције не би била иста за све и разликовала би се у зависности од врсте дела и броја свезака које оно има. Даничић јасно истиче да је циљ оснивања библиотека као посебних установа управо чињеница да књиге могу читати и они који нису у стању купити их. Предлаже своја решења – не издавати много књига одједном и наплатити казну онима који не врате књиге на време. Чиновницима би се узимало од плате, а осталима путем полиције, али никоме не би била учињена неправда, јер би се свако ко узме неку књигу потписивао у реверс. Уколико Попечитељство ипак одлучи да задржи кауцију, Даничић сматра да треба променити неке законе који ту одлуку прате. На пример, од српског држављанина се тражи плаћање кауције, а за странца је довољно само јемство српског држављанина, што он види као неправедно. Што се тиче ђака, Даничић сматра да је лоша идеја да директор јемчи за ученике своје школе, већ да би сваки од њих, који узме неку књигу, доносио своје сведочанство, које не би могао добити назад док исту ту књигу не врати. Такође, потпуно је у неслози са предлогом да се књиге не смеју износити ван Београда.¹⁹² На све ове предлоге који се тичу кауције, Даничић није добио одговор.

Он се позабавио и проблемом простора којим је располагала библиотека. Обавестио је Попечитељство просвештенија августа 1858. године да у соби, у којој се

---

¹⁹¹ Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, књига 1:1821-1881, док. 137.

¹⁹² Исто, док. 140.

налазе књиге, ускоро неће бити места за нове и тражио решење проблема.¹⁹³ Наредне године марта месеца, он обавештава да је дошло то време које је предвидео у августу и да нема где више одлагати књиге које добија библиотека. Додаје и да је присутна велика влага и да књиге пропадају.¹⁹⁴ Са циљем да се библиотеци омогући већи простор, Попечитељство просвештенија обавештава Совјет о свим овим недаћама. Такође, оно истиче да се Народни музеј налази у истој соби где и библиотека и да је његов уредник већ тражио још орамана за музејске предмете. Попечитељство тражи од Совјета да нађе друго место где се библиотека и Народни музеј могу сместити, јер поред свега наведеног, сматра да је овакво стање прилично опасно јер, у случају пожара, у соби би све пропало.¹⁹⁵ Совјет у том тренутку није био у стању да створи нову зграду где би биле смештене ове две установе, па је дао Попечитељству просвештенија слободу да само нађе адекватну кућу за Народни музеј и библиотеку.¹⁹⁶

Ђура Даничић је своју успешну библиотекарску каријеру окончао крајем новембра месеца 1859. године. Убрзо је постављен за професора теорије словесности, етике и историје словесности на Лицеју, заменивши преминулог професора Алексу Вукомановића. За три године Даничић је урадио много за ову установу на свим пољима, чак је и све своје књиге тестаментом завештао библиотеци у Београду.¹⁹⁷

Попечитељство просвештенија је као новог библиотекара предложило стипендисту Миливоја Прајзовића.¹⁹⁸ Кнез Милош је одобрио овај предлог¹⁹⁹ и убрзо је Прајзовић положио заклетву као нови библиотекар.²⁰⁰ Међутим, он се врло кратко задржао на овом месту, само до фебруара наредне 1860. године, када је постављен за протоколисту при Попечитељству правосуђа. Том приликом, Попечитељство просвештенија за новог библиотекара предлаже Косту Црногорца, који се школовао у Лицеју и био је стипендиста у иностранству.²⁰¹ Овај прелог прихвата кнез Милош²⁰² и Коста Црногорац полаже заклетву као нови библиотекар.²⁰³ За време његовог мандата

---

¹⁹³ Исто, док. 139.

¹⁹⁴ Исто, док. 139(1).

¹⁹⁵ Исто, док. 139(2).

¹⁹⁶ Исто, док. 139(3).

¹⁹⁷ М. Кићовић, *Историја Народне библиотеке у Београду*, 72.

¹⁹⁸ Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, књига 1:1821-1881, док. 147.

¹⁹⁹ Исто, док. 147(1).

²⁰⁰ Исто, док. 149(1).

²⁰¹ Исто, док. 151.

²⁰² Исто, док. 151(1).

²⁰³ Исто, док. 151(2).

започело се са разговором око нове зграде Народне библиотеке и Музеја. Попечитељство просвештенија је тражило од Управе грађевина да створи план једне квадратне зграде, која би могла бити изграђена од блата и цигле у дворишту Попечитељства просвештенија.²⁰⁴ Управа грађевина је међутим сматрала да је касно почети са таквом врстом подухвата, јер је наступало јесење време, али и да је предложена цена превисока јер је износила око 62.000 гроша.²⁰⁵

Коста Црногорац се није дуго задржао на месту библиотекара, само нешто дуже од годину дана. Он марта 1861. године тражи од Управе просвете (некадашњег Попечитељства просвештенија) да га утврди на месту библиотекара, истичући да је на том положају годину дана и један месец.²⁰⁶ Међутим, у мају бива постављен за професора гимназије у Шапцу и напушта место библиотекара Народне библиотеке.²⁰⁷ Њега ће заменити др Јанко Шафарик.

---

²⁰⁴ Исто, док. 154.

²⁰⁵ Исто, док. 154(5).

²⁰⁶ Исто, док. 161.

²⁰⁷ М. Кићовић, *Историја Народне библиотеке у Београду*, 72.

Јанко Шафарик и пресељење Народне библиотеке у Капетан Мишино здање 1863. године

Јанко Шафарик је био професор историје на Лицеју од 1849. године, али је због болести морао да напусти овај посао.²⁰⁸ Он је, на захтев управника просвете, у једном опширном писму, анализирао стање и дао савете како уредити „нашу јавну или народну библиотеку“.²⁰⁹ Шафарик сматра да су литература и књижевност веома слабе, истиче да има пуно младих високообразованих људи и званичника којима је библиотека неопходна и да, из тих разлога, Београд ипак мора бити град који ће предњачити међу свим јужним Словенима у смислу писмености и науке. Међутим, Шафарик сматра да је обавеза владе и власти да омогуће образовање својих грађана, а први корак ка томе јесте јака јавна библиотека, којом ће се свако моћи служити. Библиотека која постоји при Управи просвете није настајала плански, нити се њен фонд увећавао по одређеним условима, већ је настала гомилајући књиге и због тога је временом акумулирала знатно већи број белетристичких дела, у односу на научна, која су много важнија. Научна дела која су се могла наћи у библиотеци нису била потпуна, јер је неколицини њих недостајао по неки том или свеска. Такође, библиотека није била правилно смештена и као таква, није била приступачна онима који су били заинтересовани за читање и њено коришћење. Шафарик нуди решења ових проблема, па на првом месту наводи да библиотеку треба сместити у много већи, угледнији али и чистији простор. Затим, каталог треба правилно уредити, па видети које књиге су дупликати, које су непотпуне, које недостају. Такође, за библиотеку је нужно да се набављају све српске књиге, и оне старе и оне које тек треба да буду публиковане, али и књиге на страним језицима, које говоре о српском народу. Шафарик од велике важности сматра и сакупљање споменика старе српске и словенске књижевности како би се сачували од пропадања, којих има свуда по Србији, али и суседним државама. За библиотеку је неопходно и да садржи сва значајна дела различитих словенских народа и језика, али и сва значајна дела из различитих области, која ће бити доступна свим заинтересованима. Што се тиче простора, Шафарик предлаже да се што пре установи просторија за читање, јер издавање књига на реверс ствара проблеме и тако књиге постају оштећене и најлакше нестају. Истиче да је неопходно установити годишњи буџет. На крају, сматра да је неопходно на место библиотекара поставити човека који може све ово наведено да

---

²⁰⁸ Исто, 73.

²⁰⁹ Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, књига 1:1821-1881, док. 162.

спроведе у дело и предлаже себе за ту позицију, под условом да му остану права која је уживао као професор Лицеја.²¹⁰ Јанко Шафарик је убрзо по завршетку школске године и испита био разрешен дужности професора Лицеја²¹¹ и указом кнеза Михаила званично постављен за „библиотекара Народне Библиотеке и чувара народногъ Музея“.²¹²

Библиотека је у међувремену пресељена. Године 1861. јуна месеца, библиотека се преселила у зграду у Министарској улици (данашња улица Краљице Наталије).²¹³ Том приликом, Шафарик је сву своју пажњу усмерио ка уређивању фонда, сређивању књига и њиховом разврставању на адекватна места. Како је књига било пуно, а он каже да „нужно морамъ целу ту масу књига крозъ руке пропустити, премештати и наново у сависећи редъ ставити“, посао је био обиман за једног човека. Шафарик због тога тражи од Управе просвете да му се додели један практикант или писар за ове потребе док се посао не обави, као и један послужитељ који би био задужен за послове механичке природе,²¹⁴ али помоћника ипак још увек није добио.

Одмах на почетку свог рада као библиотекара, Шафарик је пажњу посветио старим и ретким књигама и њиховом пребацивању у Народну библиотеку. То су биле књиге које је из Лајпцига послао Антоније Шуц,²¹⁵ затим књиге Стефана Петровића, које су послате као поклон библиотеци из Аустрије.²¹⁶ Откупљене су још две старе рукописне књиге за библиотеку, од којих је једна садржала јеванђеље а друга молитвеник, са још неким старим предметима за потребе Народног музеја.²¹⁷ Шафарик је инсистирао да се откупи тачно 100 књига покојног професора Лицеја Алексе Вукомановића, за шта је библиотека дала суму од 2.239 гроша и 34 паре чаршиске.²¹⁸ Фонд се даље ширио куповином значајног дела *Corpus Scriptorum historiae byzantinae editio emendatior et copiosior consilio B. G. Niebuhrü instituta, Bonnae*, у тридесет књига на грчком језику и са латинским преводом свих византијских летописаца, које је на откуп библиотеци поднео професор грчког из Новог Сада, Морфидес, за спуштену цену од

---

²¹⁰ Исто, док. 162.

²¹¹ Исто, док. 162(10).

²¹² Исто, док. 162(8).

²¹³ Д. Ристић, *Кућа несагоривих речи. Народна библиотека Србије 1838-1941*, 67.

²¹⁴ Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, књига 1:1821-1881, док. 170.

²¹⁵ Исто, док. 167.

²¹⁶ Исто, док. 168.

²¹⁷ Исто, док. 169.

²¹⁸ Исто, док. 173, 173(1), 173(2) и 173(3).

100 форинти сребра.²¹⁹ Шафарик је успео и да набави часописе и новине за библиотеку и то *Србски Дневникъ*, *Даница*, *Школски Листъ* и *Словенка* који су излазили у Новом Саду, затим *Народне Новине Хорватске* и *Господарске Новине* из Загреба, *Гласик Далматински* из Задра и друге из Аугсбурга, Санкт Петербурга, Лапјцига и Париза.²²⁰ Такође, захтевао је да се за Народну библиотеку набаве новине *Србска Народностъ*, чији је уредник био Стефан Каћански.²²¹ Недостатак капиталних дела, као што су *Народне српске песме* Вука Караџића у бечком издању и *Историја словенских народа* Јована Рајића, Шафарик је сматрао великим пропустом, па је тражио да се ова, сада тешко доступна дела, откупе за по три дуката цесарска.²²² Нешто касније, 1863. године, Шафарик је инсистирао на куповини библиотеке покојног Павла Шафарика, сматрајући да се она састоји од великог броја значајних дела како за Србе, тако и за јужне Словене уопште.²²³ Међутим, с обзиром на то да је библиотека већ имала две трећине дела од читавог фонда Павла Шафарика, од ове куповине се највероватније одустало.²²⁴ Још једном је Шафарик успео да издајствује куповину нових књига од Димитрија Зарићанског.²²⁵

Године 1862, током јуна месеца, у Београду ће доћи до инцидента на Чукур чесми када је на данашњем Дорћолу дошло до сукоба између Срба и Турака. Оно што је деловало као мањи окршај, претворило се у бомбардовање Београда од стране туских топова два дана касније 17. јуна.²²⁶ У таквим околностима било је неопходно склонити и сачувати књиге и предмете који су се налазили у Народној библиотеци и Музеју и управо то је и учинио Јанко Шафарик. Он је министре просвете и црквених дела обавестио 21. јуна да је њихово усмено наређење извршио. Све старине, стари новац, словенске рукописе спаковао је у кутије које је означио бројевима и један део кутија предао је главном књиговођи Школског фонда Јованчи Јанковићу, а други је у сандуцима оставио у подруму зграде Совјета и предао их на чување Министарству

---

²¹⁹ Исто, док. 174.

²²⁰ Исто, док. 175.

²²¹ Исто, док. 183.

²²² Исто, док. 176.

²²³ Исто, док. 191.

²²⁴ Исто, док. 191(2).

²²⁵ Исто, док. 196.

²²⁶ *Историја српског народа*, V-1, 295.

финансија.²²⁷ Сви предмети враћени су Јанку Шафарику, као библиотекару Народне библиотеке и чувару Музеја, септембра месеца исте године.²²⁸

Шафарик је ревносно настављао свој план увећања броја дела које је имала библиотека. Он ће крајем 1862. године послати извештај Министарству просвете, са читавим инвентаром Народне библиотеке и Музеја за ту годину. Из тог списка се може закључити да је Шафарик озбиљну пажњу посветио уређењу читавог фонда. Он наводи да се у библиотеци крајем наведене године налазило 5.978 књижевних дела у 11.322 свеске и 1.391 дупликат, као и 16 старих штампаних србуља, 98 рукописа, 100 различитих новина у 352 свеске и 41 дупликат. Географских карти, планова и атласа било је укупно 206 страна под 172 наслова и 538 дупликата. Све заједно, библиотека је бројала 13.122 свезаке књига, 98 рукописа и 2.544 стране карата и слика. Ове године за библиотеку је купљено 455 свезака књига и 43 карте, а на поклон библиотека је добила 193 свезака књига и 3 рукописа. Међутим и поред овог успеха, Шафарик је и даље сматрао да се стање библиотеке није значајно променило. Он и даље истиче, као најбитнију ставку, да је неопходно набавити све књиге српске књижевности, затим сва страна дела која се тичу српског народа и српске земље, дела која се тичу словенства уопште, најважнија дела из различитих струка и наука и, на крају, најзначајнија дела савремене литературе европских народа. Додаје како многа дела нису потпуна, али и да су нека слабо повезана па да се то мора поново урадити и из свега закључује да годишња сума од 500 талира није довољна за библиотеку. Шафарик говори о организацији библиотеке када се она буде преселила у нову зграду – књиге ће морати да се сложе према формату или величини, неопходно је створити и азбучни и систематични каталог јер су постојећи лоши и непотпуни и мораће постојати једна посебна просторија која ће служити као читаоница. Сматрајући да сам не може извршити све ове послове, Шафарк још једном моли министра просвете да Народној библиотеци додели једног писара.²²⁹

За време док је Шафарик био на месту библиотекара Народне библиотеке, за ову установу се догодила једна веома значајна новост, а то је било њено пресељење још једном, овај пут у кућу Мише Анастасијевића. Капетан Миша Анастасијевић, познати трговац, одлучио је да своју велелепну кућу, подигнуту „на одвашњој Великој Пјаци“

---

²²⁷ Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, књига 1:1821-1881, док. 182.

²²⁸ Исто, док. 182(3) и 182(4).

²²⁹ Исто, док. 190.

(данашњи Студенски парк) поклони својој домовини 1863. године, јер је знао да за потребе Лицеја, Народне библиотеке, Народног музеја и будућег Народног универзитета нема адекватних здања.²³⁰ Формирана је комисија која је у кућу Мише Анастасијевића сместила Министарство просвете и црквених дела, Народну библиотеку и Музеј, Лицеј, Гимназију, Трговачку школу и Школу цртања. Том приликом, Народна библиотека и Музеј смештени су на приземље, лево од улаза, у шест одвојених просторија.²³¹

Народна библиотека се, одмах након селидбе, вратила свом пређашњем послу, а то је био стални рад на повећању броја књига и ширење фонда. Убрзо јој је припојена библиотека Лицеја, јер је за читајућу публику најбоље ако би се све књиге налазиле на једном месту. Нове књиге су се морале држати одвојено, на посебним рафовима, ако је било неопходно вратити их Лицеју, из било ког разлога.²³² Поред ових књига, Народна библиотека је постала богатија и за још 63 дела које је добила на поклон од руског конзула Шишкина,²³³ а затим и за још 109 дела које јој је послало Министарство финансија, сматрајући да их библиотека може боље употребити јер нису искључиво финансијске природе.²³⁴ Октобра 1864. године трговац Константин Јанковић је понудио Министарству просвете да од њега откупи библиотеку његовог покојног сина, професора грчке школе у Земуну, која њему није била потребна. Колекција се састојала од 280 дела у 498 свезака у добром стању и за њу је тражио 400 форинти. Вредност ове збирке била је велика – садржала је дела старих грчких класичара, дела грчке књижевности, граматике, речнике и преводе.²³⁵ Министар просвете Љубомир Ненадовић је ипак одлучио да се не купује цела збирка, већ само дела грчких класичара,²³⁶ што је и учињено и Народна библиотека је постала богатија за 211 нових дела, које је платила 45 дуката цезарских.²³⁷

У фонду библиотеке убрзо су се нашла и стара дела, које је на откуп дао литограф Анастас Настас Јовановић из Бугарске. Он је временом сакупио 11 старорукописних дела на старословенском језику, 8 из 15. и 3 из 16. века и за целу

---

²³⁰ Исто, док. 186.

²³¹ Исто, док. 186(1).

²³² Исто, док. 200.

²³³ Исто, док. 201.

²³⁴ Исто, док. 205, 205(1).

²³⁵ Исто, док. 209, 209(1).

²³⁶ Исто, док. 209(2).

²³⁷ Исто, док. 209(4).

колекцију је тражио 20 дуката цесарских.²³⁸ Шафарик је успео и да издејствује куповину још једне збирке, овог пута краљевског пруског генерала-конзула Мерона, који му је понудио 107 књига у 176 свезака, 36 географских карата и атласа и 130 старина и знаменитости за 50 дуката цесарских.²³⁹

Народна библиотека је постала богатија за још једну личну колекцију књига, овога пута самоуког историчара, професора и инжењера Гаврила Витковића.²⁴⁰ Витковић је наследио од свог оца и стрица богату библиотеку, која се састоји од великог броја ретких рукописа и слика које могу бити од велике користи за Народну библиотеку. За читаву збирку тражио је од Министарства просвете 180 дуката цесарских.²⁴¹ Јанко Шафарик је, након прегледања списка свих књига и предмета из ове збирке, схватио да се велики број наслова већ налази у фонду Народне библиотеке. Међутим, одлучено је да се ипак откупи читава збирка, а дупликати одређених дела се могу користити касније, приликом оснивања будућих библиотека ван Београда, које су већ постајале неопходне.²⁴² У колекцији Народне библиотеке, након ове куповине, нашле су се још 102 књиге, 99 слика, 34 рукописа и 11 других штампаних докумената, за које је исплаћено 55 дуката цесарских.²⁴³ На крају 1865. године Народна библиотека је располагала са 7.010 дела у 13.765 свезака и 1.642 дупликата.²⁴⁴ Што се тиче наредне, 1866. године, Народна библиотека је бројала 9.288 дела у 20.247 свезака, 147 рукописа, 30 старих књига и 320 карата и слика на 2.329 листова.²⁴⁵

Очигледно је да се фонд Народне библиотеке ширио великом брзином и у свом саставу је имао све више значајних дела из разних области, које је требало чувати и одржавати у датим условима. Библиотекар Шафарик је, често пута у писмима упућеним Министарству просвете истицао нужност за још једним чланом особља који ће му помагати у раду Народне библиотеке и Музеја. Коначно, децембра 1864. године, библиотекар је добио свог помоћника и то др-а Михаила Розена, новинара и лекара који се школовао у Бечу. Розен, касније Ружић,²⁴⁶ овом приликом је потписао уговор са Министарством просвете и црквених дела на годину дана, којим се обавезао да ће

---

²³⁸ Исто, док. 212.

²³⁹ Исто, док. 213.

²⁴⁰ Исто, 701.

²⁴¹ Исто, док. 218.

²⁴² Исто, док. 218(1).

²⁴³ Исто, док. 218(2).

²⁴⁴ Исто, док. 222.

²⁴⁵ Исто, док. 228.

²⁴⁶ Исто, 702.

извршавати све послове по прописима и којим му је одређена плата од 250 талира годишње коју је добијао месечно.²⁴⁷

Након што је коначно добио свог помоћника, Шафарик је наставио са својом политиком откупљања књига и читавих библиотека. Са тим у вези, Народна библиотека почетком 1868. године купује 26 значајних књига издатих у Бечу.²⁴⁸ Затим, почетком фебруара исте године откупљује и библиотеку од удовице ректора Косте Бранковића. Купљено је 63 дела у 82 свеске и три рукописна дела покојника *Етика*, *Психологија* и *Педагогика*, које је Бранковић користио и први предавао ове филозофске предмете, због чега они заслужују да се чувају у Народној библиотеци. Дела су откупљена за 20 дуката цесарских.²⁴⁹ Марта месеца Народна библиотека и Музеј су откупили од Ђ. Ђурића, антиквара, 29 старих и ретких књига, као и један буздован и наџак за потребе Музеја у износу од 302 гроша чаршијска.²⁵⁰

Шафарик, поред тога што је веома предано обављао свој посао библиотекара и свакодневно успевао да побољша рад Народне библиотеке у Београду, сматрао је да не треба једино Београд бити град са значајном библиотеком. Његова горепоменута идеја, када је куповином личне збирке Гаврила Витковића Народна библиотека дошла до великог броја дупликата и када је Шафарик предложио Министарству просвете да се ти дупликати искористе за неку нову библиотеку, дошла је на дневни ред маја 1866. године. Он предлаже да се од великог броја дупликата, а нека дела су их имала чак и три, створи јавна библиотека у неком од места у унутрашњости државе и као пример наводи „при Гимназији у Крагуевцу“.²⁵¹ Са овом идејом сложио се Министар просвете Коста Цукић и тражио је дозволу од Државног Совјета.²⁵² Указом кнеза Михаила Обреновића од 26. јуна 1866. године основана је при Крагујевачкој гимназији библиотека, која ће добијати све дупликате из Народне библиотеке у Београду. За њено формирање, набавку намештаја али и набавку и повезивање књига одређена је сума од 1.500 гроша за наведену годину, и 1.200 гроша за исту сврху и још 600 гроша за

---

²⁴⁷ Исто, док. 211, 211(1).

²⁴⁸ Исто, док. 229.

²⁴⁹ Исто, док. 230.

²⁵⁰ Исто, док. 234.

²⁵¹ Исто, док. 223.

²⁵² Исто, док. 223(1).

библиотекара за наредну годину.²⁵³ За првог библиотекара библиотеке у Крагујевцу постављен је професор Гимназије, Стефан Каћански.²⁵⁴

До самог краја његове каријере, Јанко Шафарик је настављао предано да ради на уређењу библиотеке, њеној бољој организацији, свакодневном увећању њеног фонда, макар то значило и узимање кредита из државне касе у износу од 2.800 гроша.²⁵⁵ Он је на овом месту остао до септембра 1869. године, када је постављен за члана Државног савета.²⁵⁶ Међутим, Шафарик се осећао као да није спреман да у потпуности препусти Народну библиотеку и Музеј другом лицу. Он о томе обавештава Димитрија Матића, министра просвете, писмом у коме истиче да је Музеју неопходна систематична организација, па предлаже да, након што дође до предаје Народне библиотеке у руке новом библиотекарџу, он остане још годину дана у Музеју како би све уредио онако како треба, захтевајући да не добија плату за тај посао. Након истека времена, он ће новог чувара музеја упознати са институцијом онако како доликује.²⁵⁷ Само ова његова жеља, како је он сам назива „пассија у занимању са старинама“²⁵⁸ сведочи колико је Шафарик заправо волео посао који је обављао. Његов рад на ширењу фонда је био веома импресиван, на разне начине је покушавао и често успевао да набави велики број значајних дела за Народну библиотеку и старина за Музеј и тако заинтересује још већи број младих и образованих да посећују и буду редовни корисници ове две установе. Такође, не може се не приметити да је Шафарик неретко, на врло симпатичан начин, успевао да од Министарства просвете и Државног Совјета добије оно што је наумио. То се може објаснити његовом високообразованошћу, великим угледом, али и великим поверењем, које је врло лако стекао од државних установа и представника власти.

---

²⁵³ Исто, док. 223(2).

²⁵⁴ Исто, док. 223(4).

²⁵⁵ Исто, док. 244, 244(1), 244(2).

²⁵⁶ М. Кићовић, *Историја Народне библиотеке у Београду*, 74.

²⁵⁷ Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, књига 1:1821-1881, док. 248.

²⁵⁸ Исто.

Стојан Новаковић

Нови библиотекар Народне библиотеке у Београду постаје Стојан Новаковић, професор београдске Гимназије и секретар Српског ученог друштва, 26. новембра 1869. године.²⁵⁹ Он је постављен од стране Намесништва – Милоја Петровића Блазнавца, Јована Ристића и Јована Гавриловића у име кнеза Милана Обреновића.²⁶⁰ За време његовог управљања библиотеком, 19. октобра 1870. године Народна скупштина је одлучила да се звање библиотекара и чувара Музеја изједначе са звањем професора велике школе, што је значило периодично повећавање плате, од дана постављања на место библиотекара.²⁶¹ Ову одлуку је кнез Милан званично одобрио Указом 1873. године и изједначио звање библиотекара са звањем професора Велике школе.²⁶²

Стојан Новаковић је био један од озбиљнијих библиотекара Народне библиотеке, који је веома предано обављао овај посао и поседовао велику жељу да установу подигне на ранг европских библиотека. Када је постављен на место библиотекара, Новаковић је писао свом пријатељу Валтазару Богишићу, професору словенског права у Русији, и од њега тражио савет и препоруку за стручну литературу, из које би могао да учи о библиотечком послу.²⁶³

Када је Новаковић постављен, за место његовог помоћника јавио се Јосиф Мајзнер. Мајзнер је био пореклом из Чешке, како сам наводи, био је васпитач у дому Јанка Шафарика и помагао му је при уређивању Народне библиотеке.²⁶⁴ Он је постављен на место помоћника и ту ће остати до пензије, 2. априла 1894. године.²⁶⁵ Како је звање библиотекара подигнуто на виши ранг и изједначено са професором Велике школе,²⁶⁶ требало је подићи и ранг помоћника библиотекара. Са тим циљем, Стојан Новаковић тражи од Министарства просвете да Јосифу Мајзнеру повећају плату,²⁶⁷ а затим и сâм Мајзнер, жалећи се на скупоћу живота у Београду, тражи да се по рангу изједначи са професором гимназије.²⁶⁸ Како Министарство ништа није

---

²⁵⁹ М. Подољски, *нав. дело*, 6.

²⁶⁰ Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, књига 1:1821-1881, док. 249.

²⁶¹ Исто, док. 257.

²⁶² Исто, док. 279.

²⁶³ Д. Бараћ, *Библиотекарство Стојана Новаковића*, Београд 2002, 131-132.

²⁶⁴ Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, књига 1:1821-1881, док. 250.

²⁶⁵ Исто, 702.

²⁶⁶ Исто, док. 257.

²⁶⁷ Исто, док. 268.

²⁶⁸ Исто, док. 268(1).

учинио поводом Мајзнерове ситуације, 1872. године Новаковић поново враћа на дневни ред ово питање, истичући да помоћник библиотеке има плату од 300 талира годишње без било каквих повишица, а како је посао веома захтеван и због природе посла само високообразована особа може извршавати дневне задатке онако како доликује, тражи да му се положај изједначи са положајем професора гимназија.²⁶⁹ Тек Указом кнеза Милана Обреновића, децембра 1873. године, звање помоћника Народне библиотеке се изједначило са професором гимназија и помоћник је од тада добијао и периодична повишења плате.²⁷⁰

Стојан Новаковић је, пре него што је постао библиотекар радећи на свом делу *Српска библиографија за новију књижевност 1741-1867*,²⁷¹ често посећивао Народну библиотеку,²⁷² па је имао прилике да се упозна са њеним целокупним фондом и да детаљније уочи из којих области недостају важна дела. Проблем са фондом библиотеке у Београду био је тај што је она попуњавана делима приватних библиотека, без било каквог плана и организације. Новаковић је уочио да за многе гране, највише техничке науке,²⁷³ недостају битне књиге, али и да генерално библиотека нема нека од монументалних дела у свом фонду.²⁷⁴ Такође, многа дела су застарела, српска и хрватска књижевност су биле непотпуне и требало је, по његовом мишљењу, комплетирати сву југословенску књижевност и сва дела која су странци писали о југословенству и одвојити их у посебну просторију. Пошто је мали буџет ишао уз ове проблеме, Новаковић се користи реченицом: „Данас свуда има по нешто, али то изгледа налик на пободене шиљке којима су обележене границе неке велике зграде“.²⁷⁵

Такође, постојали су извесни проблеми који су пратили обавезни примерак, који је постојао још од настанка установе. Државна штампарија често није испуњавала своју обавезу слања једног примерака Народној библиотеци, посебно након *Закона о слободи штампе* донетог на Светоандрејској скупштини 1858. године, који је приватним лицима омогућавао отварање сопствених штампарија.²⁷⁶ Од тада, па све до 1870. године

---

²⁶⁹ Исто, док. 274.

²⁷⁰ Исто, док. 279.

²⁷¹ Д. Бараћ, *Библиотекарство Стојана Новаковића*, 98.

²⁷² М. Подољски, *нав. дело*, 6.

²⁷³ М. Кићовић, *Историја Народне библиотеке у Београду*, 89.

²⁷⁴ М. Подољски, *нав. дело*, 7.

²⁷⁵ Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, књига 1:1821-1881, док. 253.

²⁷⁶ Ж. Живановић, *Политичка историја Србије у другој половини деветнаестог века, књига I, од Светоандрејске скупштине до прогласа независности 1858-1878*, Београд 1923, 47.

штампање једног или више примерка за Народну библиотеку није било законски регулисано, што је значило да библиотека велики број штампаних дела није добијала, што се негативно одразило на богатство и разноврсност њеног фонда. Овакво стање ће се, међутим, променити 1870. године, када је Народна скупштина донела *Закон о штампи*, чији члан 7. говори да је сваки штампар дужан послати по три примерка штампаног дела државној библиотеци.²⁷⁷ Позивајући се на наведени закон, власник Државне штампарије Љубомир Даниловић је крајем 1870. године опоменуо власнике три приватне штампарије да библиотеци пошаљу све оно што је одштампано од када је закон ступио на снагу. Такође, новине које се штампају у овим штампаријама треба да се шаљу библиотеци, почев од почетка 1871. године.²⁷⁸ Сачувана је кореспонденција између библиотекара и Државне штампарије, неколико година након *Закона о штампи*, из које се јасно може закључити да је Државна штампарија редовно слала по три примерка сваког дела библиотеци, једном годишње.²⁷⁹

Одмах након ступања на место библиотекара, Стојан Новаковић је желео да се уреди каталози, како би се библиотека и њене књиге више користиле. Како је азбучни каталог већ био добро организован и попуњен књигама до 1869. године, он је све књиге поделио на три дела: српска књижевност (на ћирилици и латиници), словенска књижевност (свих осталих народа) и страна књижевност и предложио је штампање наведених каталога. Каталог је требало одштампати у 1.000 примерака, јер је требало неке од њих поклонити странцима или другим библиотекама и установама, како би се знало са којим књигама Народна библиотека располаже.²⁸⁰ Каталог страних књига је требало први одштампати и то би коштало 71 дукат, док би штампање друга два каталога коштало нешто мање.²⁸¹ Штампање је одобрено, али у мањем броју од оног који је Новаковић предложио. Одштампано је 700 примерака каталога,²⁸² а сваки примерак је коштао по 16 гроша чаршијских.²⁸³

Новаковић је желео да од Народне библиотеке у Београду створи библиотеку сличну онима у европским престоницама, које су, по његовом мишљењу, много озбиљније радиле на организацији и јачању ове културне установе. Он је сматрао да је

²⁷⁷ *Зборник закона и уредаба издани у Књажеству Србији за 1870. годину*, XXIII, Београд 1870, 173.

²⁷⁸ Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, књига 1:1821-1881, док. 258.

²⁷⁹ Исто, док. 292, 294, 306.

²⁸⁰ Исто, док. 252.

²⁸¹ Исто, док. 525(1).

²⁸² Исто, док. 252(2).

²⁸³ Исто, док. 252(4).

немогуће ширити и јачати образовање и науку у друштву без књига ни без једне велике библиотеке. Ако би се пратила рутина којом је до тада библиотека набављала дела, Новаковић је израчунао да би до 1890. године она имала тек нешто више од 21.000 дела. Као једна јавна и народна библиотека, она није смела бити исте величине као многе приватне библиотеке образованог света. Такође, Новаковић је изучавао библиотеке суседа Кнежевине Србије и дошао до закључка да она у Београду доста касни за библиотекама Загреба, Букурешта и Атине. Он је тежио да библиотека у Београду постане славистички библиотечки центар.²⁸⁴ Решење налази у додатној суми од барем 10.000 дуката, која би се искористила за попуњавање библиотеке и стварање плана за смишљену и организовану набавку, којом ће руководити научна комисија. Новаковић сматра да је за Народну библиотеку и Музеј непоходно подићи годишњи буџет на 50.000 гроша пореских.²⁸⁵ Настављајући да ради са овим циљем да библиотеку претвори у светски значајну установу, он крајем маја месеца 1872. године, тражи од Министарства просвете дозволу и помоћ за одсуство од шест недеља. Планирао је да обиђе библиотеке и музеје европских градова, како би добио нова знања и идеје и применио их на библиотеку и музеј у Београду. Желео је да посети Будимпешту, Беч, Праг, Дрезден, Берлин, Лајпциг, Минхен и Нирнберг, где се налазио германски музеј.²⁸⁶ Министарство је одобрило Новаковићев захтев и он је за пут од 40 дана добио по два дуката цесарска на дан, укључујући путни трошак и дневницу, укупно 80 дуката.²⁸⁷

Како се временом библиотека попуњавала новим делима, тако је и растао број њених читалаца. Често читање и узимање књига захтевало је још једну особу, поред Мајзнера, у виду помоћника, који ће издавати тражена дела, враћати их на своје место, водити рачуна о реверсима и књигама које нису враћене на време, али и о хигијени простора у којима се књиге налазе. Такође, пошто је Министарство просвете убрзо требало да се исели из куће Мише Анастасијевића, Музеј је добијао нове просторије и требало је да се отвори за јавност. Тако је и Музеј захтевао једну особу која ће радити са публиком и водити рачуна о другим музејским пословима. Новаковић предлаже извесног Тому, који је дуго радио са др Јанком Шафариком и који је добро познавао Музеј. Предлаже да се Томи да награда од 200 талира на годину дана, како би он вршио поменуту дужност, али и да помаже и ради у Народној библиотеци, када у Музеју нема

²⁸⁴ Д. Бараћ, *Библиотекарство Стојана Новаковића*, 128-129.

²⁸⁵ Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, књига 1:1821-1881, док. 253.

²⁸⁶ Исто, док. 273.

²⁸⁷ Исто, док. 273(1).

другог посла.²⁸⁸ Међутим, временом ће библиотека имати своја два „послужитеља“, па ће Тома остати да ради само као помоћник у Музеју.²⁸⁹

За библиотеку под Новаковићем, веома значајно пресељење Министарства просвете догодило се 1871. године, када су се Народна библиотека и Музеј одвојили и постали засебна институција, независни од Министарства.²⁹⁰ Ова промена, међутим, није била законски озваничена, већ је Министарство просвете једноставно објавило своју одлуку и такво стање ће остати све до 1881. године. Ипак, ово је био први пут, од када је настала библиотека у Београду, да за њу искључиво одговара библиотекар и чувар Музеја и то потпуно самостално. Библиотека је овом приликом добила и своју архиву и своје рачуноводство, које је полагало рачуне директно Главној контроли.²⁹¹ Јанко Шафарик и Стојан Новаковић су, непосредно пред одвајање, тражили додатне просторије за Народну библиотеку. Она је располагала веома малим простором и велики број новина, карата, слика и других већих предмета, чувани су по ходницима. Због тога је било неопходно добити бар још једну собу, како би се ова грађа могла ту чувати. Поред библиотеке, додатне просторије су тражене и за Музеј и Српско учено друштво.²⁹² Музеј и библиотека су добили нове собе, али не довољан број и библиотека је са Српским ученим друштвом делила једну нову просторију. Новаковић је желео да јој се обезбеди још места, јер им је недостајао простор за смештање нових књига, простор за читаоницу, као и посебна канцеларија за библиотекара.²⁹³ Међутим, проблем са простором није имао решење. Од почетка Новаковићевог рада 1869, па до 1874. године, када је поново писао министарству, фонд библиотеке се увећао за преко 4.000 дела, али је број њених просторија остао исти. Новаковић је успео некако да се снађе самостално и обезбеди места за нове рафове, али временом тај посао је постао тежак. Он, због свега наведеног, предлаже да се за библиотеку треба пронаћи још просторија у приземљу, са доста прозора и светлости, довољно пространих како би се могли поставити стаклени столови и изложити стари рукописи. Такође, требало је наменити једну одвојену и тиху просторију за читаоницу и канцеларију за запослене.²⁹⁴ Дакле, Новаковићеви захтеви су остали исти као и пре неколико година, али није дошло ни до

---

²⁸⁸ Исто, док. 254.

²⁸⁹ Исто, док. 272.

²⁹⁰ Исто, док. 262.

²⁹¹ М. Подољски, *нав. дело*, 7.

²⁹² Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, књига 1:1821-1881, док. 255.

²⁹³ Исто, док. 265.

²⁹⁴ Исто, док. 284.

каквих промена и библиотека је остала ушушкана у малим просторијама приземља капетан Мишиног здања.

Стојан Новаковић је, за разлику од његових претходника, направио мали предах од библиотечког посла, када је у периоду од 14. априла до 12. новембра 1873. године постављен за министра просвете и црквених дела.²⁹⁵ За то време није именован нови библиотекар, већ је његове дужности обављао помоћник библиотекара, Јосиф Мајзнер.²⁹⁶ Када се Новаковић повукао са места министра, кнез Милан га је, као „министра на расположењу“ 12. новембра 1873. године, званично поставио за библиотекара и чувара Музеја.²⁹⁷ На овој позицији ће остати до 24. новембра 1874. године.²⁹⁸

Новаковић је био један од значајнијих управника Народне библиотеке. Његова високообразованост му је омогућила савремен поглед на многа питања која су се тичала установе, те је он стално тежио ка променама и напретку. Поред увећања фонда, Новаковић је урадио значајан посао који ниједан његов претходник није успео, а то је било прво штампање каталога дела Народне библиотеке, које ће се наставити у будућности, на темељима које је поставио сâм Новаковић. Поред свега наведеног, његов рад на Народној библиотеци се није завршио његовим напуштањем места библиотекара. Када је постао министар просвете и црквених дела, наставио је да се бори за библиотеку, па захваљујући њему, она добија свој први закон 1881. године. Такође, често је прихватао захтеве будућих библиотекара Народне библиотеке и чинио им уступке, и сâм знајући колико тога још треба учинити за установу како би она имала вредност сличну европским библиотекама.

---

²⁹⁵ АС, МПс-П, 1874, ф. 16, 676; АС, Лични фонд Стојана Новаковића (=СН), СН-7, *Декрет о постављању Стојана Новаковића, министра на располагању, за библиотекара Народне библиотеке и чувара Народног музеја.*

²⁹⁶ Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, књига 1:1821-1881, док. 277.

²⁹⁷ АС, СН-7.

²⁹⁸ М. Подољски, *нав. дело*, б.

Јован Бошковић

Након Стојана Новаковића, нови библиотекар и чувар музеја постаће Јован Бошковић, професор Велике школе и уредник *Летописа*.²⁹⁹ Он је постављен за „контрактуалног библиотекара“³⁰⁰ фебруара 1875. године Указом кнеза Милана, под условима за странце,³⁰¹ а убрзо затим потписао уговор са министром просвете и црквених дела, Стојаном Новаковићем.³⁰² Бошковић је крајем 1875. године добио српско држављанство, па је тражио да се указом утврди на место библиотекара Народне библиотеке и чувара Музеја, али и да му се уваже 3 године и 10 месеци које је провео радећи као библиотекар при Матици српској у Новом Саду и 9 година и 3 месеца рада у професорској служби у Србији јер му, законски, припадају две повишице плате од укупно 150 талира.³⁰³ Кнез Милан је указом поставио Бошковића за библиотекара фебруара 1876. године,³⁰⁴ али он није добио било какву новчану надокнаду.³⁰⁵

За време његовог управљања библиотеком, Гимназија је привремено, до јула месеца узела једну просторију Народној библиотеци, за потребе одвијања наставе петог разреда.³⁰⁶ Такође, Народна библиотека је добила поклон у виду 27 књига и брошура од Барона Бјулера, директора Главног архива у Москви.³⁰⁷ Пошто је књиге добила посредством Персијанија, руског министра и резидента у Београду и то почетком 1879. године, а није се захвалила на адекватан начин, Јован Бошковић ће морати прво писмом,³⁰⁸ а затим и у новинама исказати своју захвалност.³⁰⁹ Фонд библиотеке је проширен и захваљујући Хаџи Јордану Константиновићу, скопском учитељу.³¹⁰ Посредством митрополита Михаила, од Константиновића су купљена 42 веома значајна

---

²⁹⁹ Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, књига 1:1821-1881, 702.

³⁰⁰ Исто, док. 286(3).

³⁰¹ Исто, док. 286.

³⁰² Исто, док. 286(1).

³⁰³ Исто, док. 289.

³⁰⁴ Исто, док. 289(2).

³⁰⁵ Исто, док. 289(8).

³⁰⁶ Исто, док. 290, 290(1), 290(2), 290(3).

³⁰⁷ Исто, док. 298, 298(1).

³⁰⁸ Исто, док. 298(4).

³⁰⁹ Исто, док. 298(8).

³¹⁰ Исто, 704.

дела, претежно црквене књиге,³¹¹ за 2.316 динара из „Кредита за изванредне потребе целог правитељства“.³¹²

Бошковића су пратили исти проблеми као и његове претходнике. Поред малог буџета, проблем простора у згради Мише Анастасијевића још увек није био решен. Бошковић је сматрао да су библиотеци и музеју потребне још четири просторије и да је неопходно иселити гимназију из зграде, или бар један део ње. Књиге нису биле адекватно чуване, већ су стајале по ходницима. Библиотекар предлаже да се умањи давање и изношење књига из установе, па као решење предлаже посебну просторију, односно читаоницу. Такође, сматра да су за библиотеку два помоћника недовољан број и да она треба имати свог благајника, па предлаже довођење још једне особе која би била запослена при библиотеци.³¹³

За време Бошковићеве управе наставило се са штампањем каталога библиотеке, које је започео Стојан Новаковић још 1871. године, када је одштампан један део каталога познат као *Део I. Странска књижевност*. Штампање се није могло наставити јер се чекало да се скупи још различитих дела, али и због рата.³¹⁴ Јуна месеца 1880. године предат је у штампу *Део II. Странске књижевности* и библиотекар је захтевао да се одштампа у 200 примерака.³¹⁵ Државна штампарија је штампање завршила новембра исте године и предложила да један примерак кошта по 6 динара и 10 пара,³¹⁶ али је министарство ипак мало подигло цену, на 6 и по динара.³¹⁷

Јован Бошковић ће ускоро напустити Народну библиотеку и постати професор у Великој школи, а на месту библиотекара и чувара музеја замениће га архимандрит Нићифор Дучић.³¹⁸ Он је званично постављен, као и сви његови претходници, Указом кнеза Милана Обреновића 10. октобра 1880. године,³¹⁹ а затим је пар дана касније положио заклетву.³²⁰ Када је дошло до ове промене, Велика школа није имала довољно добрих професора који би ученике могли адекватно подучавати и велики број катедри

³¹¹ Исто, док. 308.

³¹² Исто, док. 310(3), 310(4), 310(6).

³¹³ Исто, док. 301.

³¹⁴ Српско-турски ратови, тј. српски ратови за независност и ослобођење, који су трајали од 1876. до 1878. године.

³¹⁵ Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, књига 1:1821-1881, док. 307(2).

³¹⁶ Исто, док. 307(4).

³¹⁷ Исто, док. 307(5).

³¹⁸ Исто, 704.

³¹⁹ Исто, док. 309.

³²⁰ Исто, док. 309(2).

био је празан. Предлог министра просвете био је да Јован Бошковић пређе у велику школу и тамо преузме катедру за филологију, а да Нићифор Дучић, који због других послова није могао предавати у школи више од годину дана, дође на место библиотекара.³²¹ Дучић је очекивао добру сарадњу са Великом школом, па одмах по постављању пише ректору како, да би Народна библиотека напредовала, она у свом фонду мора имати, поред српске, опште и стране литературе, литературу савремене науке признатих аутора, на било ком језику. Он зато моли ректора да обавести професоре Велике школе да му шаљу белешке о својим струкама и делима које Народна библиотека нема у свом инвентару, а може их набавити.³²²

---

³²¹ Исто, док. 309(1).

³²² С. Мирчов, *Нићифор Дучић као управник Народне библиотеке у Београду*, Гласник Народне библиотеке Србије, 7, бр. 1 (2005), 162.

Први закон о Народној библиотеци 1881. године и делатност библиотекара Нићифора Дучића

Крајем 1880. године некадашњи библиотекар, а тада министар просвете и црквених послова Стојан Новаковић обратио се Главном просветном савету молбом да се за Народну библиотеку донесе закон по којем ће она радити.³²³ Новаковић је сматрао да, до тог тренутка, није било нужно да библиотека и музеј имају своје законе. Временом, ове две установе су се претвориле у значајне центре образовања и културе Кнежевине Србије, па им је, као таквим, законска контрола била неопходна. Кнез Милан је, према идеји Главног просветног савета званично донео *Закон о Народној библиотеци и Музеју* 11. марта 1881. године,³²⁴ који је лист *Српске новине* у целости пренео за јавност 8. априла.³²⁵ Према овом закону, Народна библиотека је установљена као државни завод и под управом је министра просвете и црквених дела. Непосредна управа над библиотеком припала је библиотекар, а над музејем професору археологије Велике школе. Потврђено да је плата библиотекара једнака са платом професора велике школе уз периодично увећање, а плата помоћника библиотекара једнака са платом професора гимназије, такође уз периодично повећање. Законом је основан и Одбор за библиотеку и музеј, чије чланове бира професорски збор Велике школе. Одбор чине библиотекар, помоћник библиотекара и чувар музеја. Дужност Одбора је да се брине о свему што се тиче библиотеке и музеја и да надзире њихове збирке. На крају сваке године, библиотекар је дужан да Одбору поднесе извештај о стању библиотеке. Библиотека је сада званично имала одвојено рачуноводство од музеја, а касом је управљао библиотекар. Што се тиче набавке књига и дела, законом је одређено да библиотека, на првом месту, мора набављати сва дела која се односе на југословенску књижевност, историју, језик, право, географију и природопис. Након наведених, на ред долазе и остале науке. Министар просвете има право да прописује и издаје наредбе неопходне за спровођење чланова закона или са циљем напретка рада библиотеке.³²⁶ Након доношења овог закона, Савет Велике школе донео је одлуку да чланови Одбора за Народну библиотеку и Музеј буду Димитрије Нешић из природно-математичког

---

³²³ Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, књига 2:1881-1918, док. 314.

³²⁴ Исто, док. 314(2).

³²⁵ *Српске новине*, бр. 68, 27. март/8. април 1881.

³²⁶ Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, књига 2:1881-1918, док. 314(5).

одсека, Јован Бошковић из историјско-филолошког одсека, Настас Петровић са Правног факултета и Љубомир Клерић са Техничког факултета.³²⁷

Народна библиотека је, након донетог Закона, наставила свој рад уобичајеним током. Њен библиотекар Нићифор Дучић тражи од Управе државне штампарије да се Народној библиотеци пошаље по 50 примерака каталога стране књижевности, јер су скоро остали без примерака.³²⁸ Библиотекар ће марта 1881. године предложити да се ускоро крене и са приређивањем трећег каталога српске и хрватске књижевности. Међутим, како је тај посао био веома опширан и како су и библиотекар и његов помоћник већ имали пуно обавеза, Дучић предлаже да се пронађе неко ко ће тај посао самостално одрадити, али под његовим надзором. За тај посао је одређен С. Сретеновић.³²⁹ Каталог је завршен децембра, када се и приступило његовом штампању, као III Књига каталога³³⁰ у 1.000 примерака.³³¹ Управник Државне штампарије је сматрао да је број примерака за штампање велики јер се претходни каталог није продао у целости, па је предложио министру просвете да тај број буде 500,³³² међутим министар је захтевао да ипак буде 700 одштампаних примерака, јер се у каталогу налази библиографија свих писаца.³³³

Библиотекар Дучић је желео да од министарства просвете издејствује још повластица за Народну библиотеку, јер је одвајањем од Музеја и повећавањем броја књига дошло и до знатног повећања посла. Библиотекар је, поред свог помоћника имао и послужитеља који им је помагао у разним пословима, али је један послужитељ био недовољан. Како је Томо Милетић, ранији послужитељ, остао при Музеју, Народна библиотека је осетила недостатак, па је тражила од министарства да добије још једног и министар Стојан Новаковић је то одобрио.³³⁴

Кнежевина Србија је 6. марта 1882. године уздигнута на ранг Краљевине и некадашњи кнез Милан Обреновић постављен је за краља, уз подршку Народног представништва.³³⁵ У изворима се, ипак, тек по први пут 26. децембра 1884. године среће да библиотекар Народне библиотеке себе назива „библиотекар Краљевско-српске

³²⁷ Исто, док. 318(2).

³²⁸ Исто, док. 316.

³²⁹ Исто, док. 317.

³³⁰ Исто, док. 317(1).

³³¹ Исто, док. 317(4).

³³² Исто, док. 317(6).

³³³ Исто.

³³⁴ Исто, док. 319.

³³⁵ *Српске новине*, бр. 42, 23. фебруар/7. март 1882.

народне библиотеке“.³³⁶ Не постоји неки званични документ којим се мења званично име Народне библиотеке, али се може претпоставити да је то уско повезано са уздицањем државе на ранг краљевине.

Године 1883. Народна библиотека је добила врло значајан поклон. Наиме, посредством Филипа Христића, амбасадора у Лондону, влада Енглеске послала је седам сандука, у којима су се налазиле збирке свих значајних државних списа од најстаријег времена, *Collection of Record Publications*.³³⁷ Такође, Народна библиотека је добила један сандук публикација од Народне библиотеке Виктора Емануела из Рима.³³⁸

Библиотекар Дучић је имао проблема са невраћањем књига које су узимане на реверс. По новом закону Народне библиотеке, свако ко је износио књиге ван ове установе могао је да је их код себе задржи до месец дана, након чега је био у обавези да књиге врати библиотеци. Међутим, Дучић је приметио да неке књиге нису враћане чак и преко 20 година. Он се обратио народу путем *Српских новина* у више наврата, апелујући да се врате све књиге које су узете на коришћење и које су задржане преко утврђеног рока. Како није имао много успеха јер су неки од читалаца преминули, а неки су однели књиге и ван граница државе, библиотекар тражи од министра просвете упутства како да реши овај проблем.³³⁹ Министар просвете Стеван Поповић тражио је од Дучића да достави списак књига које недостају библиотеци, као и имена људи који су их изнели и имена оних који су у међувремену преминули, па њихове књиге нису враћене.³⁴⁰ Дучић, због обима посла, није био у стању да сам направи списак, већ је сматрао да треба да се именује посебно лице, које ће овај посао одрадити и у складу са тим, бити плаћен.³⁴¹ Министар је на ову позицију поставио Петра Петровића, практиканта при министарству просвете и црквених дела.³⁴²

Остатак Дучићеве библиотекарске каријере био је миран, без већих и значајнијих догађаја. Међутим, он је, као и многи његови претходници, у више наврата истицао неопходност нових и већих просторија за Народну библиотеку, како је

---

³³⁶ Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, књига 2:1881-1918, док. 341.

³³⁷ Исто, док. 336.

³³⁸ Исто, док. 340.

³³⁹ Исто, док. 346.

³⁴⁰ Исто, док. 346(1).

³⁴¹ Исто, док. 346(4).

³⁴² Исто, док. 346(5).

годинама број књига у њеном фонду постајао све импресивнији.³⁴³ Нићифор Дучић је разрешен са места библиотекара указом краља Милана маја месеца 1886. године.³⁴⁴ Гласајући за опозицију на изборима исте године, он је отпуштен из државне службе.³⁴⁵ Министар просвете је одредио Михаила Валторовића, чувара народног Музеја, да врши библиотекарску дужност до даљњег.³⁴⁶ То је трајало до новембра месеца, када је краљ указом поставио за новог библиотекара Милана Ђ. Милићевића, помоћника Министарства унутрашњих дела.³⁴⁷

---

³⁴³ Исто, док. 347 и 352.

³⁴⁴ Исто, док. 353.

³⁴⁵ С. Мирчов, *нав. дело*, 163.

³⁴⁶ Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, књига 2:1881-1918, док. 353(1).

³⁴⁷ Исто, док. 356.

Народна библиотека у последњој деценији 19. века

Исте године када је Народна библиотека добила новог библиотекара, она је стављена под управу Српске краљевске академије.³⁴⁸ Ово је регулисано *Основним законом краљевско-српске академије*, који је донео краљ Милан, а пренеле *Српске новине*.³⁴⁹ Законом је основана Српска краљевска академија у Београду, под чије окриље су сада стављени Народна библиотека и Музеј. То је значило да права и дужности надзорног Одбора, задуженог за библиотеку, сада припадају Академији. Овакве промене значајно су утицале на Народну библиотеку и све оно што је ова установа представљала крајем 19. века. Међутим, иако је имала свој закон, знатно проширен фонд и велики утицај у тадашњем друштву, библиотеку је и даље пратио њен дугогодишњи проблем, а то је био мањак просторија и тескоба простора коју је трпео како библиотечки фонд, тако и њени запослени. Дугогодишњи помоћник библиотеке, Јосиф Мајзнер обавештава библиотекара Милићевића да Народна библиотека има „три веће собе које гледају на пијаци, и две собе које гледе у авлију. После тог долази једна собица под степеницама и ходници“.³⁵⁰ Он предлаже да би библиотека могла много боље функционисати само ако би јој се додале још три собе, које припадају београдској Гимназији. Библиотекар је министру просвете пренео ову молбу,³⁵¹ међутим и Гимназија је имала проблем са простором, па још увек није било услова да се број просторија Народне библиотеке увећа.³⁵² Неколико година касније, 1891. министар просвете обавештава министарски савет да ће се ускоро продавати кућа браће Величковић, која се налази на Великој пијаци, тачније поред имања покојног Мише Анастасијевића. Министар је сматрао да поменути кућу треба откупити на јавној лицитацији за износ до 60.000 динара, а за смештај Народне библиотеке и Музеја.³⁵³ Међутим, ова куповина није извршена.

Иако је имао неуспеха по питању нових просторија, Милићевић је успео да од министра просвете издејствује још једног помоћника који ће радити при Народној библиотеци. Он је сматрао да је одвећ стар за послове одређене природе, као и помоћник Јосиф Мајзнер и да је неопходно наћи младог мушкарца, који ће помагати

---

³⁴⁸ Исто, док. 357.

³⁴⁹ *Српске новине*, бр. 252, 11/23. новембар 1886.

³⁵⁰ Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, књига 2:1881-1918, док. 362.

³⁵¹ Исто, док. 362(1).

³⁵² Исто, док. 362(2).

³⁵³ Исто, док. 375.

раду установе. Милићевић предлаже да приправник буде плаћен 1.000 динара на почетку, а касније би му плата могла расти.³⁵⁴ Министру просвете се ова идеја допала,³⁵⁵ а затим је Анастас Мајзнер, који је добровољно радио у библиотеци већ неколико месеци, тражио од министра да се постави на место приправника.³⁵⁶ Он је добио ову позицију, што се може видети у писму библиотекара Милићевића упућеном министру просвете 1892. године.³⁵⁷

Из Милићевићевог писма министру просвете из 1888. године примећује се да је Народна библиотека три пута приступила штампању каталога: 1871, 1880. и 1886. године.³⁵⁸ Библиотекар је сматрао да је нужно организовати и штампање четврте свеске, како се број књига све више и више повећавао. Четврта свеска је садржала дела стране књижевности и одлучено је да се штампа у онолико примерака колико су штампане претходне три.³⁵⁹ Државна штампарија је одштампала 300 примерака и сваки је коштао по 5.50 динара.³⁶⁰ Народна библиотека је сада имала одштампана два каталога: 1871, 1880. и 1889. године изашле су три књиге *Каталога стране књижевности*, а 1886. године *Каталог српске и хрватске књижевности*. Како се временом број књига и даље знатно увећавао, библиотекар Милићевић је сматрао да је неопходно наставити са штампањем различитих свезака и да ће том послу приступити помоћник библиотекара Јосиф Мајзнер и приправник Анастас Мајзнер.³⁶¹ У току пролећа 1892. године створена је „пета свеска Каталога Народне Библиотеке“ у 500 примерака,³⁶² од којих је сваки појединачно коштао 10 динара.³⁶³ Министар просвете је одлучио да Јосифа Мајзнера и његовог сина Анастаса Мајзнера награди додатном сумом од 600 динара за уложен труд и напор око приређивања штампе „Каталога Народне Библиотеке, I св., Књижевност српска“.³⁶⁴ Недуго потом, Јосиф Мајзнер је завршио своју дугогодишњу каријеру помоћника библиотекара Народне библиотеке и

---

³⁵⁴ Исто, док. 363.

³⁵⁵ Исто, док. 363(1).

³⁵⁶ Исто, док. 367.

³⁵⁷ Исто, док. 381.

³⁵⁸ Исто, док. 368.

³⁵⁹ Исто, док. 368(1), 368(2).

³⁶⁰ Исто, док. 368(5), 368(6).

³⁶¹ Исто, док. 381.

³⁶² Исто, док. 381(1).

³⁶³ Исто, док. 381(8).

³⁶⁴ Исто, док. 381(5).

пензионисао се.³⁶⁵ На његово место постављен је Ђорђе Поповић, некадашњи генерални конзул,³⁶⁶ који ће на том месту остати до 1900. године.³⁶⁷

За све време свог управљања библиотеком, Милићевић није одустајао од борбе за повећање простора и броја просторија за потребе Народне библиотеке. Он је, сазнавши да ће Прва београдска гимназија бити пресељена из капетан Мишиног здања, писао министру просвете почетком 1895. године,³⁶⁸ затим почетком наредне 1896.³⁶⁹ и још једном, крајем исте те године,³⁷⁰ са молбом да неке од гимназијских просторија буду уступљене Народној библиотеци. Године 1897. ректор Велике школе је тражио од министарства просвете да се из зграде Велике школе иселе Прва београдска гимназија и Народна библиотека, јер је Велика школа захтевала много већи број просторија од оних којим је располагала.³⁷¹ Министарство је иселило Прву гимназију и њене просторије на првом и другом спрату доделило Зоолошком музеју и Хигијенском институту.³⁷² Народна библиотека је овом приликом добила цео приземни спрат, што је већ годинама захтевала.³⁷³

Милићевић Милан је на лето 1897. године био постављен за члана Државног савета, чиме се његова каријера библиотекара завршила.³⁷⁴ На његово место 3. августа постављен је Драгиша Станојевић, некадашњи комесар владе при Народној банци, са годишњом платом од 6.060 динара.³⁷⁵

Исте године када је Народна библиотека добила свог новог управника, старешина Правног факултета др Драгиша Мијушковић, тражио је од ректора Велике школе да, с озбиром на то да је буџет за набавку књига Правног факултета био ограничен, а да Министарство није било у стању да га увећа, Краљевска Академија наука, којој припада право надзора над Народном библиотеком, организује неку врсту Одбора, који ће препоручивати Народној библиотеци које књиге треба да набавља.³⁷⁶ Председник Краљевске академије наука и бивши библиотекар Милан Милићевић,

---

³⁶⁵ Исто, док. 382.

³⁶⁶ Исто, док. 383.

³⁶⁷ Исто, док. 424.

³⁶⁸ Исто, док. 384.

³⁶⁹ Исто, док. 388.

³⁷⁰ Исто, док. 391.

³⁷¹ Исто, док. 393.

³⁷² Исто, док. 393(1).

³⁷³ Исто, док. 393(2).

³⁷⁴ Исто, док. 396.

³⁷⁵ Исто, док. 396(1).

³⁷⁶ Исто, док. 397.

сложио се са овим предлогом, образложивши да: „Председништво и Скуп целе Академије пристаје на мишљење правног факултета Велике Школе о мерама за унапређење Народне Библиотеке и њезине корисности за науку и научнике“.³⁷⁷ Међутим, библиотекар Станојевић се није слагао са овим одлукама и о томе је обавестио министра просвете. Наводећи десет разлога и позивајући се на чланове *Закона о Народној Библиотеци*, он истиче да је, по наведем закону, Народна библиотека државна својина, под управом Министарства просвете и црквених дела, а не Краљевске академије наука. Такође, непосредна управа и руковођење библиотеке припада библиотекару. Наводи да „По члановима 3, 4, 5. и 6. истога закона и члану 7. Основнога закона о Српској Краљевској Академији Председништво Академије има извесна права и дужности према Библиотеци „ради помоћи библиотекару“ дакле као помоћник, а не као његова виша административна власт“. Додаје да је постојање било каквог Одбора незаконито, те да Народна библиотека не сме извршити захтеве Председништва Српске краљевске академије.³⁷⁸ Министар просвете је, међутим, позивајући се на члан 1.³⁷⁹ и 10.³⁸⁰ закона о Народној библиотеци наредио Станојевићу да поступи по жељи Краљевске академије наука.³⁸¹ Станојевић је још једном покушао ово да оспори путем „против-примедбе“, позивајући се на параграф 13. Закона о чиновницима грађанског реда,³⁸² међутим безуспешно.³⁸³

Станојевић је желео да реши пробем невраћања књига у библиотеку, у неким случајевима и до 25 година од узимања дела.³⁸⁴ Он је, са тим циљем, министру просвете јануара месеца 1898. године доставио списак свих професора, ђака и чиновника код којих се налазе књиге узете из Народне библиотеке.³⁸⁵ Министарство просвете је опоменуло сва наведена лица и многе директоре школа у читавој Краљевини Србији да за месец дана морају вратити све књиге које су узели на најам, а уколико то не ураде,

---

³⁷⁷ Исто, док. 397(2).

³⁷⁸ Исто, док. 397(7).

³⁷⁹ „Народна библиотека и музеј заводи су државни. Они су под главном управом министарства просвете и црквених послова“, *Закон о народној библиотеци и музеју*, 1881, чл. 1.

³⁸⁰ „Министар просвете и црквених послова овлашћен је, да пропише и изда све наредбе, које би се показале потребне или за вршење овога закона или за унапређење и развитак библиотеке и музеја“, *Закон о народној библиотеци и музеју*, 1881, чл. 10.

³⁸¹ Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, књига 2:1881-1918, док. 397(8).

³⁸² Исто, док. 397(10).

³⁸³ Исто, док. 397(11).

³⁸⁴ Исто, док. 399(а).

³⁸⁵ Исто, док. 400(1), 400(2).

министар ће бити приморан да њихове плате умањи за износ тих књига.³⁸⁶ Иако је министарство јавно опоменуло многе, за месец дана само је 60 свезака враћено, од укупно 600 колико је недостајало у библиотеци. Због тога, библиотекар је предложио да се продужи рок за враћање књига до 1. маја, након чега се књиге неће примати јер ће их Народна библиотека сматрати уништеним и наручиће нове. Те нове књиге ће платити она лица која су оштетили старе и наплата ће се извршити одбијањем од плате. Што се тиче оних лица која нису запослена у државној служби, списак њихових имена треба предати полицијским властима, како би наплатили уништене књиге.³⁸⁷ Почетком јуна месеца, Станојевић обавештава министра просвете да је од укупно 5.000 свезака враћено 700.³⁸⁸ Одлучено је да се не издају сведочанства оним ђацима који нису вратили књиге узете на реверс.³⁸⁹ Прикупљање свезака је трајало све време док је Станојевић био на месту библиотекара. Међутим, у извештају из септембра месеца 1898. године Станојевић наводи да се очекивало да је број свезака које недостају 6.000, али да их је било само 3.787,³⁹⁰ дакле знатно мање.

---

³⁸⁶ Исто, док. 400(2).

³⁸⁷ Исто, док. 400(9).

³⁸⁸ Исто, док. 400(12).

³⁸⁹ Исто, док. 400(14), 400(16), 400(17), 400(18).

³⁹⁰ Исто, док. 406.

Други Закон о Народној библиотеци 1901. године

Драгишу Станојевића ће на месту библиотекара заменити Стојан Протић 8. октобра 1900. године.³⁹¹ У овом периоду дошло је и до промене помоћника библиотекара, када је Ђорђе Поповић отишао у пензију,³⁹² а на његово место постављен је Милован Глишић.³⁹³ Крајем 1900. године, Народна библиотека је добила још једну просторију, која јој је била намењена од времена иселења Велике школе. Исте године, започело се на увођењу електричне светлости у библиотеци.³⁹⁴

Крајем октобра месеца 1900. године, министар просвете Павле Маринковић писао је Пери Ђорђевићу, државном саветнику у пензији, да сматра како је закон о Народној библиотеци из 1881. године већ застарео и да га треба променити, али такође и написати посебан закон о Музеју, јер су ове две одвојене установе још увек делиле исти закон. За израду новог закона образована је комисија, чији су чланови били Љуба Ковачевић, професор Велике школе, Стојан Протић, библиотекар Народне библиотеке, др Михаило Гавриловић, државни архивар, Ђорђе Ђока Поповић, нови помоћник библиотекара и Јаша Продановић, професор гимназије.³⁹⁵ Министар просвете се надао да ће Пера Ђорђевић ступити у сарадњу са новоформираном комисијом и бити њен председник. Краљ Александар је прогласио нови *Закон о Народној библиотеци* 4. фебруара 1901. године. Он се састојао од 36 чланова. Према новом закону, Народна библиотека је под управом министарства просвете. Њен задатак је да помаже неговање науке и шири народно образовање, па зато она мора имати сваку српску и хрватску књигу, као и сваки часопис и новине, треба да садржи и сваку књигу о српском народу и српским земљама, на било ком језику. Чланом 4. одређено је да ће Народна библиотека имати засебну зграду, која ће моћи да садржи 500.000 свезака, уз могућност проширења простора у будућности. Уколико се не пронађе адекватна зграда, библиотека ће бити смештена заједно са Српском краљевском академијом. Библиотеком руководи библиотекар, али он одговара председнику Српске краљевске академије. За библиотекара може бити постављено само оно лице које има факултетску диплому и које се бавило књижевним пословима. Поред библиотекара, библиотека има два помоћника, који се налазе на челу два главна одељења: Одељак за штампане књиге

---

³⁹¹ Исто, док. 417.

³⁹² Исто, док. 424.

³⁹³ Исто, док. 425.

³⁹⁴ Исто, док. 429(1).

³⁹⁵ Исто, док. 418.

и Одељак за рукописе и старине, карте и штампане слике.³⁹⁶ Од осталих запослених, ту је још један писар, затим потребан број руководиоца, који управљају мањим одељењима, као и практиканата и служитеља. Народна библиотека је у обавези да среди стару и да сваке године објављује нову библиографију. Све књиге морају бити укоричене и обележене по стандардима савременог библиотекарства. Библиотека ради сваки дан, осим недељом и за време празника. Свако је имао право да користи књиге из библиотеке, али је овим законом забрањено њихово изношење из установе, већ се могло читати искључиво у читаоницама. У неким посебним случајевима, уз одобрење библиотекара, поједине књиге су се могле износити ван на 15 дана, најдуже до 2 месеца, уз кауцију. Уколико се књиге не врате, библиотека има право задржати кауцију. Свака штампарија је дужна да шаље од сваке штампане књиге, новине, атласа итд. по три примерка, најкасније 5 дана по штампању тих дела. Одлучено је да овај закон ступи на снагу 1. јануара 1902. године.³⁹⁷

Библиотекар Стојан Протић сматрао је да новим *Законом*, који у то време није још увек био званично објављен, неће бити регулисан сâм унутрашњи рад библиотеке. Сходно томе, Протић је министру просвете послао свој нацрт правила која су се тичала унутрашњег уређења установе, а која ни на који начин не би реметила чланове *Закона о Народној библиотеци*, који је тек требало да буде објављен. Правила је прогласио министар просвете и црквених дела Павле Маринковић и званично су ступила на снагу 1. марта 1901. године.³⁹⁸ Кроз 72 члана регулисани су различити сегменти унутрашње организације. Присутно је често поклапање чланова *Закона о Народној библиотеци* и чланова овог правилника. Одлучено је да Народна библиотека буде отворена свакога дана, осим недељом и празницима, преподне од 8 до 12 и поподне од 15 до 18 часова. Свака књига је морала имати, на више места, обележје да припада овој библиотеци. Свако је могао узети књигу на реверс и тиме је преузимао одговорност чувања исте, такође више од 10 књига се није могло узимати, осим у посебним случајевима када је библиотекар могао издати 15 књига. Детаљно је регулисано која дела се могу давати појединцима, а која не, такође и која дела се могу износити из библиотеке. Забрањено је било улажење у просторије у којима се налазе књиге, забрањено је било савијање

---

³⁹⁶ М. Милорадовић, Ј. Глишовић, *Посебне збирке Народне библиотеке Србије*, Посебне збирке у контексту заштите културног наслеђа и као подстицај културног развоја. Зборник радова са међународне конференције Одељења посебних фондова Народне библиотеке Србије, Београд 2017, 15.

³⁹⁷ Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, књига 2:1881-1918, док. 428(2).

³⁹⁸ Исто, док. 426(2).

папира, писање бележака или коришћење мастила приликом читања књига. Одлучено је да се састави главни каталог за све књиге које има библиотека, по утврђеним правилима. Регулисано је и питање чувања ретких књига и рукописа.³⁹⁹

Када је Стојан Протић прешао у Управу државних монопола на пролеће 1901. године,⁴⁰⁰ на челу Народне библиотеке краткотрајно се нашао помоћник Милован Глишић,⁴⁰¹ као „заступник библиотекара“.⁴⁰² Он је врло брзо приступио штампању каталога, који би садржао сва дела словенске књижевности. *Каталог Словенска књижевност* штампан је у 300 примерака.⁴⁰³ Убрзо се Глишић вратио на позицију помоћника библиотекара,⁴⁰⁴ када је установа добила свог новог управника крајем 1901. године. На то место постављен је професор гимназије Љубомир Јовановић.⁴⁰⁵ Њему је, због обима посла и сређивања савремене српске библиографије, био потребан још један чиновник⁴⁰⁶ и за ту позицију је изабран Владан Јовановић, приправник у Гимназији краљ Александар.⁴⁰⁷

Као и сваки његов претходник, тако је и Љубомир Јовановић почетком 1902. године поднео извештај министру просвете о стању у библиотеци у току претходне календарске године. Он је, такође, истакао проблем недостатка простора и његово лично запажање било је да „Народна је Библиотека у таквој тескоби, да ће једва моћи издржати још годину дана, а даље неће моћи ни опстати, а камо ли радити и унапређивати се“.⁴⁰⁸ Ускоро је започео разговор о добијању нових просторија, када је Велика школа тражила од библиотеке подрумску просторију, коју су обе ове установе користиле, како би се ту поставиле машине неопходне за осветљење читаве зграде, а за узврат библиотека би добила сутерен на коришћење.⁴⁰⁹ Међутим, како је у просторији у сутерену живео послужитељ Велике школе, Народна библиотека би ипак добила другу подрумску собу, која јој није одговарала.⁴¹⁰ Министар просвете је наредио библиотеци

---

³⁹⁹ *Српске новине*, бр. 36, 14/26. фебруар 1901.

⁴⁰⁰ Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, књига 2:1881-1918, док. 432.

⁴⁰¹ Исто, док. 432(1).

⁴⁰² Исто, док. 434.

⁴⁰³ Исто, док. 434(1).

⁴⁰⁴ Исто, док. 440.

⁴⁰⁵ Исто, док. 437.

⁴⁰⁶ Исто, док. 438.

⁴⁰⁷ Исто, док. 439.

⁴⁰⁸ Исто, док. 444.

⁴⁰⁹ Исто, док. 447.

⁴¹⁰ Исто, док. 447(2).

да препусти подрум Великој школи, а да Велика школа уступи библиотеци сутерен,⁴¹¹ међутим није познато како се ово питање завршило.

Године 1902. направљен је још један каталог по одлуци Српске краљевске академије, *Каталог рукописних и старих штампаних књига*, на којем је вредно радио академик Љубомир Стојановић.⁴¹² Министарство просвете је, међутим, одбило да се каталог штампа о трошку Државне штампарије, како је већ његово стварање било идеја Српске краљевске академије, па предлаже да га исплати или Српска краљевска академија или Народна библиотека,⁴¹³ што је, наравно, било немогуће.⁴¹⁴ Министарство просвете је ипак пристало да се овај каталог штампа о трошку Државне штампарије.⁴¹⁵ Одштампано је 500 примерака,⁴¹⁶ сваки је коштао по 7 динара⁴¹⁷ и аутор Љубомир Стојановић је добио хонорар у износу од по 120 динара по штампаном табаку.⁴¹⁸

Почетком 1903. године библиотекар Јовановић поднео је исцрпан извештај о раду ове установе од када је на снагу ступио нови закон, 1. јануара 1902. Он наводи како је дошло до напретка по одређеним питањима, али да се свеукупан живот Народне библиотеке није значајније променио јер „Закон у ствари не само није по многим својим одредбама доиста ступио у живот 1. јануара 1902 године, него није ни до данас“. У библиотеци је било доста погрешног завођења дела, многа нису још увек била заведена и док је број читалаца и корисника знатно увећан, Јовановић се надао да ће ускоро доћи и до штампања лисног каталога, створеног по научним и књижевним струкама, како би читаоци лакше користили библиотеку. Даље, библиотекар сматра да због ограничености особља, многи чланови закона не могу да се спроведу у дело.⁴¹⁹ Велики део извештаја заузео је проблем који је већ деценијама пратио Народну библиотеку, а то је био проблем простора. Променом распореда столова, добило се још места за читање, али су то биле тако мале промене, да места за читаоце у две читаонице, колико их је библиотека имала, готово да није ни било. Истиче како су и

---

⁴¹¹ Исто, док. 447(5).

⁴¹² Исто, док. 451.

⁴¹³ Исто, док. 451(2).

⁴¹⁴ Исто, док. 451(3).

⁴¹⁵ Исто, док. 451(4).

⁴¹⁶ Исто, док. 451(5).

⁴¹⁷ Исто, док. 451(9).

⁴¹⁸ Исто, док. 451(5).

⁴¹⁹ „За одељак рукописа, старина, карата и штампаних слика одговара помоћник, шеф тог одељка. Он прима и предаје рукописе, старине итд. по инвентару“, чл. 10.; „За поједине мање одељке Народне библиотеке одговорни су руковаоци. И они примају и предају своје одељке по инвентару“, чл. 11, *Закон о Народној библиотеци*, 1901.

новине преносиле да читаоци седе на прозорима, или читају стојећи. Такође, нико од особља, па чак ни библиотекар, није имао своју канцеларију. Јовановић сматра да ће добијање нових соба само представљати тренутно решење и да је једини „лек“ подизање нове зграде за ову установу.⁴²⁰

---

⁴²⁰ Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, књига 2:1881-1918, док. 460.

Библиотекар Јован Томић и Народна библиотека до 1914.

Септембра 1903. године нови библиотекар постаје Јован Томић, дотадашњи професор Прве београдске гимназије,⁴²¹ који ће на овој позицији остати најдуже од свих својих претходника, до 1927. године. Он је убрзо доставио детаљан извештај о раду Народне библиотеке током 1903. године. Том приликом, Томић се осврнуо на задатке које је Народна библиотека добила новим законом, а то је било неговање науке у Србији, ширење народног образовања и озбиљнији рад на скупљању српске библиографије. На првом месту, Томић се позива на члан 30. *Закона о Народној библиотеци*, у којем стоји да ће овој установи бити омогућен довољан буџет, како би она могла набавити све књиге које се тичу, како српског народа и земље, тако и југословенских народа уопште. Томић тврди како јој буџет то није омогућио и самим тим, библиотека није била у стању да у довољној мери утиче на развој науке. Сматра да се ово може променити када би библиотека имала већи простор у који би се могле сместити читаонице и када би јој радно време било другачије, јер својим радним временом привлачи једну исту групу читалаца. Он такође истиче да се дуго није поштовала обавеза Државне штампарије да од сваког штампаног дела шаље по три примерка Народној библиотеци и да, због тога, библиотека нема велики број српских дела у свом опусу. Затим говори о проблемима простора и чињеници да две читаонице нису довољне за потребе библиотеке. Већа (71,31м²) служи за читаоницу или за студије, а друга (40,75м²) намењена је искључиво онима којима је библиотека потребна за научне студије. По правилу, у обе читаонице не би требало да буде више од 30 корисника, али се дешавало да их буде и преко седамдесет. У таквим условима, особље није било у стању да врши свој посао, па је често долазило до уништавања и крађе књига. На основу броја реверса, од 16.140 посетилаца којих је наведене године посетило библиотеку, 12.371 реверс је одлазио на ђаке, што значи да су они чинили 5% укупног броја посетилаца. Након ђака, највише је било професора са 1.053 реверса, затим чиновника и пензионера са 673 реверса и најмање учитеља, који су узели само 86 реверса. Томић сматра да је ова драстична разлика у бројевима посетилаца због тога што се Народна библиотека налази у згради Велике школе, па сходно томе, логично је да ће већи број посетилаца чинити ђаци. Библиотекар се, наравно, дотакао и проблема простора. Он каже да нема добрих ствари које се могу поменути, а тичу се просторија Народне библиотеке. Као и сви његови претходници, он истиче да нема места за развој

---

⁴²¹ Исто, док. 462.

и напредак установе и да је једино решење нова зграда, урађена по модерним стандардима. Он ово питање сматра приоритетом.⁴²²

Томић је приступио нечему што ниједан његов претходник није урадио, а то је било уређивање збирке свих забрањених бројева политичких и шаљивих листова који су излазили у Србији.⁴²³ Сматрао је да је таква збирка од користи, јер ће на основу ње будуће генерације моћи да тумаче прошлост и мишљења јавног мњења о различитим темама. Забрањени листови су обично спаљивани, али је увек приложен бар један примерак уз тужбу, која је упућивана суду. Томић је сматрао да се велики број таквих листова може наћи у судским и полицијским архивима, па је тражио дозволу министра просвете, министра правде и министра унутрашњих дела, који су ово прихватили.⁴²⁴

Када је на ред дошао да се напише извештај за 1904. годину, библиотекар Томић истиче како до већих промена није дошло. Сматра да је велика штета што људи од науке, који живе ван Београда, немају никакву могућност узимања књига и да опет, на тај начин, Народна библиотека не помаже развоју науке. Његов закључак је да ће установа моћи да изврши своје задатке, тек када, по члановима 4., 9. и 30. *Закона о Народној библиотеци* буде добила посебну зграду, особље и буџет који одговара њеним потребама. Напомиње како за књиге велику опасност представља прашина и могућност избијања пожара и да је због тога од велике важности обезбедити зграду по модерним стандардима. Због великог броја грешака приликом навођења књига, као и чињенице да „Данашњи инвентар Народе библиотеке већим делом својим више личи на какав стари тевтер него на инвентар једне библиотеке“, Томић предлаже да је неопходно направити нове, азбучне и стручне каталогe, али пре тога створити нови инвентар књига и осталих списа које је библиотека имала.⁴²⁵

Особље библиотеке је ускоро постало богатије за још једног радника, када је на место писара постављен Јован Трифуновић, некадашњи професор гимназије и самосталан библиотекар при библиотеци Војне академије.⁴²⁶ Трифуновић је постављен за писара II класе, са платом од 1.500 динара годишње.⁴²⁷

---

⁴²² Исто, док. 465.

⁴²³ Исто, док. 466.

⁴²⁴ Исто, док. 466(1) и 466(2).

⁴²⁵ Исто, док. 470.

⁴²⁶ Исто, док. 471.

⁴²⁷ Исто, док. 471(2).

Године 1905. Народна библиотека је успела да добије кредит за осигурање књига од пожара. Такође, исте године библиотекар је у једном забаченом кутку пронашао приличан број старијих књижевних списа, који нису били заведени нити су на адекватан начин означени жигом библиотеке, већ само обичном оловком. Он објашњава како је један од ранијих послужитеља користио неорганизованост инвентара, па брисао те жигове и иста та дела продавао Народној библиотеци, јер се за њих није знало. Томић долази до закључка да је и ове године било тешко приступити сређивању инвентара и каталога, јер библиотека и даље нема адекватне просторије. Он сматра да установа нема карактер једне јавне, већ универзитетске библиотеке, због природе посетилаца и чињенице да су ученици и даље група која највише посећује библиотеку и узима највећи број реверса.⁴²⁸

На пролеће 1906. године направљен је мали корак у напред по питању потенцијалне зграде за Народну библиотеку. Законом о Српској краљевској академији из 1896. године, уз помоћ извесних застарелих фондова из Управе фондова, планирано је да се подигне заједничка зграда за Српску академију наука, Народну библиотеку и Музеј српске земље. Међутим, управа Музеја је сматрала да ова установа мора бити засебна, у својој одвојеној згради и да ће се то догодити знатно пре него што се Народна библиотека и Српска краљевска академија уселе. Због тога је Музеј тражио и 1905. године и добио трећину издвојеног буџета, уз подршку Српске академије наука и министарства просвете. Сада се Српска академија наука залагала да се исто тако поступи и са Народном библиотеком и да она добије своју трећину, како би могла да се у будућности посвети стварању свог посебног здања.⁴²⁹ Министарство просвете је, наравно, ову молбу одобрило.⁴³⁰

На јесен 1907. године, хемичар и професор Универзитета⁴³¹ Сима Лозанић, тражио је од ректора универзитета дозволу за коришћење једне собе, у којој би Хемијски завод могао да врши неопходне физичко-хемијске вежбе, која се налазила уз саму хемијску лабораторију. Наведену собу користила је Народна библиотека за складиштење једног дела својих књига.⁴³² Библиотекар Јован Томић је био против

---

⁴²⁸ Исто, док. 477.

⁴²⁹ Исто, док. 478.

⁴³⁰ Исто, док. 478(1).

⁴³¹ „Велика Школа у Београду проглашује се за Универзитет“, чл. 1, *Закон о Универзитету*, 1905. (<http://www.ius.bg.ac.rs/informacije/zakon%201905.htm>, приступљено 11.8.2021).

⁴³² Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, књига 2:1881-1918, док. 488.

овога, јер је библиотека, како је већ неколико пута истакнуто, имала велики и нерешив проблем са недостатком простора. Такође, наведена соба је заправо била просторија великих димензија и у њој је била смештена трећина укупног броја дела, која су се редовно користила. Дела и књиге, која би напустила просторије Народне библиотеке, нису била осигурана од пожара. На крају, „библиотечки предмети не могу се, како то предлажу наставници хемије, преносити из ове зграде и испод непосредног надзора у магацине по вароши као обична трговачка роба коју ће тамо разносити мишеви“.⁴³³ Међутим, ови Томићеви савети потпуно су занемарени, када је начелник министарства просвете посетио просторије библиотеке и закључио да се соба може и мора ослободити и предати Хемијском заводу, а да ће одатле Народна библиотека своје књиге преселити у једну просторију у згради Народног музеја, која је служила искључиво за одржавање уметничких изложби.⁴³⁴ Како су у међувремену извршене неке мање преправке у соби Народног музеја,⁴³⁵ министар просвете је наредио библиотекару да се исели.⁴³⁶ Томић је још једном покушао да преточи све проблеме који су пратили ово пресељење. На првом месту, постојао је велики недостатак библиотечког особља, што је одмах отежавало селидбу, у тој соби нису постојале полице на које би се књиге могле сложити, што је значило да их је било неопходно направити. Требало је поправити прозоре и кров, који је прокишњавао. Такође, како је био фебруар месец, Томић је сматрао да је боље сачекати топлије време, како се књиге приликом селидбе не би потенцијално оштетиле. Оно што је било најважније, јесте чињеница да Народна библиотека није имала новца за овај подухват, јер није био обухваћен годишњим буџетом, па се Томић надао да ће се обезбедити додатна сума за библиотеку.⁴³⁷ Тек јуна месеца, после друге опомене министра просвете, Томић, због мањка особља и како је било немогуће да у исто време ради библиотека и пресељавају се књиге, тражио је одобрење да затвори читаонице на неодређено време, које су по закону могле бити затворене највише до 15 дана.⁴³⁸ Одлучено је да се пресељење изврши за време летњег распуста 1908. године.⁴³⁹ Као последица овог и још пар догађаја из ранијих година, када је Универзитет веома неопрезно, на уштрб Народне библиотеке, њеног особља, радног времена и инвентара вршио реновирање појединих

---

⁴³³ Исто, док. 488(3).

⁴³⁴ Исто, док. 488(4).

⁴³⁵ Исто, док. 488(4), 488(5), 488(6), 488(7).

⁴³⁶ Исто, док. 488(8).

⁴³⁷ Исто, док. 488(10).

⁴³⁸ Исто, док. 488(16).

⁴³⁹ Исто, док. 488(17).

просторија, у годишњем извештају за 1907. годину, Томић је велику пажњу посветио критиковању саме управе Универзитета и њиховом опхођењу према Народној библиотеци. Он такво понашање дефинише овако: „Иако је Народна Библиотека као установа према Универзитету потпуно засебна, самостална, у питању локала она је према њему зависна и у горем односу него кирајџија према власнику куће“. Што се тиче других сегмената рада библиотеке, није било већих промена у односу на годишње извештаје од претходних година. Библиотекар је још једном напоменуо да је велики проблем неадекватно завођење и да је установа у свом фонду имала два веома значајна дела: *Народна српска пџсмарица, част втора*, Вука Караџића и *Житие и славная дѣла государа императора Петра Великаго* Захарја Орфелина, а да то није знала, јер су дела била на скровитом месту, чак траживши свуда наведена дела да купи за свој фонд.⁴⁴⁰

Убрзо је дошло и до промене међу запосленима. Помоћник библиотекара Милован Глишић преминуо је на почетку 1908. године⁴⁴¹ и на то место је постављен др Михаило Поповић, професор Прве београдске гимназије, као помоћник библиотекара друге класе.⁴⁴² Библиотека је добила и новог писара друге класе, Велимира Рајића, професорског приправника Друге београдске гимназије.⁴⁴³ Ускоро је и библиотекар Јован Томић са ранга II класе, унапређен на место библиотекара III класе, указом краља Петра I 1909. године.⁴⁴⁴

Године 1909. покренуто је једно, за библиотеку веома важно питање. Наиме, шест година раније Београдско певачко друштво добило је на уживање државни плац који се налазио иза Позоришта, у Позоришној улици (данашња Француска улица), који је још 1881. године уступљен Министарству просвете и црквених дела, са циљем подизања Гимназије на том простору. Том приликом закључен је уговор између Београдског певачког друштва и министарства финансија, по ком се Друштво обавезало да ће на плацу приступити подизању уметничког дома, музичке школе и осталих уметничких удружења. Међутим, уколико се током 1903. године не започне изградња, уговор се раскида. Како шест година касније Београдско певачко друштво још увек није започело зидање, министарство просвете је тражило од министарства финансија да му

---

⁴⁴⁰ Исто, док. 492.

⁴⁴¹ Исто, док. 491.

⁴⁴² Исто, док. 494.

⁴⁴³ Исто, док. 495.

⁴⁴⁴ Исто, док. 496.

се врати овај плац, како би се он искористио за изградњу зграде Народне библиотеке.⁴⁴⁵ Министарски савет и њен председник Стојан Новаковић, на седници од 17. јула, ово су одобрили.⁴⁴⁶ Како је што пре требало послати министарству просвете програм за подизање зграде,⁴⁴⁷ Јован Томић је то и учинио. Он је замислио да у партеру буде општа дворана за читаоце са 100 места, где ће светлост допирати одозго, мала читаоница са ручном библиотеком, до 40 места, соба за рукописе са 10 места, соба за библиотечки каталог, соба са сликама и картама, кабинет за библиотекара, соба за помоћника библиотекара у којој би била смештена и архива, затим једна већа соба за рад помоћног особља, гардероба са предсобљем, ложа, потребан број магацина за смештај преко 200.000 свезака и тоалет. У сутерену би био вратарев стан, три собе за рад библиотечног особља у којима ће се предмети класификовати, заводити, спремати за повезивање и одатле слати у магацине, затим радионица за евентуалне санације библиотечких предмета, соба са мрачном комором за фотографисање рукописа и осталих предмета, магацин за смештај дупликата дела и тоалет. Требало је спровести водовод, вентилацију, уредити грејање и осветљење и на најсавременији начин спојити просторије, омогућити лако преношење књига из магацина до спратова и очувати предмете од прашине.⁴⁴⁸ Мало касније, почетком 1912. године краљ Петар I је усвојио Закон о употреби једног дела школског и санитетског капитала, по којем је одређено 400.000 динара за подизање зграде Народне библиотеке.⁴⁴⁹ У току лета исте године, министарство финансија се распитује да ли још увек постоји потреба за подизањем зграде Народне библиотеке на наведеном плацу, па сходно томе тражи да се плац уступи министарству грађевина, како би оно на том простору подигло Главну пошту и Главни телеграф, што је и био план још 1895. године, када је плац био намењен овом министарству.⁴⁵⁰ Министар просвете је у том тренутку био спреман да уступи плац, само ако се нађе још једно парче државног земљишта адекватно за смештење зграде Народне библиотеке.⁴⁵¹

Међутим, са овом идејом се зауставило и даље од овога се није отишло. Библиотекар Томић је упорно, из године у годину у својим годишњим извештајима о Народној библиотеци истицао како је највећи проблем за установу и даље скученост

---

⁴⁴⁵ Исто, док. 499.

⁴⁴⁶ Исто, док. 499(1).

⁴⁴⁷ Исто, док. 499(4).

⁴⁴⁸ Исто, док. 499(6).

⁴⁴⁹ Исто, док. 513.

⁴⁵⁰ Исто, док. 515.

⁴⁵¹ Исто, док. 515(2).

простора, недовољан број соба и недовољно места за читаонице. Тај проблем се ширио и на остале аспекте, па је број читалаца и уживалаца читаоница увек био мали и ограничен, број запослених у библиотеци такође и све то је пратила и потпуна неорганизованост инвентара. Установа је посебно осетила мањак у запосленим лицима у току 1912. године, када су, услед објаве мобилизације као последице избијања Балканског рата, библиотеку напустили библиотекар, који је ускоро упућен у Рим, затим писар, старији руководилац и двојица послужитеља. Тада је у библиотеци остало само четворо запослених лица.⁴⁵² Овако ограничен број запослених радиће у библиотеци све до септембра 1913. године, услед ратног стања.⁴⁵³ Упорно залагање библиотекара Томића нажалост није уродило плодом и у овако стиснутом простору Народна библиотека ће дочекати 1914. годину и почетак Великог рата. Тек 1921. године она ће коначно добити своју зграду и преселити се на Косанчићев венац број 12, у „зграду на Шанцу“.⁴⁵⁴

---

⁴⁵² Исто, док. 517.

⁴⁵³ Исто, док. 520.

⁴⁵⁴ Д. Ристић, *Кућа несагоривих речи. Народна библиотека Србије 1838-1941*, 69.

Буџет Народне библиотеке

У првим деценијама постојања, Народна библиотека је имала одређену суму новца коју је користила искључиво за набавку књига. Педесетих година 19. века, како је број књига био све већи и како је обим посла био захтевнији, долази до великих промена. Коначно се успоставља Народна библиотека као посебна установа 1853. године и она добија свог првог библиотекара. На самом почетку, његова плата је износила 300 талира.⁴⁵⁵ Од тог тренутка трошкови библиотеке почињу да расту, па поред суме за набавку књига, њој је сада потребан новац и за канцеларијске трошкове, за повезивање и корицење књига, али и за плате особља, чији је број годинама растао. Од 1854. до 1858. године буџет Народне библиотеке вођен је у талирима, од 1858. до 1876. године у грошима пореским, а од 1877. године у динарима (1 грош = 42,1 динар). Народна библиотека и Музеј били су једна установа од 1853. до 1881. године и *Првог закона о Народној библиотеци*, међутим ипак су до 1887. године имали су исти буџет, када им се коначно раздвајају рачуни. Буџет библиотеке је од тада у благом расту, али она и даље није имала довољно новца, бар не онолико колико су њени библиотекарски сматрали да је неопходно за стални напредак. Од 1902. године Народна библиотека је делила буџет са „Јавном библиотеком у Крагујевцу“, а од 1905. године са библиотеком у Нишу.⁴⁵⁶

Први званични библиотекар библиотеке при Попечитељству просвештенија, Филип Николић, успео је да издејствује додатну финансијску помоћ за ову установу. Он у писму из априла месеца 1855. године обавештава Попечитељство да се годишње за „подпомаганб књижевства“ добија 1.000 талира. Од ове укупне суме, део иде на награде професорима за преводе књига, део добија музеј за куповину старог новца и старих предмета, а део библиотека за куповину и везивање књига, па за неке њене друге потребе остаје врло мало новца. Он предлаже да би било најбоље када би се за библиотеку одредила посебна сума која би била одвојена од суме за помагање књижевности. Такође, предлаже да се за библиотеку и музеј издвоји 600, а за награде професорима 400 талира.⁴⁵⁷ Попечитељство просвештенија тражи, а потом

---

⁴⁵⁵ Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, књига 1:1821-1881, док. 100(4).

⁴⁵⁶ М. Кићовић, *Историја Народне библиотеке у Београду*, 97.

⁴⁵⁷ Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, књига 1:1821-1881, док. 106.

Попечитељство финансија одобрава суму од још 200 талира за Библиотеку Просвештенија, која је изузета из буџета за наредну, 1856. годину.⁴⁵⁸

Када је библиотекар постао Јанко Шафарик, библиотека је требало да се пресели на ново место, у зграду Управе просвете која се налазила на углу Немањине и улице Кнеза Милоша.⁴⁵⁹ Међутим, за ово пресељење је био неопходан новац, којег Управа просвете није имала довољно, услед неких непланираних издатака за ту годину. Због свега наведеног, управник просвете Јован Филиповић је тражио од Совјета дозволу да се библиотеци дода још 3.600 гроша пореских, како би се библиотека преселила онако како доликује,⁴⁶⁰ што су и Совјет и кнез Михаило одобрили.⁴⁶¹

Како је Шафарик увео нове каталоге, била му је неопходна помоћ како би свој посао лакше обављао. Због тога је у буџету за 1864. годину отворено место помоћника библиотекара, са годишњом платом од 250⁴⁶² или 300 талира⁴⁶³ и први помоћник је постављен следеће, 1865. године. Исте 1865. године библиотекар Јанко Шафарик моли министра просвете да се за наведену годину омогући још 50 дуката цесарских за библиотеку, како се не би следећа година новчано оптеретила, јер су Народна библиотека и музеј купили велики број значајних дела и збирки и на тај начин исцрпели предвиђени годишњи буџет.⁴⁶⁴ Већ следеће 1866. године маја месеца министар просвете Коста Цукић обавештава Државни Совјет да је одобрена сума од 9.000 гроша, за набавку и повезивање књига за потребе библиотеке, али и за набавку предмета и старина за Музеј, већ потрошена, па тражи да се Народној библиотеци и Музеју обезбеди додатних 4.000 гроша пореских за текућу годину.⁴⁶⁵ Међутим, Цукић ће убрзо повићи ову своју молбу, рекавши да је због ње примио многе примедбе на седници Државног Совјета и уместо 4.000 гроша тражиће још 1.707 гроша и 33 ½

---

⁴⁵⁸ Исто, док. 107.

⁴⁵⁹ М. Кићковић, *Историја Народне библиотеке у Београду*, 74.

⁴⁶⁰ Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, књига 1:1821-1881, док. 165.

⁴⁶¹ Исто, док. 165(1), 165(2).

⁴⁶² Исто, док. 211(1).

⁴⁶³ Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, књига 2:1881-1918, док. 366.

⁴⁶⁴ Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, књига 1:1821-1881, док. 219.

⁴⁶⁵ Исто, док. 224.

пореске паре као ванредну суму за потребе Народне библиотеке и Музеја.⁴⁶⁶ Државни Совјет⁴⁶⁷ и кнез Михаило Обреновић⁴⁶⁸ су ово одобрили.

Када је 1869. године на место библиотекара ступио Стојан Новаковић, он је, одмах при постављању, обавестио Министарство просвете о буџетским проблемима. Наиме, намењени буџет за текућу годину био је веома оштећен због рачуна који претходне године нису били исплаћени. Библиотека је имала неисплаћену суму у износу од 4.898 гроша и 30 пара. Он је истакао колико су набавка нових књига, целих дела и свезака које су недостајале да би одређено дело било потпуно, као и повезивање књига, неопходни и важни, а затим тек долазе друге потребе библиотеке. Новаковић је тражио од министарства да се наведени дуг не исплаћује од буџета намењеног за ту годину, већ да се исплата изврши из неке накнадне суме.⁴⁶⁹

Када је 1871. године дошло до одвајања Народне библиотеке и Музеја од министарства просвете и стварање независних установа, министар просвете је тражио од библиотекара Стојана Новаковића да му до средине маја месеца поднесе пројекат буџета за следећу годину.⁴⁷⁰ Новаковићу је, на првом месту циљ био да набави нова дела и то дела различитих области, затим најзначајнија научна дела за све светске науке, књижевне старине које служе културној историји српског народа и југословенства. Желео је, затим, да се непотпуна дела попуне, али и да се набаве разне колекције за Музеј и Народну библиотеку. За ову потребу он је предвиђао стварање посебног „депозитног буџета“, јер набавка оваквих колекција може оптерећивати постојећи буџет. Као неопходну годишњу суму за потребе библиотеке и музеја, Новаковић наводи цифру од 58.000 гроша пореских,⁴⁷¹ међутим министар просвете поводом овога још увек ништа није могао учинити.⁴⁷²

Новаковић ће тражити додатну помоћ од Министарства просвете и 1872. године, јер сума од 3.500 гроша за наведену годину, предвиђена за канцеларијске трошкове, није била довољна. На првом месту, она је износила 500 гроша мање од суме предвиђене за претходну, 1871. годину и читава је потрошена у јулу месецу, због набавке дрва за огрев почетком године. Како се приближавала одређена прослава 10.

---

⁴⁶⁶ Исто, док. 225.

⁴⁶⁷ Исто, док. 225(1).

⁴⁶⁸ Исто, док. 225(2).

⁴⁶⁹ Исто, док. 251.

⁴⁷⁰ Исто, док. 264.

⁴⁷¹ Исто, док. 266.

⁴⁷² Исто, док. 267.

августа и требало је набавити још неке комаде намештаја и уредити музеј за посетиоце, Новаковић је тражио додатну суму од 1.000 гроша пореских,⁴⁷³ коју му је Министарство одобрило.⁴⁷⁴ Међутим, проблем буџета под управом Новаковића био је више него очигледан. Новаковић је сматрао да велика сума новца треба да се издваја за установе културе које су тада још увек биле у развоју, како би се више људи образовало и занимало за разне гране наука. Он још једном 1874. године има сличан проблем као и пре две године. Новаковић је у писму Министарству нагласио како сума од 3.500 гроша за канцеларијске трошкове није била тада, а није ни сада довољна и да је већ до јула месеца потрошено 1.680 гроша за огрев. Истиче да су трошкови велики, да је папир за штампање скуп, као и да велики део новца иде на поштарину и преписку. Такође, сваке године треба набављати нови намештај за библиотеку како се број књига повећавао, па је тражио додатни новац и то 1.500 гроша.⁴⁷⁵ Подољски⁴⁷⁶ тврди да је Новаковић успео да увећа буџет библиотеке када је био на месту министра просвете и црквених дела.

Новаковићев наследник Јован Бошковић је 1879. године послао министарству просвете свој предлог буџета и сматрао је да дотадашњи износ од 8.420 динара, који је служио за набавку и повез књига, али и за потребе музеја, треба подићи на 10.000 динара. Смањен је и буџет за канцеларијске трошкове, који је некада износио између 1.500 и 1.600 динара, а сада је износио 1.000 динара, међутим та сума није била довољна, јер су се њоме куповали рафови и ормани за библиотеку и остале потрепштине за музеј, њоме се плаћало осветљење, чишћење простора и писаћи материјал, па Бошковић предлаже додатних 400 динара на постојећу суму.⁴⁷⁷

Након *Закона о Народној библиотеци и Музеју* из 1881. године, Народна библиотека и Музеј су постале одвојене институције, али су и даље на располагању заједно имале 8.000 динара буџета. Библиотекар Дучић, подржан од стране скороформираног Одбора, сматрао је да се та цифра мора подићи на 12.000 дуката, како би и Народна библиотека и Музеј могли несметано да се развијају и да одржавају српску баштину. Библиотекар је затим у прилогу представио рачун за 1882. годину, који

---

⁴⁷³ Исто, док. 276.

⁴⁷⁴ Исто, док. 281.

⁴⁷⁵ Исто, док. 281.

⁴⁷⁶ М. Подољски, *нав. дело*, 8.

⁴⁷⁷ Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, књига 1:1821-1881, док. 301.

је износио 18.530 динара и 90 пара.⁴⁷⁸ Дучић је доставио Министарству просвете буџет Народне библиотеке и Музеја за 1883. годину, који је укупно износио 22.150 динара и 90 пара, од тога 3.283 динара и 80 пара је износила плата библиотекара, 3.410 динара и 10 пара је износила плата помоћника библиотекара, послужитељ је имао плату од 2.457 динара, за огрев је искоришћено 1.000 динара и апсолутно највиши износ је одвојен за набавку и повез књига и старина за Музеј и он је износио 12.000 динара.⁴⁷⁹ Већ следеће 1884. године сума од 1.500 динара која је одређена за канцеларијске трошкове није била довољна и додатно је искоришћено 118 динара и 44 пара за повезивање књига које су стигле из Париза, па Дучић тражи од министра просвете да се овај додатак надокнади.⁴⁸⁰ Министарство финансија овај додатак није одобрило, али је министар просвете предложило Дучићу да наведени износ може платити из буџета одређеног за рачунску 1885. годину.⁴⁸¹

Како је дошло до раздвајања Народне библиотеке и Музеја, ове две установе су до краја 1886. године делиле исти рачун, када је он коначно подељен. Од укупне суме намењене Народној библиотеци од 24.488,10 динара, 7.072, 80 динара је одлазило на плату библиотекара, 3.915,30 динара на плату помоћника библиотекара, 12.000 динара за набавку и повез књига, 1.500 динара на канцеларијске трошкове и 2.000 динара на два служитеља.⁴⁸²

Буџет је наредних година био у благом расту. Године 1895. Народна библиотека је потрошила 25.072,80 динара и од тога 7.072, 80 динара на библиотекара, 5.000 динара на плату помоћника, 8.000 динара на набавку и повез књига, 1.500 динара на плату приправника, 1.500 динара на канцеларијске трошкове и 2.000 динара на два служитеља.⁴⁸³ Следеће 1896. укупан буџет износио је исту цифру.⁴⁸⁴ Пошто је Народна библиотека на пролеће 1897. године добила нове просторије за коришћење, библиотекар Милићевић је тражио од министра просвете да му се обезбеди још 1.500 динара за набавку нових столова, столица, ормана и полица за књиге. Такође, већи простор је захтевао више посла па је сада био неопходно пронаћи још једног

---

⁴⁷⁸ Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, књига 2:1881-1918, док. 322(1).

⁴⁷⁹ Исто, док. 332.

⁴⁸⁰ Исто, док. 343.

⁴⁸¹ Исто, док. 343(4).

⁴⁸² Исто, док. 366.

⁴⁸³ Исто, док. 388.

⁴⁸⁴ Исто, док. 394.

послужитеља са месечном платом од 60 динара, дакле још 720 додатних динара.⁴⁸⁵ Министарство финансија је отворило накнадни кредит библиотекару Народне библиотеке и то 1.000 динара за канцеларијске трошкове и 360 динара за плату послужитеља.⁴⁸⁶ На крају 1897. године укупан буџет библиотеке био је 25.280 динара и то: 6.060 динара износила је плата библиотекара,⁴⁸⁷ 5.000 динара плата помоћника, 1.500 динара за приправника, укупно 2.720 динара за тројицу служитеља, 8.000 динара на набавку и повез књига и 2.000 динара на канцеларијске трошкове и огрев.⁴⁸⁸

На крају 1898. године укупан буџет је био 24.280 динара и то 6.060 динара на плату библиотекара, 5.000 динара на плату помоћника, 1.500 на плату приправника, 2.720 на плате три послужитеља, 8.000 на набавку и повез књига и 1.000 динара на канцеларијске трошкове.⁴⁸⁹ Буџет за наредну 1899. годину био је потпуно исти.⁴⁹⁰

Законом о Народној библиотеци из 1901. године регулисано је питање плате њених запослених. Што се тиче самог библиотекара, његова плата је могла ићи кроз три класе: 5.400, 6.300 и 7.200 динара годишње.⁴⁹¹ Помоћник библиотекара је, такође преко 3 класе, могао примати 4.200, 4.800 или 5.400 динара годишње.⁴⁹² Руководиоца је било онолико колико је у том тренутку установа захтевала и њихова плата је могла достићи 2.400 динара.⁴⁹³ Што се тиче самог буџета, одлучено је да ће он, као и годишњи приход за набавку и корицење књига бити у сразмери према потребама.⁴⁹⁴

Године 1901. нови библиотекар Љубомир Јовановић постављен је за библиотекара треће класе са платом од 5.400 динара годишње, а његов помоћник Милован Глишић са платом од 4.800 динара годишње.⁴⁹⁵ Што се тиче осталих

---

⁴⁸⁵ Исто, док. 395(1).

⁴⁸⁶ Исто, док. 395(2).

⁴⁸⁷ Плата библиотекара Станојевића била је иста као и плата коју је имао на претходној позицији, а мања од библиотекара пре њега; Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, књига 2:1881-1918, док. 396(1).

⁴⁸⁸ Исто, док. 399(а).

⁴⁸⁹ Исто, док. 409.

⁴⁹⁰ Исто, док. 413.

⁴⁹¹ *Закон о Народној библиотеци*, 1901, Члан 6.

⁴⁹² *Закон о Народној библиотеци*, 1901, Члан 9.

⁴⁹³ *Закон о Народној библиотеци*, 1901, Члан 9.

⁴⁹⁴ *Закон о Народној библиотеци*, 1901, Члан 30.

⁴⁹⁵ Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, књига 2:1881-1918, док. 440(1).

трошкова за наведену годину, од намењених 12.000 динара за набавку и корицење књига, библиотека је добила само 7.300 динара.⁴⁹⁶

Помоћник библиотекара, Милован Глишић, по наредби библиотекарској, послао је министру просвете маја месеца 1903. године извештај издатих плата особља Народне библиотеке за прва четири месеца. Према овом извештају, на плате указног особља отишло је укупно 3.400 динара, на плате неуказног особља укупно 600 динара, а на плате послуге 1.325 динара. За април месец, библиотекар Љубомир Јовановић примио је плату од 450 динара, његов помоћник Глишић 400 динара, руководилац Анастас Мајзнер 150 динара, служитељи Милан Пекезовић, Тома Стојановић, Јован Андрић и Блажа Јовановић 90, 80, 75 и 55 динара.⁴⁹⁷ Овај извештај послат је са циљем добијања новог особља и повећања њихових плата, јер је доношењем новог *Закона о Народној библиотеци*, обим посла постао знатно већи и сложенији. Библиотекар је сматрао да од указног особља треба имати једног помоћника III класе, са платом од 4.200 динара и једног писара са платом од 1.500 динара, који би водио архиву библиотеке, статистичке белешке и тако олакшао посао руководиоцу. Од неуказног особља већ постављеном руководиоцу треба повећати плату за 600 динара, дакле његова би плата износила укупно 2.400 динара. Предвиђено је додати још два руководиоца, која би радила са корисницима, водила рачуна о реверсима и читаоницама и њихове би плате биле 1.500 и 960 динара. Извештајем је предвиђен и један практикант са платом од 720 динара, који би се бавио преписивањем. Такође, библиотекар је сматрао да служитељу треба додати још 180 динара на плату. Јовановић је, затим, приложио предрачун расхода за 1903. годину, где је библиотечки буџет замислио као суму од 44.380 динара, од којих би 25.380 динара ишло на особље, 15.000 динара на корицење и набавку књига набављених у тој години, 2.000 динара на корицење књига набављених раније и 2.000 динара на огрев и канцеларијски трошак.⁴⁹⁸ Зна се, међутим, из библиотекарског писма министру просвете из октобра месеца, да ови предлози нису уродили плодом. Он наводи како се, захваљујући новом закону, библиотека много више користи, али како није у могућности да задовољи законске захтеве ни захтеве корисника. Као пример наводи да је чланом 22.⁴⁹⁹ *Правила о раду Народне библиотеке* предвиђено бесплатно

---

⁴⁹⁶ Исто, док. 444.

⁴⁹⁷ Исто, док. 452.

⁴⁹⁸ Исто, док. 452-а.

⁴⁹⁹ „У читаоницама Народне библиотеке не могу се остављати горње хаљине. Библиотекар ће се постарати да нађе место за гардеробу, којом ће се читаоци бесплатно служити“, Члан 22., *Правила о унутрашњем уређењу и реду у Народној библиотеци*, 1901.

коришћење гардеробе, али да за то нема довољно особља, па наступају крађе.⁵⁰⁰ Овај проблем је решен тиме што је из члана 22. избрисана реч „бесплатно“.⁵⁰¹ Што се тиче самог буџета, за набавку, коричење књига али и канцеларијске послове, 1902. године, Народна библиотека имала је свега 13.066 динара. Та сума била је недовољна, јер је новим законом било предвиђено да све књиге буду укоричене, али су и читаонице радиле у две смене, па је више новца коришћено за грејање и осветљење просторија.⁵⁰²

Још увек незадовољан буџетом, библиотекар Јован Томић шаље министру просвете предрачун расхода за 1906. годину, покушавајући да на тај начин обезбеди већи буџет за своју установу. Он је сматрао да за плате указном особљу, којем су припадали библиотекар III класе, помоћник I класе и писар II класе, треба обезбедити укупно 12.300 динара, двојици руководиоца и практиканту који су чинили неуказно особље укупно 3.840 динара, послужитељима 3.240 динара, за канцеларијске трошкове, набавку и повез књига 23.000 динара и на осигурање библиотечке имовине 3.500 динара, што је представљало нову и неопходну ставку буџета. По тој рачуници, библиотекар је дошао до износа од 45.880 динара.⁵⁰³ Из годишњег извештаја за 1905. годину закључује се да је одобрена сума од 3.500 динара на име осигурања библиотеке, што је и прихватила Народна скупштина.⁵⁰⁴

Наредних година није било већих буџетских одступања. Године 1906. за канцеларијске трошкове, набавку и повезивање дела потрошено је укупно 18.000 динара, а сума за осигурање имовине од пожара делила се са Крагујевачком библиотеком.⁵⁰⁵ Две године касније, тачком Државног буџета одлучено је да одређену суму новца деле три библиотеке: Народна библиотека у Београду, „Јавна Крагујевачка библиотека“ и библиотека у Нишу, која је била скоро отворена. У годишњем извештају за 1908. годину библиотекар Томић ово критикује, нагласивши да је велики недостатак то што није тачно утврђено колико новца припада свакој библиотеци појединачно, посебно што су све три имале „другачији смер“. Предлаже да би најлакше било када би све наведене библиотеке отвориле посебне кредите и свака имала свој одвојени рачун и

---

⁵⁰⁰ Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, књига 2:1881-1918, док. 455.

⁵⁰¹ Исто, док. 455(1).

⁵⁰² Исто, док. 460.

⁵⁰³ Исто, док. 475.

⁵⁰⁴ Исто, док. 477.

⁵⁰⁵ Исто, док. 482.

новац са којим може да располаже.⁵⁰⁶ До почетка Великог рата неће доћи до већих буџетских промена и Народна библиотека ће располагати сличном сумом као и претходних година.

У току настајања и развијања библиотеке, њен буџет је врло често варирао, у зависности од власти, стања у држави или само од управника који се у датом тренутку налазио на челу установе. Као један од најважнијих фактора неопходних за развој, буџет је врло често чинио библиотекарe нелагодним. Они су на све начине покушавали да га увећају, упорно истичући значај и неопходност поседовања богате националне библиотеке. Недовољна сума новца утицала је не само на набавку и куповину нових и значајних дела, већ и на унутрашњу опремљеност и стање, рафове и полице, али и на број запослених при установи и њихове плате. Забележен је предан напор појединих библиотекара како би особље добијало заслужене повишице због обима и озбиљности посла који су обављали. Такође, више је него очигледно да су власти и владе Кнежевине и Краљевине Србије различито гледале на културне установе и баш услед присутних варирања, Народна библиотека никада није имала довољно добре услове за онакав напредак какав је захтевала, али и какав су захтевали њени управници током година.

---

⁵⁰⁶ Исто, док. 497.

Књижевни фонд

Када је настала, библиотека је створена прилозима, било у виду књига, новца, слика и других предмета. Њен први дародавац био је њен покровитељ, Јеврем Обреновић, који је библиотеку снабдео лајпцишком *Allgemeine Deutsche Real-Encyclopädie*. Преко тадашње штампе позвани су сви родољубиви Срби, који су били у могућности, да помогну ширење фонда библиотеке у Београду. У часопису *Забавник* наводи се да је 1833. године библиотека бројала око 800 књига.⁵⁰⁷ Први прави попис фонда библиотеке извршиће Милован Спасић 1845. године. Педесетих година 19. века, сви они који су поклонили књиге Народној библиотеци, били су награђивани именовањем у *Српским новинама*. У наредним годинама, Народна библиотека ће напорно радити на ширењу фонда захваљујући њеним управницима, који су схватили значај разноврсности и потреби да књиге и дела различитих наука буду на располагању читаоцима. Велики акценат је стављен на набавку дела српских писаца и научника, као и свих дела која се тичу српског, али и југословенских народа, историје и обичаја. Са овом идејом се започело од времена Ђуре Даничића као управника, а озваничено је Законом о Народној библиотеци из 1881. и 1901. године. Библиотекари су предано радили на ширењу фонда и инвентара библиотеке, често сарађујући са министрима и амбасадорима разних европских држава, као и са професорима Велике школе. Како су књиге, услед непостојања званичних правила, често изношене из установе, тако је библиотекар Драгиша Станојевић ревносно радио на њиховом враћању. Народна библиотека у 19. веку није била развијена као библиотеке европских градова, али је за кратко време добила на значају и важности и успела је да обогати свој фонд и олакша образовање младих у Србији, највише захваљујући великом утицају њених библиотекара.

У табели испод може се пратити постепени раст броја дела Народне библиотеке. Постоји велика вероватноћа да њихов број није прецизан јер, како су библиотекари често истицали, пребројавање није био лак задатак. Велики број дела био је код корисника ван библиотеке, такође многа дела су се налазила по скривеним деловима разних просторија и магацина, нека су чак била изгубљена. Све ово је последица непостојања засебне зграде Народне библиотеке у овом периоду, као и вишегодишње немарности појединих чланова особља, али и представника власти.

---

⁵⁰⁷ *Забавник*, 1833, 200.

1832. година	800 дела ⁵⁰⁸
1844. година	1.421 дело ⁵⁰⁹
1854. година	3.314 дела ⁵¹⁰
1856. година	3.360 дела ⁵¹¹
1858. година	4.763 дела ⁵¹²
1862. година	5.978 дела ⁵¹³
1865. година	7.010 дела ⁵¹⁴
1866. година	9.288 дела ⁵¹⁵
1869. година	11.166 дела ⁵¹⁶
1871. година	13.201 дело ⁵¹⁷
1875. година	14.544 дела ⁵¹⁸
1881. година	20.498 дела ⁵¹⁹
1884. година	22.851 дело ⁵²⁰
1885. година	23.900 дела ⁵²¹
1887. година	25.073 дела ⁵²²
1895. година	29.679 дела ⁵²³
1896. година	30.026 дела ⁵²⁴
1897. година	30.742 дела ⁵²⁵
1898. година	31.320 дела ⁵²⁶
1899. година	31.970 дела ⁵²⁷

⁵⁰⁸ *Забавник* 1833, 200.

⁵⁰⁹ Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, књига 1:1821-1881, док. 59.

⁵¹⁰ М. Подољски, *нав. дело*, 5.

⁵¹¹ М. Кићовић, *Историја Народне библиотеке у Београду*, 69.

⁵¹² Исто, 69.

⁵¹³ Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, књига 1:1821-1881, док. 190.

⁵¹⁴ Исто, док. 222.

⁵¹⁵ Исто, док. 228.

⁵¹⁶ Исто, док. 253.

⁵¹⁷ Исто, док. 275.

⁵¹⁸ Исто, док. 285(1).

⁵¹⁹ Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, књига 2:1881-1918, док. 327.

⁵²⁰ Исто, док. 347.

⁵²¹ Исто, док. 352.

⁵²² Исто, док. 366.

⁵²³ Исто, док. 388.

⁵²⁴ Исто, док. 394.

⁵²⁵ Исто, док. 399(а).

⁵²⁶ Исто, док. 409.

1900. година	32.702 дела ⁵²⁸
1901. година	34.130 дела ⁵²⁹
1902. година	36.600 дела ⁵³⁰
1903. година	38.100 дела ⁵³¹
1904. година	39.060 дела ⁵³²
1905. година	40.000 дела ⁵³³
1906. година	41.360 дела ⁵³⁴
1907. година	42.456 дела ⁵³⁵
1908. година	43.298 дела ⁵³⁶
1909. година	44.756 дела ⁵³⁷
1910. година	45.838 дела ⁵³⁸
1911. година	47.162 дела ⁵³⁹
1912. година	48.574 дела ⁵⁴⁰
1913. година	49.616 дела ⁵⁴¹

---

⁵²⁷ Исто, док. 413.

⁵²⁸ Исто, док. 429(1).

⁵²⁹ Исто, док. 444.

⁵³⁰ Исто, док. 460.

⁵³¹ Исто, док. 465.

⁵³² Исто, док. 470.

⁵³³ Исто, док. 477.

⁵³⁴ Исто, док. 482.

⁵³⁵ Исто, док. 492.

⁵³⁶ Исто, док. 497.

⁵³⁷ Исто, док. 505.

⁵³⁸ Исто, док. 509.

⁵³⁹ Исто, док. 514.

⁵⁴⁰ Исто, док. 517.

⁵⁴¹ Исто, док. 520.

Закључак

Народна библиотека у Београду представља једну од најзначајнијих установа културе и књижевности у Србији. То доказује и њена бурна историја, од самог настанка идеје о стварању Народне библиотеке 30-их година 19. века, па све до почетка Првог светског рата. У овом периоду, она је прошла пут од библиотеке која се налазила у саставу Државне штампарије, затим библиотеке при министарству просвете, да би тек 1871. године била одвојена од министарства и постала самостална установа, чији је рад био повезан са музејем. Од њега се коначно одвојила *Законом о Народној библиотеци* из 1881. године, када су ове две институције добиле посебног управника.

Током читавог 19. века Народна библиотека играла је важну улогу у културном животу Кнежевине и Краљевине Србије. Било је то место где су се чувала вредна дела српске и светске науке и књижевности, те је тако ова установа била својеврстан светионик образовања и упознавања са токовима европске науке. Важно место у јачању свести о значају који је имала Народна библиотека у формирању будуће интелигенције српске државе 19. века, припадала је и образованим управницима ове институције. Они су на различите начине покушавали да укажу властима на неопходност сталног ширења књижевног фонда и модернизовања установе. У том послу некада су наилазили на разумевања, а чешће су њихове идеје остајале мртво слово на папиру. Ипак, у другој половини 19. века примећује се већа активност и разумевање државе у циљу унапређења рада ове значајне културне установе.

У 20. век Народна библиотека је ушла са импозантним књижевним фондом, али не толико великим простором, што је био приоритет последњег управника Јована Томића пре почетка Првог светског рата. Његова жеља да Народна библиотека добије своју зграду оствариће се тек 1921. године, када се она уселила у зграду на Косанчићевом венцу. Ту ће дочекати почетак Другог светског рата 1941. године. Све оно што су генерације библиотекара оставиле за собом током 19. и прве четири деценије 20. века, уништено је 6. априла 1941. године, када је, услед бомбардовања Београда дошло до рушења њене зграде и спаљивања највећег дела књига, рукописа и осталих предмета, који су чинили фонд ове установе.

СПИСАК ИЗВОРА И ЛИТЕРАТУРЕ

Необјављени извори:

- Архив Србије:
- Министарство просвете – Просветно одељење
- Лични фонд Стојана Новаковића

Новине:

- *Забавник*
- *Летопис матице Српске*
- *Новине српске*
- *Србадија, часопис за забаву и поуку*
- *Српска новина или Магазинъ за художество, књижевство и моду*
- *Српске новине*

Објављени извори:

- *Закон о Универзитету*, Београд 1905.

<http://www.ius.bg.ac.rs/informacije/zakon%201905.htm>

- *Записници седница Друштва српске словесности 1842-1863*, књ. 2/1., приредили В. Крестић, М. Станић, Београд 2011.
- *Зборник закона и уредаба у Књажевству Србији у досадањим зборницима нештампаних а изданих од 2. Фебруара 1835. До 23. Октобра 1875. год.*, бр, 30, Београд 1877.
- *Зборник закона и уредаба издани у Књажевству Србији за 1870. годину*, XXIII, Београд 1870.
- Ј. Вујић, *Путешествіе по Србији*, Будим 1828.
- Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, Књига 1: 1821-1881, Београд 1990.
- Г. Ковијанић, *Архивска грађа о Народној библиотеци у Београду 1821-1944*, Књига 2: 1881-1918, Београд 1991.

- Г. Г. Петровић, *Аутобиографија др Милована Спасића*, Мешовита грађа XXIX (2018), 103-139.

- О. Д. Пирх, *Путовање по Србији у години 1829*, превод Д. Мијушковић, Београд 2012.

Литература:

- Д. Бараћ, *Библиотекарство Стојана Новаковића*, Београд 2002.

- Ј. Бошковић, *Народна библиотека и музеј*, Србадија, часопис за забаву и поуку 1 (1881): 139-144.

- М. Гавриловић, *Милош Обреновић*, књ. 3 (1827-1835), Београд 1912.

- Ж. Живановић, *Политичка историја Србије у другој половини деветнаестог века, књига I, од Светоандрејске скупштине до прогласа независности 1858-1878*, Београд 1923.

- *Историја српског народа*, V-1, Београд 1981.

- Љ. Дурковић-Јакшић, *Историја српских библиотека (1801-1850)*, Београд 1963.

- М. Кићовић, *Први руководиоци Народне библиотеке у Београду*, Годишњак Музеја града Београда IV (1957), 261-293.

- М. Кићовић, *Историја Народне библиотеке у Београду*, Београд 1960.

- М. Кићовић, *Народна библиотека у Београду. Од оснивања до првог библиотекара (1832-1853)*, Годишњак Музеја града Београда бр. III (1966), 221-238.

- Г. Ковијанић, *Руска архивска грађа о мисији Аврама Петронијевића и Цветка Рајовића 1830. године у Петрограду*, Годишњак града Београда XXVI, Београд 1979, 47-64

- М. Милорадовић, Ј. Глишовић, *Посебне збирке Народне библиотеке Србије*, Посебне збирке у контексту заштите културног наслеђа и као подстицај културног развоја. Зборник радова са међународне конференције Одељења посебних фондова Народне библиотеке Србије, Београд 2017, 11-19.

- С. Мирчов, *Нићифор Дучић као управник Народне библиотеке у Београду*, Гласник Народне библиотеке Србије, 7, бр. 1 (2005), 159-166.

- М. Подољски, *Народна библиотека у Београду*, Београд 1940.

- Д. Ристић, *Кућа несагоривих речи. Народна библиотека Србије 1838-1941*, Београд 2016.

- Д. Ристић, *Народна библиотека Србије није настала 1832. године у Београду*, Гласник Народне библиотеке Србије 14, бр. 1 (2014), 163-174.

- D. Simović, *Obavezni primerak prošlost u budućnosti*, Glasnik Narodne biblioteke 1, br. 1 (1999), 103-112.

- J. Стејић, *Саборъ науке и истине*, Београд 1832.